

LIETUVOS
EKONOMIKOS
TYRIMAS

2007/2008 (1)

A SURVEY
OF THE LITHUANIAN
ECONOMY

2007/2008 (1)

Parengė/Prepared by:

Vytautas Kuokštis

Išversta/Translated by:

Asta Tobulevičienė

Projektą finansuoja/Funded by:

UAB „ERGO Lietuva gyvybės draudimas“

UAB „IF draudimas“

AB „Ragutis“

UAB „Smurfit Kappa Baltic“

Lietuvos laisvosios rinkos institutas
Lithuanian Free Market Institute

TURINYS

ĮŽANGA.....	6
1 skyrius. MAKROEKONOMIKA.....	8
1.1. Ilgalaikėi ūkio plėtrai užtikrinti reikia tinkamos ekonominės politikos ir reformų	8
1.1.1. Išorės aplinka	8
1.1.2. Ekonomika ir toliau stabiliai auga	8
1.1.3. Ekonomikos perkaitimo padėtų išvengti tinkama ekonomikos politika.....	10
1.1.4. Šešėlinė ekonomika.....	12
1.2. Importas ir eksportas	13
1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos ir toliau auga	14
1.4. Nedarbo rodikliai mažės, tačiau lėčiau	16
1.5. Neigiamą gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimo poveikį atsveria mokesstinės politikos nenuoseklumas	18
2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI.....	21
2.1. Augančios darbo pajamos ir socialinė parama didina namų ūkių pajamas	21
2.2. Rinkos dalyviai ir toliau tikisi spartaus darbo užmokesčio didėjimo.....	22
2.3. Namų ūkiai ir toliau taupo bei investuoja.....	28
3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS.....	26
3.1. Įmonių pelną didina vidaus paklausa	26
3.2. Sparčiai auga materialinės investicijos, tačiau reinvestuojamo pelno dalis nedidėja.....	27
3.3. Tiesioginių užsienio investicijų trūkumas vis dar išlieka problema.....	28
4 skyrius. PINIGAI.....	29
IŠVADOS	31
TYRIMO EKSPERTAI.....	68

CONTENTS

INTRODUCTION.....	36
Chapter 1. MACROECONOMICS.....	38
1.1. Sound economic policy and reforms are necessary to ensure long-term economic growth ..	38
1.1.1. External environment.....	38
1.1.2. The economy continues to grow steadily.....	38
1.1.3. A sound economic policy would help avert economic overheating.....	41
1.1.4. The shadow economy.....	42
1.2. Imports and exports.....	43
1.3. Consumer and producer prices continue to rise	45
1.4. Unemployment will decline, but at a slower pace	47
1.5. Positive effects of a reduction of the personal income tax have been dwarfed by Lithuania's inconsistent tax policy	50
Chapter 2. HOUSEHOLDS.....	52
2.1. Growing income from labour and social support continue to augment household income ...	52
2.2. Market participants expect earnings to continue to grow rapidly	54
2.3. Households continue to boost investments and savings	55
Chapter 3. CORPORATE FINANCES AND INVESTMENTS	57
3.1. Domestic demand is augmenting companies' profits	57
3.2. Investments in tangible fixed assets are rising rapidly, but the share of reinvested profits is not increasing	58
3.3. The shortage of foreign direct investments remains a concern	59
Chapter 4. MONEY.....	61
CONCLUSIONS.....	63
SURVEY PARTICIPANTS.....	68

IŽANGA

Lietuvos laisvosios rinkos institutas (toliau – LLRI) pristato *dvidešimtąjį* Lietuvos ekonomikos tyrimą, kuriame pateikiamos rinkos dalyvių 2008 metų ir patikslintos 2007 metų prognozės. Šis tyrimas buvo atliktas 2007 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais.

LLRI tyrimas buvo pradėtas 1997 m. Jis remiasi rinkos dalyvių sutarimo paradigma, grindžiama racionalių lūkesčių teorija¹. Ši teorija teigia, kad ekonominis kintamasis gali būti siejamas su pastebimais procesais, o rinkos dalyviai vertinimus ir prognozes, susijusias su šiais procesais, formuoja, naudodami visą jiems prieinamą informaciją. Vertinimai ir prognozės yra tuo patikimesni, kuo daugiau informacijos jie turi. Manoma, kad daugiausia informacijos apie ekonomikos procesus turi asmenys, nuolat naudojantys ją tiesioginėje veikloje, o jų veiklos sėkmė atspindi informacijos apdorojimo gebėjimus.

Pagrindinis LLRI tyrimo tikslas – pateikti Lietuvos ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes, paremtas rinkos dalyvių nuomone, apžvelgti veiksnius, galėjusius turėti įtakos respondentų vertinimams ir lūkesčiams. Šiame tyrime taip pat siekiama palyginti rinkos dalyvių vertinimus su oficialių institucijų ir kitų šaltinių duomenimis, pateikti ryškesnių skirtumų interpretacijas.

LLRI tyrimas yra grindžiamas kitokia metodologija nei oficialioji statistika, tad juo stengiamasi pateikti alternatyvius ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes. LLRI tyrimas skiriasi nuo oficialiosios statistikos trimis esminiais aspektais. Pirma, per LLRI tyrimą pagrindinius apibendrinimus daro patys rinkos dalyviai, o Lietuvos Statistikos departamentas (toliau – SD) iš verslo aplinkos renka unikalią, nepapildytą informaciją, kurią vėliau apibendrina statistiniais metodais. Antra, LLRI tyrimas remiasi geranorišku rinkos dalyvių dalyvavimu, vertinant rinkos procesus, o SD gauna iš įmonių privalomas detalias ataskaitas (namų ūkiai gali atsisakyti dalyvauti

tyrime). Trečia, atliekant LLRI tyrimą nagrinėjami laisvai pasirinkti rodikliai, kurių apibrėžimus lemia jų nauda planuojant ekonominę veiklą. SD tiria privalomą rodiklių sąrašą pagal suderintą metodiką. Be to, LLRI parenka įvairiapusišką informaciją ir operatyviai pateikia tyrimo rezultatus. Šios prielaidos leidžia tikėtis, kad LLRI tyrimas turės praktinės vertės rinkos dalyviams.

Rinkos dalyvių prognozės pateikiamos 4 skyriuose. Pirmame skyriuje nagrinėjamas bendrojo vidaus produkto (BVP) augimas, šešėlinės ekonomikos dalis BVP, importo ir eksporto augimas, vartojimo ir gamintojų kainų pokyčiai, nedarbo lygis ir mokesčių naštos dydis nuo BVP. Antrame skyriuje aptariami namų ūkių rodikliai: darbo užmokestis, namų ūkių pajamos bei investicijoms ir santaupoms skiriamos pajamų dalys. Trečias skyrius yra skirtas įmonių rodikliams aptarti: įmonių pelningumui, nuosavo kapitalo grąžai ir investicijoms, mokslui ir naujovėms skiriamai išlaidų daliai. Ketvirtame skyriuje nagrinėjama kreditų kaina. Kiekvieno skyriaus pabaigoje lentelėje pateikiami apibendrinti tyrimo rezultatai.

Šioje apklausoje dalyvavo 45 ekspertai. Respondentų atranka nėra reprezentacinė: tyrimo dalyviai neskirstomi pagal jų atstovaujamas veiklos rūšis, įmones ar regionus – apklausoje dalyvauti kviečiami sėkmingai dirbančių įmonių specialistai. Respondentai prašomi nurodyti ne atstovaujamos įmonės ar šakos rodiklius, bet bendras šalies realijas atitinkančias reikšmes, remiantis visa jiems prieinama informacija. Reikia paminėti, kad apklausos dalyvių prašoma nurodyti ir numatyti tik tų rodiklių vertinimus ir prognozes, kuriuos, jų nuomone, gali įvertinti. Dauguma šios apklausos respondentų yra dalyvavę LLRI tyrime ir anksčiau. Apklausos dalyvių sąrašas pateikiamas leidinio pabaigoje.

Apibendrintos LLRI tyrimo dalyvių prognozės yra lyginamos su oficialių Lietuvos ir tarptautinių insti-

¹ Vienas žinomiausių ekspertų sutarimo paradigma grindžiamų tyrimų yra nuo 1946 m. JAV atliekamas *Livingston* tyrimas. Jo rezultatai reguliariai skelbiami Filadelfijos federalinio rezervų banko interneto puslapyje <http://www.phil.frb.org>.

tucijų, taip pat privačių finansų įstaigų prognozėmis. Lyginant rodiklius atsižvelgiama į apibrėžimų skirtumus. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurie iš LLRI tyrimo rodiklių – šešėlinė ekonomika, namų ūkių investicijos, įmonių investuojamo pelno dalis, įmonių išlaidų dalis mokslui ir naujovėms – nėra nagrinėjami arba yra nereguliariai tiriami oficialiųjų institucijų. Be to, oficialiosios institucijos nepateikia daugelio rodiklių prognozių. Tad LLRI tyrimo rezultatai šia prasme yra unikalūs.

Kaip ir anksčiau, ekspertų vertinimai ir prognozės lyginami ne tik su kitais šaltiniais, bet ir su jų anksčiau pateiktomis prognozėmis. Studijoje taip pat nagrinėjamos rinkos dalyvių vertinimų ir prognozių tendencijos, remiantis ankstesnių, jau devyniolikos, apklausų rezultatais.

LLRI dėkoja tyrimo dalyviams ir rėmėjams, taip pat visiems, pateikusiems pastabų ir pasiūlymų.

1 skyrius. MAKROEKONOMIKA

1.1. Ilgalaikei ūkio plėtrai užtikrinti reikia tinkamos ekonominės politikos ir reformų

1.1.1. Išorės aplinka

Nors pasaulio ekonomikos augimo tempai lėtėja, jie vis dar išlieka spartūs. Europos Komisija prognozuoja, kad pasaulio ekonomikos realus BVP augimas, 2006 metais siekęs 5,2 proc., 2007 ir 2008 metais sudarys 4,8 proc.² Tiesa, dėl problemų nekilnojamojo turto rinkoje JAV ekonomikos augimas lėtėja. JAV nekilnojamojo turto paskolų rinkoje kilusių problemų galimos pasekmės šiuo metu yra viena pagrindinių pasaulio ekonomikos grėsmių. Kyla pavojus, kad finansų rinkų problemos gali paveikti ir „realią“ ekonomiką, pirmiausia JAV. Nors manoma, kad pasaulio ekonomika nebėra tokia priklausoma nuo JAV vystimosi, tačiau šios šalies krizė neišvengiamai neigiamai paveiktų ir kitų regionų ekonomikų augimą. Tai mažintų paklausą Lietuvos eksporto rinkose.

Reikia pažymėti, kad fundamentalūs pasaulio ekonomikos rodikliai vis dar išlieka palyginti geri. Nemaža tikimybė, kad JAV ekonomika vis dėlto nepatirs rimtesnės krizės. Nors lėtėja JAV ir Eurozonos augimas, sparčiai auga besivystančios Kinijos ir Indijos šalių ekonomikos, taip pat Lietuvos eksportui svarbios NVS rinkos. Lietuvos eksportuotojų perspektyvas NVS regione gerina ir dėl spartesnės infliacijos šiose šalyse silpnėjantis lito realus efektyvusis kursas (kitais tariant, Lietuvos gamintojų prekės tampa santykinai pigesnės nei NVS šalių prekės).

Taigi pasaulio ir regiono šalių ekonomikos raida kol kas išlieka gana palanki, nors pasaulio ekonomikos augimas lėtėja, o rizika didėja. Auga – nors ir ne taip sparčiai kaip anksčiau – Lietuvos eksporto rinkų paklausa. Skolinimosi kainą Lietuvoje labai veikia Europos centrinio banko sprendimai; nors ECB pastaraisiais metais didino palūkanų normas (tai lėmė palūkanų augimą Lietuvoje), jos vis dar išlieka istoriškai mažos. Be to, dėl neramumų finansų rinkose ECB rugsėjį pristabdė palūkanų didinimo ciklą.

Svarbus Lietuvai veiksnys – tai pasaulinės žaliavų kainos. Naftos kaina, itin sparčiai kilusi 2006 metų pirmoje pusėje, nemažėja. Atpigti jai neleidžia didelė paklausa, ypač augančiose Kinijos ir Indijos rinkose, taip pat nuogastavimai dėl geopolitinės rizikos, pavyzdžiui, dėl galimo karo Irane. Be to, auganti paklausa besivystančiose rinkose šiais metais labai padidino pasaulines maisto kainas. Maisto produktų paklausą ir kartu jų kainas taip pat kelia biodegalų gamybos plėtra. Kalbant apie specifinę Lietuvos situaciją, reikia prisiminti, kad sparčiai kyla iš Rusijos importuojamų dujų kaina. Minėti išorės veiksniai skatina kainų augimą Lietuvoje ir apsunkina uždavinį 2010 metais įsivesti eurą.

1.1.2 Ekonomika ir toliau stabiliai auga

2007 m. liepos–rugsėjo mėnesiais LLRI atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos ūkio augimo temai išlieka spartūs. **Rinkos dalyviai prognozuoja, kad 2007 metais realus šalies bendrasis vidaus produktas (BVP) išaugs 7,21 proc. Rinkos dalyviai šio rodiklio atžvilgiu nusiteikę optimistiškiau nei prieš pusę metų, kai buvo tikimasi 6,9 proc. augimo.**

LLRI tyrime bendrasis vidaus produktas suprantamas kaip šalies viduje per tam tikrą laikotarpį galutinai vartoti pagamintų prekių ir paslaugų verčių suma, įskaitant ir šešėlinėje rinkoje sukurtą vertę.

Oficialioji statistika taip pat fiksuoja sparčius BVP augimo tempus, prognozės dėl augimo lėtėjimo kol kas nepasiteisina. Lietuvos statistikos departamento (SD) duomenimis, pagal patikslintus įvertinimus Lietuvos realus BVP antrąjį 2007 metų ketvirtį, palyginti su antruoju praėjusių metų ketvirčiu, padidėjo 8 proc. Lietuvos ekonomiką augina nelėtėjanti vidaus paklausos plėtra. Sparčius vartojimo ir investicijų augimo tempus lemia optimistiniai lūkesčiai, tebesitęsiantis ekonomikos augimas, paskolų portfelio plėtra, ES teikiama parama ir emigrantų siunčiami pinigai,

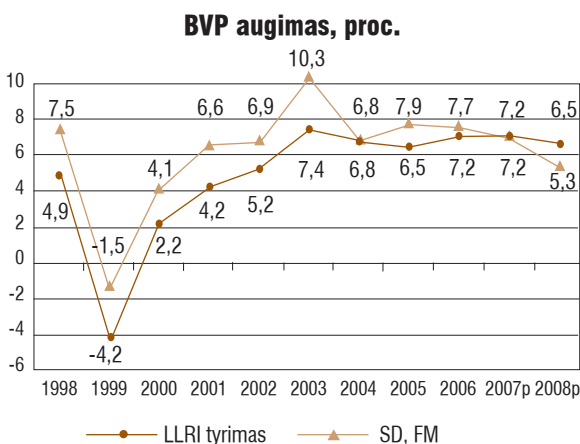
² Europos Komisija. *Spring economic forecasts 2007–2008*, 2007, p. 17. – http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2007/ee0207_en.pdf.

mažos realios palūkanų normos. Namų ūkių galutinis vartojimas 2007 metų antrąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu 2006 metų laikotarpiu, išaugo 13,4 proc. Lėčiau augo valdžios sektoriaus išlaidos (5,5 proc.). Investicijos padidėjo 20,5 proc., eksportas – 4,5 proc.

Remiantis Statistikos departamento duomenimis, antrąjį 2007 metų ketvirtį, palyginti su tuo pačiu 2006 metų laikotarpiu, aukšti augimo tempai užfiksuoti statyboje (17,3 proc.), prekybos, viešbučių ir restoranų, transporto ir ryšių (10,7 proc.), finansinio tarpininkavimo ir nekilnojamojo turto bei kito verslo (8,8 proc.) paslaugų grupėse. Žemės ūkio ir žuvininkystės (1,9 proc.) ir pramonės veiklos rūšių įmonėse (4,3 proc.) bei likusios paslaugų sektoriaus dalies (4,8 proc.) pridėtinės vertės augimas atsiliko nuo BVP didėjimo tempo.

Nors ekonomikos vystimosi tempai Lietuvoje spartūs, tačiau Lietuva pagal BVP vienam gyventojui lieka Europos Sąjungos sąrašo pabaigoje. Pagal Eurostat duomenis, 2006 metais Lietuvos BVP vienam gyventojui siekė 58 proc. ES vidurkio. Pagal šį rodiklį Lietuva lenkė Latviją (56 proc.) ir Lenkiją (53 proc.). Tačiau šiais metais Latvija dėl greičiau augančios ekonomikos pagal jį jau pralenkė Lietuvą. Tiesa, Lietuva pagal šį rodiklį lenkia Bulgariją ir Rumuniją, kurios įstojo į ES 2007 metais.

1.1 grafikas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, LR Finansų ministerija, LLRI tyrimas.

Ilgalaikę Lietuvos ūkio plėtrą ir rinkos dalyvių lūkesčius ilgai teigiamai veikė tęsiamas privatizavimas ir demonopolizavimas. Vis dėlto privatizavimo procesai lėtėja: mažėjant stambių privatizavimo sandorių, per-

nai privatizavimo fondo pajamos iš turto pardavimo, palyginti su 2005 metais, sumažėjo ketvirtadaliu.

Valstybės turto fondo (VTF) duomenimis, per 2006 metus Lietuvoje buvo privatizuota turto už 142,924 mln. litų, t. y. už 2,2 karto mažesnę sumą nei 2005 m., kai privatizavimo apimtys siekė 314,73 mln. litų. Vienas didesnių šiuo laikotarpiu Valstybės turto fonde sudarytų sandorių – viešame aukcione už 1,777 mln. litų privatizuota 39,51 proc. akcinės bendrovės Lietuvos telegramų agentūros ELTA akcijų.

Daugelio svarbių sričių liberalizavimas vis dar stabdomas: Lietuvos geležinkelių sektorius liberalizuojamas labai lėtai ir kol kas privatus kapitalas nėra įsileidžiamas. Ir toliau yra diskriminuojami privatūs sveikatos ir švietimo paslaugų teikėjai, stringa sveikatos bei švietimo įstaigų koncesijų projektai. Vilkinama ir Lietuvos energetikos sektoriaus privatizacija.

Tačiau vien tik privatizavimas nepadės išspręsti visų problemų, jei valstybės intervencinis vaidmuo tam tikrose rinkose išliks aktyvus ir privatizavus tose rinkose veikiančias įmones. Pavyzdžiui, energetikos sektoriaus produkcijos kainas vis dar reguliuoja valstybė.

Kaip minėta, rinkos dalyviai prognozuoja, kad ekonomika 2007 metais augs 7,2 proc. Jie mano, kad 2008 metais ekonomikos augimas siek tiek sulėtės, nors ir toliau liks spartus. Jis sieks 6,5 proc.

LLRI parengto naujausiojo tyrimo 2007 ir 2008 metų prognozės, palyginti su oficialiųjų vidaus ir tarptautinių institucijų, yra vidutinės (žr. 1.1 lentelę). Visos institucijos prognozuoja, kad ekonomika 2007 metais augs sparčiai, ir pabrėžia vidaus paklausos įtaką šiai plėtrai. 2008 m. laukiama augimo tempo sulėtėjimo.

SEB Vilniaus bankas pažymi, kad pirmojo pusmečio rezultatai pranoko lūkesčius – kol kas nėra laukto ekonomikos plėtros lėtėjimo. Tačiau šio banko analitikų nuomone, jau atsiranda tam tikrų ūkio „atšalimo“ požymių, o „verslo ciklo lūžis yra tik laiko klausimas“³. SEB Vilniaus banko analitikai nuo 7 proc. Iki 8 proc. padidino 2007 metų BVP augimo prognozes. 2008 metais jie tikisi, kad augimas sulėtės iki 6,5 proc.

Dėl spartesnio nei tikėtasi pirmojo ketvirčio augimo, taip pat toliau didėjančio namų ūkių vartojimo ir Vyriausybės išlaidų Hansabanko analitikai padidino

³ SEB Vilniaus bankas. Lietuvos makroekonomikos apžvalga 29, 2007, p. 4. – http://www.seb.lt/pdf/lt/LMA_Nr29.pdf.

2007 metų augimo prognozę nuo 7 iki 8 proc. *Hansabanko* nuomone, antrąjį pusmetį prie BVP augimo turėtų prisidėti ir atsigavęs eksportas – tai turėtų lemti geresni *Mažeikių naftos* rezultatai. Iš visų institucijų *Hansabankas* pateikia didžiausią ekonomikos augimo prognozę ir 2008 metams. Analitikai didino prognozę 2008 metams nuo 6,5 iki 7 proc., argumentuodami dabartiniais aukštais verslo ir vartotojų pasitikėjimo rodikliais bei ekonominės politikos priemonių, galinčių mažinti ekonomikos perkaitimo riziką, stoka⁴.

Finansų ministerijos prognozės 2007 metams sutampa su rinkos dalyvių nuomone. Tačiau Finansų ministerijos 2008 metų prognozės pačios pesimistiškiausios. Šios ministerijos nuomone, pastaraisiais metais susiformavo stipri Lietuvos ekonomikos priklausomybė nuo kredito augimo. Prognozuojama, kad 2008–2009 metais kreditų prieaugis pradės lėtėti ir prasidės „natūralus ciklinis BVP augimo lėtėjimas“⁵.

1.1 lentelė

Lietuvos BVP augimo prognozės*

	2007	2008
EIU	6,5 (--)	6,4 (--)
EK	7,3 (7,0)	6,3 (--)
FM	7,2 (7,5)	5,3 (--)
HBM	8,0 (7,0)	7,0 (6,5)
LB	7,9 (6,7)	5,5 (--)
LLRI	7,2 (6,9)	6,5 (--)
SEB VB	8,0 (7,0)	6,5 (6,5)

* *Skiausteliuose* pateiktos ankstesnės prognozės.

Santrumpos: EIU – Economist Intelligence Unit⁶, EK – Europos Komisija⁷, FM – Finansų ministerija⁸, HBM – Hansabank Markets⁹, LB – Lietuvos bankas¹⁰, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, SEB Vilniaus bankas¹¹.

Daugelis institucijų kaip pagrindinę grėsmę nurodo ekonomikos nesubalansuotumą: didėjant atlyginimams, plečiantis paskolų portfeliui bei vyraujant optimistiniams lūkesčiams auga vartojimas, dėl kurio didėja einamosios sąskaitos deficitas, išorės skola ir infliacija. Taip pat pabrėžiamas kitas aspektas – atly-

ginimų didėjimas jau kurį laiką gerokai lenkia darbo našumo augimą. Kol kas šis reiškinys nekelia didelių problemų Lietuvos eksportuotojams (žr. 1.2. dalį), tačiau jeigu tokia situacija užsitęstų, tai galėtų sukelti rimtų kliūčių konkurencingumui. Greitai didėjantys atlyginimai atspindi darbo jėgos trūkumą, kurį lemia ekonomikos plėtra ir emigracija, taip pat biurokratinės kliūtys imigrantams ne iš ES šalių, norintiems dirbti Lietuvoje. Našumo augimą stabdo ir kita dažnai nurodoma Lietuvos problema – trūksta tiesioginių investicijų iš užsienio.

Gali būti, kad Lietuvos ūkis ir artimiausioje ateityje tolygiai augs, pasaulio ir regioninės aplinkybės išliks palankios. Tačiau norint užtikrinti ekonomikos tvarumą, būtina griežtinti fiskalinę valstybės politiką – dėl to sutaria didžioji dauguma ekonomikos analitikų ir institucijų. Griežtesnė fiskalinė politika, biudžeto išlaidų efektyvumo kėlimas padėtų išvengti ir ekonomikos „perkaitimo“ pavojaus (žr. 1.1.3 dalį). Siekiant tvaraus ekonomikos augimo ir konkurencingumo kėlimo, taip pat reikia „gelbėti“ švietimo ir sveikatos sistemas, gilinti pensijų reformą, gerinti verslo aplinką ir mažinti biurokratinę našta, toliau ryžtingai ir nedelsiant vykdyti mokesčių mažinimo įsipareigojimus ir mokesčių administravimo reformas, turėti aiškias darbuotojų išlaikymo rinkoje (taip pat ir naujų pritraukimo) strategijas. Nelėtėjantis ūkio augimas ir jo lūkesčiai sudaro itin geras sąlygas imtis minėtų priemonių.

1.1.3. Ekonomikos perkaitimo padėtų išvengti tinkama ekonomikos politika

Baltijos šalyse vis dažniau (jau kuris laikas) kalbama apie ekonomikos „perkaitimo“ pavojų. Vadinamasis „perkaitimas“ atsiranda tada, kai sparčiai augančios paklausos negali patenkinti pasiūlos pajėgumai. Atlyginimai pradeda augti greičiau nei darbo našumas, todėl krenta šalies įmonių konkurencingumas. Augančios gamybos sąnaudos ir besiplečiančios paklausos spaudimas lemia kainų augimą. „Kaistančios“ ekonomikos pasižymi pernelyg optimistiniais ateities lūkesčiais, skatinančiais investicijų augimą, vartojimo bumą, kurie finansuojami sparčiai augančiu skolinimusi.

⁴ Hansabank Markets. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga*, 2007-07, p. 8. – http://www.hansa.lt/i_apzvalgos.shtml.

⁵ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos*, 2007. – www.finmin.lt.

⁶ Economist Intelligence Unit. *Lithuania Country Report, 2007-04*. p. 10.

⁷ Europos Komisija. *Spring economic forecasts 2007–2008*, p. 77.

⁸ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos*.

⁹ Hansabank Markets. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga*, 2007-07. 8 psl.

¹⁰ Lietuvos bankas. *Makroekonominės prognozės 2007-2008 metams*. 2007-05-04.

¹¹ SEB Vilniaus bankas. *Lietuvos makroekonomikos apžvalga* 29. p. 5.

Didėjant pinigų kiekiui ir augant optimizmui, formuojasi vadinamieji kainų „burbulai“ akcijų ir (arba) nekilnojamojo turto rinkose. Perkaitimas kelia pavojų, kad išsiskolinusios šalies įmonės ir namų ūkiai ateityje, neišsipildžius optimistinėms prognozėms, nesugebės gražinti paskolų. Išaugęs blogų paskolų portfelis, taip pat sproge „kainų burbulai“ gali sukelti finansų sistemos krizę.

Iš tikrųjų Lietuvoje galima išvelgti beveik visus standartinius „perkaitimo“ ženklus: sparčiai auga vartojimas, infliacija, paskolų portfelis, kyla nekilnojamojo turto kainos, darbo našumo tempus viršija atlyginimų augimas, plečiasi einamosios sąskaitos deficitas, vyrauja optimizmas dėl ateities. Tarptautinė reitingų agentūra *Standard&Poor's* šiais metais pakeitė Lietuvos skolinimosi perspektyvą iš stabilios į neigiamą. Tai buvo padaryta dėl toliau augančios vidaus paklausos, didinančios ekonomikos perkaitimo tikimybę¹².

Tačiau Lietuvos ekonomiką reikėtų vertinti, atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu ji veja daug turtingesnes Europos Sąjungos valstybes ir kai kurių rodiklių atžvilgiu pradėjo nuo labai žemo lygio. Kalbant apie infliacijos rodiklius, reikėtų prisiminti, kad dar prieš keletus metus oficiali statistika registravo vartotojų kainų mažėjimą. Be to, greitai augančiose, besivejančiose ekonomikose kainos auga sparčiau dėl vadinamojo *Balassa-Samuelsono efekto*. Kaip parodo šis LLRI tyrimas, rinkos dalyviai ekonomikos situaciją vertina optimistiškai, ir tam yra pagrindas: didėja įmonių pelningumas, namų ūkių pajamos. Nors 2005 ir 2006 m. darbo našumo augimas atsiliko nuo atlyginimų didėjimo tempų, prieš tai situacija buvo priešinga.

Ekonomikos „perkaitimo“ pavojus yra didesnis kitose Baltijos valstybėse, ypač Latvijoje: ten didesnis infliacijos rodiklis, einamosios sąskaitos deficitas, atlyginimų augimo tempas ir pan. Latvijoje 2007 metų birželį metinis vartotojų kainų indekso augimas siekė 8 proc., o einamosios sąskaitos deficitas 2007 metų pirmąjį ketvirtį sudarė 25,7 proc. BVP¹³. Tiesa, reikia paminėti, kad Latvijoje (kaip ir Estijoje) egzistuoja valdžios sektoriaus finansų perteklius, yra kur kas mažesnė valdžios sektoriaus skola nei Lietuvoje.

Rinkos dalyviai šiame tyrime buvo klausiami, ar jų nuomone, Lietuvos ekonomika šiuo metu yra ekonomikos „perkaitimo“ būsenoje. Tik vienas respondentas atsakė teigiamai, 20 procentų – neigiamai. Didžioji

dauguma – beveik keturi penktadaliai – tyrimo dalyvių mano, kad Lietuvos ekonomika nėra „perkaitimo“ būsenoje, bet yra ekonomikos „perkaitimo“ pavojus.

Lietuvoje pasigendama ryžtingesnių ekonomikos politikos veiksmų, kurie padėtų ne tik mažinti perkaitimo pavojų, bet ir užtikrintų ilgalaikį ekonomikos tvarumą ir jos augimą. Pirmiausia nepagrįstų lūkesčių formavimosi ir ateities išpareigojimų didėjimo padėtų išvengti griežtesnė fiskalinė valstybės politika, mažesnės ir efektyvesnės valstybinio sektoriaus išlaidos. Anot *Standard&Poor's*, fiskalinė politika buvo ir yra pagrindinė makroekonominė paklausos valdymo priemonė.

Skolinimosi tempus sulėtinti galėtų panaikintos būsto paskolų lengvatos. Pasiūlos ir paklausos disbalansą nekilnojamojo turto rinkoje sumažintų supaprastintas žemės rinkos reglamentavimas. Darbo jėgos trūkumą, ribojantį pasiūlos pajėgumus ir lemiantį atlyginimų didėjimą, spręsti padėtų lankstesnis darbo santykių reglamentavimas bei liberalesnė imigracijos tvarka. Taip pat padėtų ir konkurencijos skatinimas: konkurencinguose sektoriuose net ir spartaus infliacijos augimo kontekste kainos didėja lėčiau ar net gali mažėti, (pavyzdžiui, Lietuvos mobiliųjų telekomunikacijų rinka). Taigi reguliuojamų bei monopolinių rinkų, pavyzdžiui, energetikos, geležinkelių, švietimo, sveikatos apsaugos, atvėrimas konkurencijai išlieka labai aktualus.

Bene daugiausia nerimo kelia įmonių konkurencingumo perspektyvos – itin sparčiai didėjant darbo sąnaudoms, jos turės rasti būdų, kaip didinti darbo našumą. Tam tikrą „apsaugos zoną“ joms galėtų suteikti pajamų mokesčio mažinimas. Kitas tokio žingsnio privalumas – patrauklesnės tiesioginių investicijų iš užsienio sąlygos. Nors tokio pobūdžio investicijos yra svarbus veiksnys, keliantis darbo našumą ir užtikrinantis ilgalaikį ekonomikos augimą, Lietuvoje jų trūksta. Norint užtikrinti ilgalaikį ekonomikos tvarumą, būtina vykdyti švietimo ir sveikatos reformas, taip pat gilinti pensijų reformą.

1.1.4. Šešėlinė ekonomika

Remiantis ankstesniais LLRI tyrimais, šešėlinė ekonomika Lietuvoje nuosekliai mažėjo nuo 27 proc. BVP 1997 metais iki maždaug 20 proc. 2001 metais. Vėlesniais metais šis rodiklis nesikeitė. Tačiau rinkos dalyvių manymu, šešėlinės ekonomikos dydis šiais

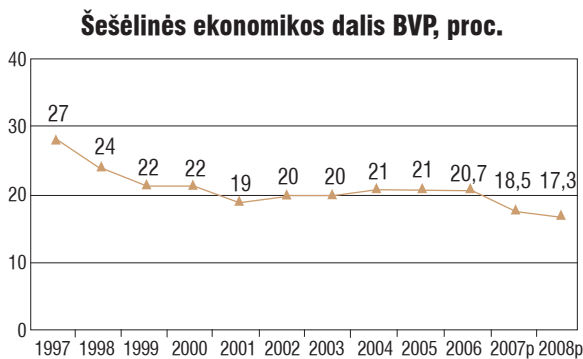
¹² Hansabank Markets. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga*, p. 8.

¹³ Hansabank Markets. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga*, p. 3.

ir kitais metais turėtų mažėti. Ankstesniame tyrime apklausti ekspertai prognozavo, kad šešėlinė ekonomika 2007 metais sieks 20,7 proc. BVP. **Naujausiojo tyrimo duomenimis, rinkos dalyviai koreguoja šį rodiklį iki 18,5 proc. Jų teigimu, 2008 metais šešėlinės ekonomikos dydis sumažės dar 1 procentiniu punktu ir sieks 17,3 proc. BVP.**

Šešėlinė ekonomika apibūdinama kaip šalies viduje per metus galutinai vartoti pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų, oficialiai nedeklaruotų dėl mokesčių ar reguliavimų, dalis visame BVP.

1.2 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Galima būtų išskirti kelis veiksnius, dėl kurių rinkos dalyviai prognozuoja šešėlinės ekonomikos mažėjimo tendencijas. Tikėtina, kad tam turi įtakos spartūs ekonominio augimo tempai: pirma, gaudamos didesnius pelnus, įmonės gali „pakelti“ daugiau sąnaudų, įskaitant ir didesnius mokesčius, administracines bei laiko sąnaudas, susijusius su legalizavimusi. Antra, ypač išaugus konkurencijai dėl darbuotojų, pastarųjų derybinė galia didėja – jie gali labiau spausti darbdavius mokėti atlyginimus oficialiai. Kitas teigiamas veiksnys – tai mokesčių naštos mažėjimas. Nuo 2008 metų GPM tarifas bus sumažintas iki 24 proc. Be to, nuo 2008 metų nebeliks socialinio mokesčio. Taip pat šešėlinės ekonomikos mažėjimo prognozėms įtakos gali turėti ir valstybės institucijų veiksmai, nukreipti prieš nelegalią veiklą.

Vis dėlto nėra aišku, ar rinkos dalyvių prognozės išsipildys. Pavyzdžiui, prieš metus atliktoje apklausoje rinkos dalyviai prognozavo, kad šešėlinė ekonomika 2006 metais sumažės iki 19,7 proc. BVP, bet po pu-

sės metų teigė, kad ekonomika 2006 metais siekė 20,6 proc. BVP.

Tokiems įverčių pokyčiams, tikėtina, įtakos turi valstybės ekonomikos politika, kuri dažnai yra nenuosekli ir sunkiai prognozuojama. Ryškiausias pastarojo meto pavyzdys – mokesčių reforma. Nors įstatymuose buvo įtvirtintas pažadas sumažinti GPM tarifą iki 24 proc., nelaukta buvo suformuluotas pasiūlymas atsakyti šio žingsnio ir įvesti progresinį mokesčio tarifą. Tokio pobūdžio įvykiai didina ekonomikos politikos neprognozuojamumą, mažina rinkos dalyvių pasitikėjimą. Be to, Vyriausybė teigia, kad planų įvesti progresinį mokesčio tarifą kol kas neatsisakoma.

Narystės Europos Sąjungoje poveikį šešėlinei ekonomikai derėtų vertinti nevienareikšmiškai. Teigiami aspektai – tai su stojimu ir naryste susiję dereguliavimo, privatizavimo, skaidrumo didinimo procesai bei iniciatyvos. Kita vertus, narystė ES skatina šešėlinės ekonomikos plėtrą dėl ES keliamų aukštų standartizacijos reikalavimų, kurie apsunkina įmonių veiklą ir didina jų sąnaudas.

Stiprų postūmį kontrabandai suteikia akcizų harmonizavimo su ES procesai. Nuo 2005 metų pradžios akcizai cigaretėms Lietuvoje nebuvo keliami iki 2007 metų kovo mėnesio, kai prasidėjo naujas spartaus akcizų kėlimo etapas. Ateinančius kelerius metus akcizai cigaretėms bus didinami apie 30 proc. kasmet. Galima tikėtis, kad, kaip ir 2001–2004 metais¹⁴, dėl didesnių akcizų gerokai išaugosios cigarečių kainos sumažins vartotojų perkamąją galią ir didins paskatas kontrabandai.

Kitas veiksnys, stabdantis šešėlinės ekonomikos mažėjimą – biurokratinė ir administracinė našta verslui. Lietuvoje, Ūkio ministerijos užsakyto tyrimo duomenimis, veikia 152 kontroliuojančios institucijos. Pasaulio banko kasmetinis tyrimas *Doing Business*, kuriame vertinama verslo aplinka, Lietuvos poziciją vertina gana aukštai. Lietuva pagal 2007 metų pranešimą užima 16 poziciją. Tiesa, per metus ji nukrito viena vieta iš 15. Geriausiai įvertintos sritys – nuosavybės įregistravimas (3 vieta), sutarčių įsigaliojimas (3 vieta). Kitos įvertintos prasčiau. Žemiausiai įvertinta darbo santykių sritis – tik 119 vieta. Remiantis šiuo tyrimu, Lietuvoje nėra lengva pradėti verslą (48 vieta), taip pat mokėti mokesčius (40 vieta).

¹⁴ Valstybės sienų apsaugos tarnybos duomenimis, nuo 2001 iki 2004 metų Lietuvos pasienyje sulaikomos tabako gaminių kontrabandos kiekis išaugo beveik 13 kartų.

1.2. Importas ir eksportas

LLRI tyrime vertinamas deklaruojamų ir nedeklaruojamų importuotų ir eksportuotų prekių ir paslaugų vertės pokytis.

Rinkos dalyviai mano, kad tiek eksportas, tiek importas tolygiai augs, tačiau eksporto didėjimo tempai bus lėtesni. **Anot tyrimo dalyvių, tiek 2007, tiek 2008 metais eksporto augimas turėtų siekti 13 proc. Jie prognozuoja, kad 2007 metais importas padidės 15,5 proc., o 2008 metais – net 16 proc.**

1.3 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Statistikos departamento duomenimis, 2007 metų pirmąjį pusmetį palyginti su pirmuoju 2006 metų pusmečiu, importas išaugo 15,4 proc. Labiausiai prie šio augimo prisidėjo tai, kad padaugėjo antžeminio transporto priemonių (50,2 proc.), organinių chemijos produktų (2,8 karto), geležies ir plieno (55,7 proc.) importas.

Statistikos departamento duomenimis, eksporto augimas 2007 metų pirmąjį pusmetį krito iki 7 procentų (plg. 2006 metų pirmąjį pusmetį eksportas padidėjo daugiau nei 30 proc.). Tokį mažėjimą lėmė prasti *Mažeikių naftos* – pagrindinio Lietuvos eksportuotojo – rezultatai. Dėl šios priežasties mineralinių produktų eksportas smuko net 46,7 proc. Tačiau kitų rūšių eksportas auga ženkliai: neskaičiuojant mineralinių produktų prekybos, eksportas padidėjo net 35 proc. Daugiausiai prie šio padidėjimo prisidėjo plastikų ir jų dirbinių (97,4 proc.), antžeminio trans-

porto priemonių (39,6 proc.), mašinų ir mechaninių įrenginių (25,4 proc.), baldų (19,7 proc.) eksporto padidėjimas.

2007 m. pirmąjį pusmetį svarbiausiomis prekybos partnerėmis išliko Europos Sąjungos valstybės. SD duomenimis, Lietuvos prekių eksportas¹⁵ į ES-25, palyginti su pirmuoju 2006 metų pusmečiu, padidėjo 10,7 proc. ir sudaro 65,4 proc. bendrojo Lietuvos eksporto (2006 metais ši dalis siekė 63,2 proc.). Importo iš ES-25 vertė 2007 m. pirmąjį pusmetį sudarė 67,2 proc. bendrojo Lietuvos importo (pakilo nuo 62,4 proc. 2006 m.) – per metus jo vertė išaugo 30,1 proc. Ir toliau intensyviai auga eksportas į NVS šalis – 32,8 proc., ir sudaro antrą didžiausią – 23,2 proc. – bendrojo eksporto dalį. Importas iš NVS sudaro 22,8 proc. viso šalies importo (importas iš NVS valstybių per metus sumažėjo 17,2 proc.). Didžiąją dalį prekybos su NVS sudaro importas ir eksportas su Rusija – atitinkamai 18,9 ir 14,2 proc. Ši šalis išlieka pagrindine prekybos partnere, po jos eksporto srityje seka Latvija, importo – Vokietija. Daugiausia buvo eksportuojama į Norvegiją (54,5 proc.), Vokietiją (48,8 proc.), Rusiją (39,2 proc.) ir Latviją (12,8 proc.).

Importo didėjimą ir jo augimo lūkesčius lemia sparčiai didėjanti vidaus paklausa. Ateityje importo augimą Lietuvoje galėtų sulėtinti didėjančios palūkanos, kurios sumažintų vartojimo ir investicijų plėtrą. Eksportui augti kol kas, atrodo, darbuotojų trūkumas, augančios įmonių sąnaudos nesudaro pernelyg didelių kliūčių, o besiplečiantis pagrindinių eksporto partnerių vidaus paklausa sukuria prielaidas Lietuvos prekes realizuoti šiose rinkose. Vis dėlto ateityje Lietuvos įmonės gali susidurti su rimtesnėmis konkurencingumo problemomis. Lietuva praranda savo, kaip pigios darbo jėgos, privalumus, atlyginimų augimas lenkia darbo našumo didėjimą, jaučiamas tiesioginių užsienio investicijų trūkumas. Be to, realusis efektyvusis lito kursas stiprėja ES-15 šalių atžvilgiu dėl spartesnio kainų augimo Lietuvoje (lietuviškos prekės santykinai brangsta ES-15 šalių atžvilgiu). Tiesa, realusis efektyvusis kursas silpnėja NVS valstybių atžvilgiu – tai sukuria papildomą postūmį Lietuvai eksportuoti į šias valstybes. Lietuvos įmonės sėkmingai išnaudoja tranzitinę geografinę Lietuvos padėtį. Svarbus eksporto plėtros į NVS valstybes šaltinis yra reeksportas.

¹⁵ Nors oficialiai po 2004 m. gegužės 1 d. eksportas į ES šalis nares ir kandidates nebėra eksportas, tik išvežimas, o importas – įvežimas, metodologiniais sumetimais šiame tyrime prekyba su ES šalimis vis dar vadinama užsienio prekyba, o išvežimas ir įvežimas – importu ir eksportu.

1.2 lentelė

Eksporto / importo augimas		
	2007	2008
EIU	12,1 / 12,9	12,9 / 11,0
EK	10,2 / 10,4	11,1 / 9,1
HBM	13,3 / 19,0	16,0 / 15,1
LB	9,1 / 12,6	12,1 / 11,0
LLRI	13,0 / 15,5	13,0 / 16,0
Nordea	11,0 / 12,0	12,0 / 15,0

Santrumpos: EIU – Economist Intelligence Unit¹⁶, EK – Europos Komisija¹⁷, HBM – Hansabank Markets¹⁸, LB – Lietuvos bankas¹⁹, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, Nordea²⁰.

Lyginant su kitomis institucijomis, LLRI tyrimo dalyviai pateikia gana aukštas eksporto ir importo augimo prognozes. Didesnio eksporto ir importo augimo laukia tik *Hansabanko* analitikai. Kaip ir LLRI tyrimo dalyviai, daugelis institucijų mažino 2007 metų eksporto augimo prognozes, atsižvelgdamos į *Mažeikių naftos* problemas. Tačiau kitos institucijos 2008 metais prognozuoja eksporto pagyvėjimą.

1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos ir toliau augs

LLRI tyrimo dalyviai vertina prekių ir paslaugų, skirtų namų ūkyje vartoti, ir prekių, kurias gamintojai perka ir naudoja toliau kuriant vertę, vidutinių kainų pokytį laikotarpio pabaigoje.

Kalbant apie kainų pokyčius, svarbu paaiškinti sąvokas, nes dažnai į vieną vietą sudedami ir kaitomi rodikliai, kurie iš esmės skiriasi. Ekonominė prasme infliacija nėra Statistikos departamento ar *Eurostat* skelbiamas vartotojų prekių krepšelio kainų indeksas (VKI) – tai galima pavadinti *statistine infliacija*. Ekonominė prasme infliacija reiškia pinigų nuvertėjimą, kuris atsiranda padidėjus pinigų masei, palyginti su sukurta verte, kurią šie pinigai atspindi mainuose. Esant tinkamai monetarinei politikai (kaip yra Lietuvoje), Vyriausybė negali tiesiog prispausdinti vertę nepadengtų pinigų. Tačiau pinigų masė šalyje šiandien didėja dėl Valstybės skolinimosi, lito bazinės valiutos

euro (litas nuvertėja proporcingai nuvertėjant eurui dėl pinigų masės augimo euro zonoje), ES struktūrinės paramos, užsienio investicijų, eksporto augimo, emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų, bankinės sistemos generuojamų pinigų. Šių reiškinių tiesiogiai matyti negalima, bet galima fiksuoti kainų augimą, kuris yra infliacijos buvimo ženklas. Taigi ekonomikoje kainų augimas yra infliacijos pasekmė, o ne priežastis.

Pasak rinkos dalyvių, 2007 m. vartotojų kainos augs 5,3 proc., gamintojų kainos – 5,7 proc., palyginti su atitinkamai 4,6 ir 5,5 proc. praėjusiais metais. Rinkos dalyviai šiek tiek padidino VKI ir sumažino GKI 2007 metų augimo prognozes (prieš pusę metų buvo prognozuoti 5,2 proc. vartotojų ir 6 proc. gamintojų kainų pokyčiai). LLRI tyrimo duomenimis, 2008 metais kainų augimas turėtų išlikti panašus kaip ir 2007 metais: prognozuojamas 5,2 proc. VKI pokytis ir 5,5 proc. GKI padidėjimas.

Infliacijos rodiklių prognozes veikia akcizų kėlimas, maisto produktų kainų augimas, brangstantys energetikos išteklių ir dėl jų kylantys komunalinių paslaugų bei transporto įkainiai. Minėti veiksniai didele dalimi priklauso nuo išorės veiksnių. Pasaulinės maisto kainos gerokai pašoko į viršų dėl augančios paklausos besivystančiose rinkose, taip pat dėl biokuro gamybos plėtos. Energetikos išteklių brangsta dėl to, kad Rusijos įmonė *Gazprom* didino importuojamų dujų kainą. Tačiau svarbūs yra ir vidiniai ekonomikos procesai. Didėjantys atlyginimai, skolinimasis, emigrantų siunčiamos lėšos bei valstybės skolinimasis didina vidaus paklausą, kuri taip pat daro spaudimą kainoms augti. Be to, atlyginimų augimas didina gamybos sąnaudas ir kelia namų ūkių vartojamų prekių bei paslaugų kainas, ypač mažiau konkurencinguose bei pasaulio prekybai neatviruose sektoriuose.

Spartesnis kainų augimas Lietuvoje, palyginti su Vakarų Europos valstybėmis, yra natūralus konvergencijos procesas. Pavyzdžiui, maisto produktų kainos Vakarų Europoje yra kur kas didesnės. Ekonominė logika sako, kad, vykstant prekybai, Vakarų Europoje kainos turėtų mažėti, Lietuvoje – didėti. Panašiai lietuviškas darbo užmokestis, šiuo metu mažiausias ES, dėl darbo jėgos trūkumo, kurį lemia emigracija ir gamybos plėtra, artės prie ES vidurkio ir kels kainas.

¹⁶ Economist Intelligence Unit. *Lithuania Country Report*, p. 10.

¹⁷ Europos Komisija. *Spring economic forecasts 2007 – 2008*, p. 77.

¹⁸ Hansabank Markets. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga*, p. 4.

¹⁹ Lietuvos bankas. *Makroekonominės prognozės 2007-2008 metams*.

²⁰ Nordea. *Economic Outlook, 2007-09*, p. 36.

Kainų augimo nereikėtų bandyti stabdyti visomis įmanomomis priemonėmis, net ir siekiant svarbių valstybės tikslų, pavyzdžiui, euro įvedimo, o pasirinkti tas priemones, kurios padėtų kelti ilgalaikį ekonomikos konkurencingumą ar bent jo neblogintų.

Reaguodama į spartėjantį infliacijos rodiklio augimą, Lietuvos Vyriausybė 2007 metų kovo 14 dienos pasitarime pritarė Vidutinės trukmės laikotarpio kainų stabilumo strategijai. Joje vienas iš numatytų priemonių tikslų – „valdyti infliaciją“. Tam tikros numatytos infliacijos valdymo priemonės yra sveikintinos. Pirmiausia tai derėtų pasakyti apie siekį griežtinti fiskalinę politiką – svarbiausią priemonę neformuoti nepagrįstų lūkesčių ir mažinti infliacinį spaudimą. Taip pat tikslingas siūlymas nesukurti „automatinio“ darbo užmokesčio indeksavimo praėjusių laikotarpių infliacija. Atlyginimai negali būti pririšami prie konkretaus rodiklio: jų lygį lemia darbo našumas, darbo pasiūlos ir paklausos santykis.

Tačiau kiti pasiūlymai ir numatytos priemonės kelia abejonių. Siūlymas stabdyti GPM tarifo mažinimą grindžiamas prielaida, kad toks žingsnis paskatintų formuotis lūkesčius dėl ekonomikos augimo, skolintis ir vartoti. Bet tokia argumentacija neatsižvelgia į faktą, kad į biudžetą surenkami mokesčiai nėra naudojami valstybės skolai mažinti, bet yra leidžiami atgal į ekonomiką, skatina formuotis nepagrįstus lūkesčius, skatina vartojimą ir didina infliacinį spaudimą. Taip pat abejotinas yra pasiūlymas ankstinti akcizų įvedimo datas. Akcizai Lietuvoje ir taip bus keliami itin sparčiai, dėl to didės našta vartotojams, augs paskatos kontrabandai. Ankstesnės akcizų įvedimo datos galėtų paaštrinti minėtas problemas.

Be to, tikslinga būtų įgyvendinti kitas priemones, kurios nebuvo paminėtos Kainų strategijoje, bet kurios padėtų mažinti infliacijos rodiklį bei gerinti Lietuvos ekonomikos konkurencingumo perspektyvas. Tokios priemonės – tai žemės rinkos liberalizavimas, bendras konkurencijos augimo skatinimas, taip pat energijos subsidijavimo atsisakymas.

Beveik visos kitos infliaciją vertinusios institucijos taip pat didino 2007 metų kainų augimo prognozes. Reikia pažymėti, kad LLRI tyrimas ir Finansų mi-

nisterija pateikia metinių kainų pokyčių prognozes (vartotojų kainos gruodžio mėnesį, palyginus su ankstesnių metų gruodžio mėnesiu), o kitos institucijos prognozuoja vidutinį metinį vartotojų kainų pokytį (vartotojų kainų lygis per metus, palyginus su ankstesniais metais).

1.3 lentelė

Vartojimo kainų augimo prognozės		
	2007	2008
EK	4,7 (3,8)	4,4 (4,6)
FM*	5,6 (--)	5,5 (--)
HBM	4,5 (4,5)	4,5 (4,5)
LB	4,7 (4,0)	4,3 (--)
LLRI*	5,3 (4,6)	5,2 (--)
Nordea	4,0 (3,7)	4,3 (4,6)
SEB VB	4,8 (4,5)	5,0 (3,5)

* Metų pabaigoje.
 Santrumpos: EK – Europos Komisija²¹, FM – Finansų ministerija²², HBM – Hansabank Markets²³, LB – Lietuvos bankas²⁴, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, Nordea²⁵, SEB VB – SEB Vilniaus bankas²⁶.

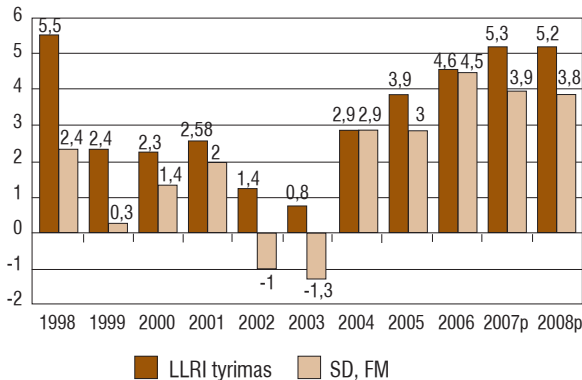
Tradicškai rinkos dalyvių kainų pokyčių vertinimas yra aukštesnis už oficialiąją šalies statistiką (žr. 1.4 grafiką). Kalbant apie LLRI tyrimo ir oficialiosios statistikos vartotojų kainų pokyčių duomenis, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad tam pačiam dydžiui apskaičiuoti yra naudojamos skirtingos priemonės: LLRI tyrimo ekspertai vertina *visų* vartojimo prekių ir paslaugų vidutinio kainų lygio pokytį, o SD skaičiuoja vartojimo prekių ir paslaugų krepšelio vidutinių kainų pokytį.

Didžiausią įtaką SD metiniam rodikliui turėjo 9,9 procento brangę maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai, 11,2 – būsto, vandens, elektros, dujų ir kito kuro grupės prekės ir paslaugos, 9,8 – viešbučių, kavinių ir restoranų paslaugos, 5,5 – alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai. Infliacijos rodiklį mažino 5,6 procento atpigę drabužiai ir avalynė, 7,2 – ryšių grupės prekės ir paslaugos. Vartojimo prekių kainos per metus padidėjo 4,7, paslaugų – 6,3 proc.

²¹ Europos Komisija. *Spring economic forecasts 2007 – 2008*, p. 77.
²² LR Finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos*.
²³ Hansabank Markets. *Baltijos šalių apžvalga*, p. 4.
²⁴ Lietuvos bankas. *Makroekonominės prognozės 2007-2008 metams*.
²⁵ Nordea. *Economic Outlook*, p. 36.
²⁶ SEB Vilniaus bankas. *Lietuvos makroekonomikos apžvalga Nr. 29*. p. 9.

1.4 grafikas

Vartotojų kainų pokyčiai, proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos finansų ministerija, LLRI tyrimas.

2006 metais gamintojų kainas lėmė keli svarbiausi veiksniai. Pirmiausia tai – pasaulio naftos kainų pokyčiai, dėl kurių gamintojų kainos praėjusiais metais augo netolygiai (metų pradžioje naftos kainos sparčiai kilo, o antrajame pusmetyje mažėjo). Reikia pastebėti, kad pasaulinių energetikos išteklių kainų pokyčiai Lietuvoje daro didesnę įtaką nei kitose šalyse dėl neefektyvaus energijos naudojimo. Antrajame metų pusmetyje didelės įtakos turėjo pabrangusios importuojamos dujos. Taip pat sparčiai kilo žemės ūkio produktų supirkimo kainos. Be to, dėl įtampos darbo rinkoje pastaraisiais metais ženkliai ir viršydami darbo našumo didėjimą, auga atlyginimai – tai didina spaudimą gamintojams kelti kainas (nors statistika, tikėtina, iš dalies pervertina atlyginimų augimo tempus dėl ekonomikos „skaidrėjimo“ procesų).

Remiantis SD duomenimis, antrajame 2006 metų pusmetyje gamintojų kainos net sumažėjo, tačiau pirmajame šių metų pusmetyje jos vėl pradėjo sparčiai augti. 2007 metų liepos mėnesį, palyginti su 2006 metų gruodžio mėnesiu, gamintojų kainos padidėjo 9,7 proc. Kasyba ir eksploatavimas brango 17,6 proc., rafinuotų naftos produktų gamyba – 14,6 proc., elektros, dujų ir vandens tiekimas – 9,9 proc., apdirbamoji gamyba – 9,5 proc. Per metus, palyginti 2007 metų liepą su 2006 metų liepa, gamintojų kainos padidėjo 4,1 proc.

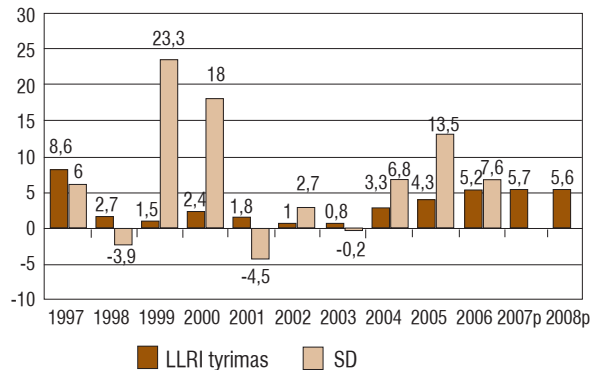
Svarbu paminėti, kad SD skaičiuoja gamintojų pardodamų prekių kainų pokyčius, o LLRI tyrimo dalyviai vertina gamintojų perkamų prekių kainų pokytį. Taigi LLRI tyrime į gamintojų kainas yra įskaitomos importuojamos prekės, bet neįtraukiamos eksportuojamos, o šios produkcijos kainos, ypač elektros ir

dujų, kilo itin sparčiai. Tuo iš dalies galima paaiškinti SD ir tyrimo dalyvių rodiklių skirtumus.

Kaip minėta, rinkos dalyviai šiais metais prognozuoja 5,7 proc. gamintojų kainų padidėjimą, kitais – 5,5 proc. Brangstantys energetikos išteklių ir augančios darbo sąnaudos neleidžia tikėtis lėtesnio gamintojų kainų augimo.

1.5 grafikas

Gamintojų prekių ir paslaugų kainų pokyčiai, proc.

Šaltiniai: LLRI tyrimas, Lietuvos statistikos departamentas.

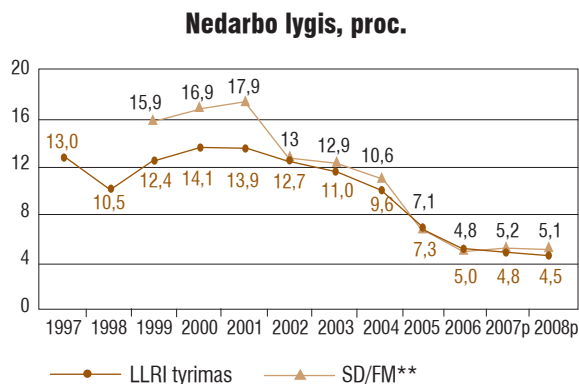
Taigi šiais ir ateinančiais metais tiek vartotojų, tiek gamintojų kainų augimas turėtų išlikti spartus. Tam didžiausios įtakos turės keli veiksniai. Pirmia, prie kainų augimo prisidės brangstantys energetikos išteklių. Be to, reikšmingą įtaką vartotojų kainų indeksui turės keliami degalų ir tabako gaminių akcizai. Gamintojų sąnaudos turėtų augti ir dėl sparčiau už darbo našumą didėjančių atlyginimų. Tikėtina, kad dėl sparčių skolinimosi ir algų didėjimo tempų ryškės vartojimo plėtros nulemta paklausos veiksnių įtaka.

1.4. Nedarbo rodikliai mažės, tačiau lėčiau

Nedarbo lygis yra suprantamas kaip bedarbių – darbingo amžiaus asmenų, neturinčių darbo ir ieškančių jo, bet nebūtinai užsiregistravusių Darbo biržoje – skaičiaus ir darbo jėgos santykis. Darbo jėga – tai visi darbingo amžiaus gyventojai. LLRI tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti realų nedarbo lygį šalyje metų pabaigoje.

Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad nedarbo rodikliai ir toliau turėtų mažėti. **Pasak rinkos dalyvių, nedarbo lygis, 2006 metais siekęs 5 proc., šiais metais sumažės iki 4,8 proc., o 2008 metais šis rodiklis turėtų siekti 4,5 proc.**

1.6 grafikas

**2007-2008 m. prognozės – vidutinis metinis nedarbo lygis.
Šaltiniai: LLRI tyrimas, LR finansų ministerija, Lietuvos statistikos departamentas.

LLRI tyrimo duomenimis, kelerius paskutinius metus nedarbo lygis šalyje mažėjo itin sparčiai. 2001 m. pabaigoje siekęs 13,9 proc., 2006 m. pabaigoje nedarbo lygis nukrito iki 5 proc. Rinkos dalyviai nebesitiki tokio spartaus nedarbo rodiklių mažėjimo.

Reikia pripažinti, kad nedarbo rodikliai ne tik nebėra džiugi žinia Lietuvos ekonomikai, bet ir tai, kad šiuo rodikliu nebegalime naudotis kaip reprezentatyviu – jis neatspindi realios situacijos rinkoje. Nedarbo šiandien realiai nėra, tačiau yra darbuotojų trūkumas. Nedirba tik laikinai ieškantys darbo, nenorintys dirbti arba negalintys (pavyzdžiui, dėl įgūdžių trūkumo). Didėjantys atlyginimai iš esmės nebepadeda gausinti darbuotojų skaičiaus šalyje, tačiau atspindi konkurencinę kovą tarp darbdavių.

Statistikos departamento duomenimis, 2007 metų antrojo ketvirčio pabaigoje Lietuvoje buvo 24,5 tūkst. laisvų darbo vietų samdomiems darbuotojams. Palyginti su atitinkamu 2006 metų laikotarpiu, laisvų darbo vietų padaugėjo 43 proc. Labiausiai darbuotojų trūkumas jaučiamas valstybės sektoriuje, taip pat sparčiai augančiose verslo šakose. Didžiausias laisvų darbo vietų lygis buvo viešajame valdyme ir gynyboje bei privalomajame socialiniame draudime (4,1 proc.), finansiniame tarpininkavime (3,4 proc.), statyboje (3,3 proc.). 2007 metų pirmąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu 2006 metų laikotarpiu, beveik 2 kartus – iki 49,5 tūkst. – sumažėjo ilgalaikių bedarbių skaičius.

Didžiausios darbo rinkos problemos šiandien yra emigracija ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas.

Statistikos departamento duomenimis, 2005 metais emigraciją rinkosi dvigubai daugiau Lietuvos gyventojų nei 2002 metais (atitinkamai 15 tūkst. ir 7 tūkst.). Tiesa, 2006 metais į užsienį gyventi nuolat arba ilgiau negu 6 mėnesiams išvyko mažiau asmenų – apie 12,6 tūkst. Lietuvos gyventojų. Statistikos departamento 2006 metų pirmąjį ketvirtį atliktas tyrimas rodo, kad tik kas antras ar trečias emigrantas deklaruoja išvykimą. Pagal tyrimo duomenis, 2001–2005 m. neoficialiai iš šalies išvyko apie 70 tūkst. žmonių, kartu su deklaravusiais savo vykimą – apie 126 tūkst. šalies gyventojų²⁷. O per visą nepriklausomybės laikotarpį (iki 2006 metų) šalį spėjo palikti maždaug 404 tūkst. žmonių.

Tačiau 2006 metais į Lietuvą imigravo 7,7 tūkst. žmonių, beveik tūkstančiu daugiau negu 2005 m. Dauguma atvykusiųjų (5,5 tūkst.) – Lietuvos Respublikos piliečiai (2001 m. – 700 tūkst.). Beveik 70 proc. grįžtančiųjų Lietuvos piliečių buvo iki 35 metų amžiaus.

Valstybės lygmeniu emigracijos klausimas yra aktyviai diskutuojamas. Vyriausybei Seimas siūlo šias emigracijos mažinimo priemones: tobulinti emigracijos stebėsenos sistemą; parengti emigracijos poveikio šalies socialinei ir ūkio raidai vertinimo sistemą bei susieti šiuos duomenis su valstybės ilgalaikės raidos strategija; apsvarstyti atskirų valstybės institucijų, susijusių su emigracija, funkcijas; užtikrinti, kad būtų vykdomos būtinos funkcijos ir parengti bei pateikti Seimui šių institucijų reorganizavimo planą.

Tačiau akivaizdu, kad šios grynai administracinės priežiūros priemonės negali įveikti tikrųjų emigracijos priežasčių. Valstybės vaidmuo, norint išlaikyti darbo jėgą Lietuvoje, turėtų būti labai konkretus – reikia sukurti aplinką ir sąlygas, skatinančias darbuotojus pasilikti šalyje, t. y. sudaryti sąlygas perspektyvoms ir galimybėms atsirasti. Tam reikėtų mažinti darbo apmokestinimą, liberalizuoti darbo santykius, mažinti administracinę naštą verslui (ypač ribojant kontroliuojančių institucijų vaidmenį), reformuoti sveikatos, pensijų ir ypač švietimo sistemas taip, kad jomis galėtų pasitikėti dirbantys Lietuvoje. Tačiau šiandien ne tik kad nesiimama žingsnių emigracijai mažinti, valdančiuose sluoksniuose ir viešose diskusijose nėra įvardijamos net tikros šio proceso priežastys.

Norint sumažinti emigraciją ir padidinti kvalifikuotos darbo jėgos šalyje pasiūlą, būtina imtis švietimo reformos. Pirmiausia dėl to, kad nelanksti valstybės

²⁷ SD. Tik kas antras trečias emigrantas deklaruoja savo išvykimą iš Lietuvos, 2006-07-13.

švietimo sistema silpniau reaguoja į rinkos pokyčius, laiku negauna informacijos, kokių specialistų trūksta, todėl atsiranda darbo rinkos poreikių ir parengtų specialistų galimybių nesuderinamumas. Be to, švietimo sistema atskirais atvejais teikiamų paslaugų kokybe negali konkuruoti su užsienio universitetais ir, svarbiausia, net negali reaguoti į rinkos poreikius, nes dėstomi kursai nustatomi pagal turimų dėstytojų kontingentą ir kvalifikaciją. Ieškodami kokybiško išsilavinimo jauni žmonės išvyksta mokytis į užsienį – tai savaime padidina jų galimybes ten likti dirbti.

Ekonomines emigracijos pasekmes gali švelninti imigracija. Nors darbo užmokestis Lietuvoje yra beveik mažiausias tarp ES šalių narių, ir Lietuva neatrodo labai patraukli senųjų ES šalių darbuotojams, darbuotojai iš kitų šalių noriai užimtų laisvas vietas, todėl strategija darbo jėgai judėti iš ir į šalį turėtų būti numatyta iš anksto.

Šiandien vis dar egzistuoja daug administracinių trukdžių, stabdančių darbo jėgos iš trečiųjų šalių įdarbinimą Lietuvoje. Įmonėms įsivežti leidžiama tik tuos specialistus, kurių nėra Lietuvoje. Nors ieškojimo laikas ir buvo sutrumpintas nuo 6 iki 1 mėn., tačiau siekiant supaprastinti įdarbinimo sąlygas, šio reikalavimo ilgainiui turėtų būti iš viso atsisakyta. Užsienio įmonėms iškeliant gamybą į šalis, kur darbo jėga yra prieinamesnė ir pigesnė, situacija turėtų paskatinti valdžios atstovus susirūpinti Lietuvos imigracijos politika ir situacija darbo rinkoje.

Socialiniu požiūriu vis dar aktuali struktūrinio nedarbo problema. Struktūrinio nedarbo mažėjimą stabdo 2007 metais nuo liepos mėnesio jau tradiciškai didintas privalomas minimalus atlyginimas nuo 600 iki 700 Lt. Minimalaus darbo užmokesčio kėlimas planuojamas iki 800 litų. Tai apsunkina smulkiojo verslo, ypač Lietuvos regionuose, padėtį ir riboja nekvalifikuotų darbuotojų, kurie sudaro didžiausią bedarbių dalį, paklausą²⁸. Bandymai apeiti minimalios algos reikalavimus didina ir šešėlinę darbo rinką: nepajėgiančios pakelti algos įmonės arba atleidžia darbuotojus, arba moka atlyginimus neoficialiai.

Didelis nekvalifikuotų ar menkai kvalifikuotų bedarbių skaičius ir kvalifikuotų specialistų trūkumas yra kitos svarbios struktūrinio nedarbo mažėjimo kliūtys. Būtina paminėti ir tai, kad kvalifikaciją tobulinančių suaugusiųjų Lietuvoje iš visų Europos Sąjungos šalių yra mažiausia.

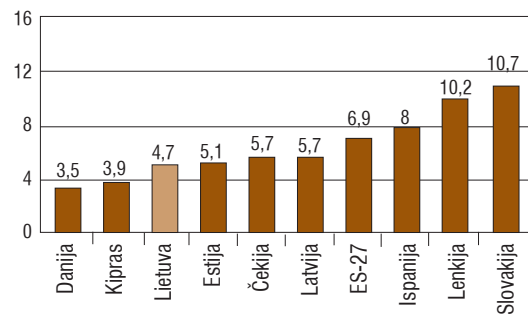
Kylant darbo jėgos kainai, būtina susirūpinti darbo jėgos kvalifikacija, nes jei užsienio investuotojus ir viliojo mažesnio produktyvumo, bet itin pigi darbo jėga, vargu, ar juos vilios mūsų turima brangesnė, nekvalifikuota ir žemo produktyvumo darbo jėga.

Kvalifikuotos darbo jėgos vieta dabartinėje švietimo sistemoje yra labai neaiški: bedarbiams perkvalifikuoti darbo biržoje skiriami didžiuliai pinigai, o konkurencijos sąlygomis veikianti mokymosi visą gyvenimą sistema formuojasi labai lėtai. Norint sukurti perkvalifikavimo kokybę, reikia liberalizuoti šių paslaugų rinką ir panaikinti Darbo biržos mokymo centrų monopolį bei juos privatizuoti.

Eurostat duomenimis, Lietuva yra viena iš šalių, kuriose paskutinius kelerius metus nedarbo lygis mažėja sparčiausiai. Atsižvelgus į sezoninius svyravimus, nedarbas Lietuvoje 2007 m. birželį sudarė 4,7 proc. ir nuo metų pradžios mažėjo nuo 5,3 proc. Šiuo metu Lietuvos nedarbo rodikliai yra 2,2 proc. punktų mažesni už ES vidurkį (žr. 1.7 grafiką).

1.7 grafikas

Nedarbo lygis, proc.

Šaltinis: Eurostat, 2007 birželis.

1.5. Teigiamą gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimo poveikį atsveria mokesstinės politikos nenuoseklumas

LLRI tyrimo dalyviai vertina mokesčių našta kaip visų mokesčių valstybės bei savivaldybių biudžetų ir fondų pajamų santykį su bendroju vidaus produktu. **Rinkos dalyvių nuomone, mokesčių našta šiais metais turėtų šiek tiek sumažėti. 2006 metais santykinė mokesčių našta, tyrimo rezultatais, siekė 32,8 proc. BVP, o 2007 metais ji sudarė 32 proc. BVP. Laukiama, kad 2008 metais šis rodiklis taip pat sieks 32 proc. BVP.**

²⁸ SD gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, profesijos neturintys asmenys sudaro beveik pusę visų bedarbių.

Bene labiausiai rinkos dalyvių vertinimus ir prognozes veikia pastarųjų metų mokesčių pokyčiai – būtent gyventojų pajamų mokesčio mažinimas, socialinis mokestis ir lūkesčiai dėl tolesnių reformos žingsnių.

Gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimas iki 24 proc. nuo 2008 metų sausio 1 dienos teigiamai veikia rinkos dalyvių lūkesčius. Kita vertus, reikia prisiminti, kad darbo jėgos apmokestinamas Lietuvoje yra vienas didžiausių iš regiono valstybių. Taip pat rinkos dalyvių nuomonei įtakos gali turėti ir tai, kad 2008 metais nebeliks socialinio mokesčio, todėl realus pelno mokestis įmonėms sumažės 3 procentiniais punktais. Dar vienas veiksnys, kuris galėjo turėti įtakos rinkos dalyvių prognozėms dėl mokestinės naštos mažėjimo, yra diskusijos apie pelno mokesčių lengvatą įmonėms, investuojančioms į aukštas ir vidutiniškai aukštas technologijas, taip pat mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą.

Vis dėlto teigiamas mokesčių mažinimo tendencijas atsveria mokestinės politikos nenuoseklumas ir neaiškumas, kurie neleidžia tikėtis žymesnio santykinės mokestinės naštos sumažėjimo. Ryškiausias pavyzdys – staiga ir tarsi „iš niekur“ kilusios diskusijos apie progresinio mokesčio tarifo įvedimą, kuris būtų reiškęs įstatyme įtvirtinto pažado mažinti GPM iki 24 proc. atsisakymą. Nors progresinio mokesčio tarifas nebuvo įvestas, buvo padaryta neigiama įtaka Lietuvos Vyriausybės ir apskritai Lietuvos ekonomikos politikai. Šis pavyzdys iliustruoja, kad mokestinę politiką Lietuvoje sunku prognozuoti. Yra ir kitų pavyzdžių: Vyriausybės strateginio planavimo komitetas rugsėjo mėnesį pritarė koncepcijai, kuria siūloma numatyta GPM mažinimą suteikti gyventojui tik tuo atveju, jeigu jis sutiks papildomai gautas lėšas pervesti į specialią sveikatos apsaugos išlaidoms skirtą sąskaitą. Aiški ir nuosekli ekonomikos politika yra būtina, siekiant geroms verslo sąlygoms, patikimam, investicijoms patraukliam šalies įvaizdžiui sukurti. Pažymėtina, kad Vyriausybė vis dar neatsisako planų ateityje įvesti progresinio mokesčio tarifą. Įvedus progresinį tarifą, Lietuva „iškristų“ iš bendro regiono konteksto ir prarastų svarbų konkurencinį pranašumą varžybose dėl tiesioginių užsienio išmokų (TUI) – santykinai paprastą mokesčių sistemą. Mokestinė sistema taptų sudėtingesnė, nebūtų skatinamas didesnės pridėtinės vertės darbo vietų kūrimas, žmonių motyvacija siekti didesnio atlyginimo.

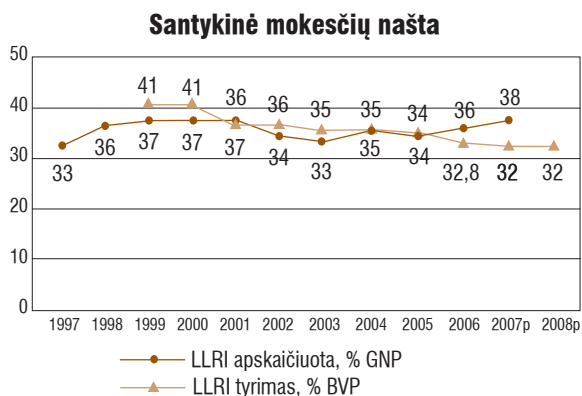
Rinkos dalyvių vertinimams įtakos gali turėti ir diskusijos apie naujų mokesčių įvedimą (nekilnojamojo turto mokestis gyventojams, kelių mokestis automobiliams), taip pat apie mokestinės bazės plėtimą. Be to, mokestinę naštą Lietuvoje neišvengiamai didins ir

keliama akcizai cigaretėms ir degalams, siekiant harmonizuoti mokesčius su Europos Sąjunga.

Vienas iš žingsnių, kurie pakeltų Lietuvos konkurencingumą, yra socialinio draudimo įmokų lubų nustatymas. Šiandien dėl tokių „lubų“ nebuvimo geriausiai apmokamos darbo vietos ir tarptautinių įmonių centrinės ar regioninės būstinės steigiamos ne Lietuvoje, o kaimyninėse valstybėse, nes darbdaviams samdyti geriausius specialistus Lietuvoje yra brangiau.

Lietuvoje tikslinga būtų sutvarkyti mokestinių lengvatų sistemą, kuri yra nenuosekli, iškraipanti žmonių motyvaciją ir mažinanti pajamas į biudžetą. Derėtų atsisakyti būsto paskolų lengvatų, kurios nepagrįstai didina nekilnojamojo turto kainas, taip pat pridėtinės vertės mokesčio lengvatų, kurios nepasiekia norimo tikslo (nemažėja kainos vartotojams), bet veikia kaip subsidijos įmonėms. Tikslinga būtų panaikinti kompensacijas gyventojams už šildymą ir karštą vandenį. Šios kompensacijos neskatina energijos taupymo; pasaulinių energetikos kainų augimas Lietuvai turi didesnę įtaką nei kitose šalyse. Kompensacijas derėtų integruoti į bendrą socialinės paramos sistemą – gautas socialines išmokas socialiai remtini gyventojai galėtų panaudoti savo nuožiūra. Kita vertus, diskusijos net ir valstybiniame lygmenyje kenčia nuo netikslaus lengvatos sąvokos supratimo: Seime nebuvo priimta įstatymo pataisa, leidžianti PVM atskaitymus automobiliams, argumentuojant, kad tai yra lengvata. Tačiau pagal patį PVM principą sąnaudų (tarp jų ir automobilių įsigijimo) atskaitymas nėra lengvata – atvirkščiai, dabartinė tvarka reiškia nepagrįstą tam tikros turto rūšies išskyrimą ir „antilengvatą“ įmonėms, perkančioms naujus automobilius. Be to, PVM atskaitos ribojimas automobiliams dirbtinai sendina Lietuvos automobilių parką.

1.8 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Nuo 1994 m. LLRI mokesčių naštos dydį skaičiuoja, remdamasis oficialiais statistiniais grynojo nacionalinio produkto (BVP plius gryniosios pajamos, gautos iš užsienio, minus kapitalo suvartojimas) ir biudžetinių bei nebiudžetinių fondų mokesčių pajamų rodikliais. Šie skaičiavimai rodo, kad 2007 metais mokesčių našta išaugs iki 38 proc. GNP (skaičiuojant mokesčių našta nuo BVP, gaunamas 32 proc. skaičius, kuris iš esmės nesiskiria nuo rinkos dalyvių vertinimo). Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad BVP ir GNP auga tikrai sparčiai. Vadinasi, absoliuti mokesčių našta didėja dar didesniais tempais.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad rinkos dalyvių manymu, santykinė mokesčių našta 2007 ir 2008 metais sumažės nežymiai, o absoliuti mokesčių našta išaugs. Tik imantis nuoseklesnių žingsnių ir išvengus nuolatinio mokesčių sistemos „balansavimo“ – t. y. mokesčių mažinimo padidintų mokesčių kitose srityse ar įvestų naujų mokesčių sąskaita – galima laukti norimo efekto, t. y. aiškiai pagerėjusių konkurencinių sąlygų, investuotojų pasitikėjimo, sumažėjusios šešėlinės ekonomikos ir emigracijos.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2006	2007	pokytis		2007	pokytis		2008	pokytis	
	vertinimas	prognozė	proc.	absoliučiai	pat. prog.	prognozė	absoliučiai	prognozė	proc.	absoliučiai
BVP augimas	6,53	6,85	0,05	0,32	7,21	0,05	0,36	6,52	-0,10	-0,69
Šešėlinės ekonomikos dalis BVP	20,56	19,46	-0,05	-1,10	18,47	-0,05	-0,99	17,25	-0,07	-1,22
Eksporto augimas	15,48	15,71	0,01	0,23	12,97	-0,17	-2,74	12,98	0,00	0,01
Importo augimas	16,85	16,80	0,00	-0,05	15,54	-0,08	-1,26	15,98	0,03	0,44
Vartotojų kainų pokytis	4,63	5,22	0,13	0,59	5,33	0,02	0,11	5,21	-0,02	-0,12
Gamintojų kainų pokytis	5,24	6,09	0,16	0,85	5,70	-0,06	-0,39	5,46	-0,04	-0,24
Nedarbas	5,01	4,66	-0,07	-0,35	4,80	0,00	-0,01	4,50	-0,05	-0,22
Mokesčių našta	32,81	32,39	-0,01	-0,42	32,04	-0,01	-0,35	31,94	0,00	-0,10

2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI

2.1. Augančios darbo pajamos ir socialinė parama didina namų ūkių pajamas

LLRI tyrime namų ūkio pajamos – tai vidutinės piniginės pajamos, kurias per mėnesį gauna namų ūkis. Jos apima pinigines įplaukas: darbo užmokestį, pensijas, stipendijas, palūkanas, dividendus, pajamas už nuomą, dovanas, laimėjimus, kyšius, pašalpas ir kitas deklaruojamas bei nedeklaruojamas įplaukas. *Namų ūkis* suprantamas kaip asmuo ar jų grupė, turinti bendrą biudžetą.

Rinkos dalyvių vertinimais, vidutinės piniginės namų ūkio pajamos 2007 metais sudarys 2618 Lt/mėn. ir bus šešiais procentais didesnės nei prieš metus (2472 Lt/mėn.). Prieš pusę metų rinkos dalyviai tikėjosi, kad pajamos 2007 m. išaugs 10 proc. Pajamos vienam namų ūkio nariui peržengs 1000 litų ribą ir sudarys 1090 Lt/mėn.²⁹

Sparčiai augant ekonomikai, namų ūkių pajamos stabiliai didėja jau septynerius metus iš eilės (žr. 2.1 grafiką). Pajamas labiausiai didina per tuos metus gerokai sumažėjęs nedarbas, darbo užmokesčio augimas ir galimybės užsidirbti už Lietuvos ribų: namų ūkių finansus papildė lietuvių užsienyje uždirbami ir į Lietuvą siunčiami pinigai.

Pajamos didėjo ir dėl didintų pensijų, pašalpų šeimoms, kitų biudžeto išmokų. Bazinė pensija 2007 metų vasario 1 dieną buvo padidinta 36 litais, t. y. iki 266 litų, iki 1356 litų išaugo draudžiamosios pajamos. Vidutinė mėnesinė senatvės pensija, palyginti su 2006 metų liepos mėnesiu, 2007 metų rugpjūtį padidėjo penktadaliu ir siekė 623 litus. Dėl minėtų veiksnių išaugo beveik 900 tūkst. socialinio draudimo pensijas gaunančiųjų (pensininkų, išankstinių senatvės pensijų gavėjų, neįgalųjų, našlaičių ir kt.) pajamos. Be to, nuo 2007 metų įsigaliojo nuostata, pagal kurią priedas už stažo metus yra mokamas visiems senatvės bei prarasto darbingumo (invalidumo) pensijų gavėjams, kurių darbo stažas didesnis nei 30 metų.

Mažas pajamas gaunančių žmonių finansinę situaciją gerina dažnai keliamos valstybės remiamos pajamos: nuo 2006 m. vasario 1 d. – 10 litų, t. y. iki 165 litų, nuo 2006 m. spalio 1 d. – iki 185 litų, nuo 2007 m. sausio 1 dienos – iki 205 litų.

Pastaraisiais metais gerokai padidintos pašalpos tėvams, auginantiems vaikus. Taip bandoma skatinti gimstamumą šalyje. Nuo 2007 m. liepos 1 d., iki vaikai sukaks pusę metų, vienam iš jo tėvų ar globėjui motinystės (tėvystės) pašalpa mokama 100 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio, už likusį laiką, iki vaikai sukaks vieneri metai – 85 proc. 2006 metų duomenimis, iš *Sodros* biudžeto šioms pašalpoms buvo išmokėta 164 mln. litų. 2007 metų pirmąjį ketvirtį motinystės (tėvystės) pašalpos buvo mokamos vidutiniškai 22 tūkst. gavėjų. Vidutinė pašalpa siekė 1547 litus.

Didesnėmis pašalpomis vaikus auginančioms šeimoms siekiama spręsti šalies demografines problemas, t. y. didinti gimstamumą. Tačiau specialistų vertinimais, tokie motinystės pašalpų didinimai gali turėti ir neigiamų pasekmių: jos gali skatinti asocialių šeimų didėjimą, kurti papildomas socialines problemas, kurioms spręsti reikia ir papildomų finansinių išteklių.

Šie socialinės politikos žingsniai padidino namų ūkių pajamas 2006 metais ir turės įtakos pajamų augimui šiais metais. Tačiau minėti sprendimai akivaizdžių socialinės sistemos trūkumų ilguoju laikotarpiu nėra pajėgūs išspręsti. Nors didėjant *Sodros* biudžetui ir susidarius pertekliui, sąlygos imtis esminių struktūrinių reformų, pavyzdžiui, pensijų reformos, kuri galėtų spręsti pensijų problemą ateityje, gilinimo, yra kaip niekad palankios, pirmenybė vis dar teikiama laikiniems politiniams žingsniams. Lietuvoje pensijų reforma nors ir pradėta, pasirinkus vieną iš geresnių pasaulyje modelių, tačiau vykdoma tokiomis mažomis apimtimis, kad yra didelė tikimybė, jog norimi rezultatai nebus pasiekti. Leidžiant į kaupiamuosius fondus pervesti tikrai 5,5 proc. (iki 2007 m. dar mažiau) privalomuoju socialiniu draudimu apmokestina-

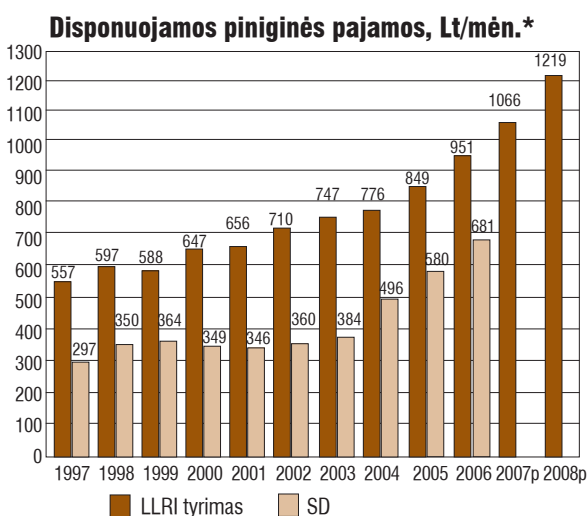
²⁹ Statistikos departamento duomenims, vidutinis namų ūkio dydis Lietuvoje – 2,4 asmenys.

mų pajamų dalį, individualiose sąskaitose susikaupia nedidelės sumos, todėl administravimo sąnaudos yra santykinai didelės, o pelningo investavimo galimybės mažesnės. Tokios nedidelės įmokos į kaupiamuosius fondus iš esmės nekeičia pensijų draudimo sistemos – toliau dominuoja perskirstančioji, o ne investuojanti, *Sodros* komponentė. Tikintis tvarios pensijų sistemos ateityje, būtina kuo greičiau leisti žmonėms kaupti didesnę dalį įmokos privačiuose fonduose³⁰.

Sparčiai augančios išmokos iš valstybės biudžeto taip pat verčia susimąstyti apie valstybės išlaidavimą ir jo pasekmes infliacijai, tariamus biudžeto nepriteklus ir apie vyriausybės ilgalaikės strategijos bei ekonomikos politikos kryptis.

Nors nominalios namų ūkių pajamos didėja greitai, reikia prisiminti, kad realioms pajamoms augti neigiamos įtakos turi spartėjantys infliaciniai procesai. Augančios kainos mažina vartotojų perkamąją galią (žr. 1.3 dalį). Sparčiai kylančios maisto produktų ir komunalinių paslaugų kainos labiausiai veikia menkesnes pajamas gaunančius asmenis, nes minėti produktai ir paslaugos sudaro didesnę jų vartojimo krepšelio dalį. Statistikos departamento skaičiuojama metinė „pensininkų infliacija“, kuri vertinama pagal pensininkų vartojimo išlaidų krepšelį, siekia daugiau nei 8 proc.³¹.

2.1 grafikas

* Vienam namų ūkio nariui (duomenys perskaičiuoti, remiantis 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis apie vidutinį namų ūkio dydį – 2,55 asmens; nuo 2006 metų – 2,4 asmens).
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, LLRI tyrimas.

Rinkos dalyvių nuomone, gyventojų finansinė padėtis ateinančiais metais turėtų toliau gerėti. **Prognozuojama, kad 2008 m. namų ūkių pajamos augs greičiau nei 2007 metais (apie 12 proc.) ir sudarys apie 2925 Lt/mėn.** O vieno ūkio nario pajamos sieks 1219 Lt/mėn.

Statistikos departamento 2007 m. rugpjūčio mėnesį atlikto tyrimo duomenimis, 33 proc. respondentų teigė, kad namų ūkio finansinė padėtis per praėjusius metus pagerėjo, 13 proc. – kad pablogėjo, o 53 proc. apklausos dalyvių atsakė, kad jų namų ūkio finansinė padėtis per metus nepasikeitė. Šio SD tyrimo respondentai gana optimistiškai nusiteikę dėl ateities. Net 30 proc. apklausos dalyvių nurodė, kad tikisi šeimos finansinės padėties pagerėjimo per artimiausius 12 mėnesių, 9 proc. laukia pablogėjimo, o 56 proc. respondentų atsakė, kad jų namų ūkio finansinė padėtis per artimiausius metus nesikeis.

2.2. Rinkos dalyviai ir toliau tikisi spartaus darbo užmokesčio didėjimo

Rinkos dalyvių vertinimais, darbo užmokestis po iki 2004 m. užsitęsusio sąstingio jau kelis metus iš eilės auga labai sparčiai. **Jų nuomone, 2007 m. vidutinis darbo užmokestis didės daugiau nei 10 proc. – iki 1475 Lt/mėn. (prieš pusę metų rinkos dalyviai prognozavo didesnę – beveik 15 proc. – augimą 2007 metais).** Atliekant LLRI tyrimą, rinkos dalyviai vertino nurodyto laikotarpio vidutinį mėnesio atlyginimą už darbą, atskaičius mokesčius, gautą pinigais ir nebūtinai deklaruojamą.

Spartų darbo užmokesčio kilimą lemia tiek paklausos, tiek pasiūlos veiksniai. Šalies įmonėms sparčiai plečiant gamybą, didėja darbo paklausa. Savo ruožtu darbo pasiūlą mažina emigracija, taip pat švietimo sistemos trūkumai. Švietimo sistemai esant neefektyviai, darbo jėgos trūkumas jaučiamas ne tik dėl kiekybinių (žmonių trūkumas), bet ir dėl kokybinių (reikiamos kvalifikacijos ir įgūdžių trūkumas) priežasčių.

Atlyginimai didėja per visą darbo užmokesčio spektrą – minimalų ir mažesnę atlyginimą gaunančių skaičius mažėja, vis daugiau darbuotojų uždirba daugiau nei 1000 litų. Minimalų ir panašų darbo užmokesčių gaunančių skaičius turėtų pastebimai sumažėti verti-

³⁰ Šiuo metu Pensijų sistemos reformos įstatyme numatyta, kad leidžiama įmoką į kaupiamuosius fondus didinama nuo 2,5 proc. dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojama socialinio draudimo įmoka 2004 metais, iki 5,5 proc. 2007 metais.

³¹ Hansabankas. *Augančią infliaciją labiausiai junta mažesnes pajamas gaunantys gyventojai*. 2007-09-10. – http://www.hansa.lt/naujienos386_664.html.

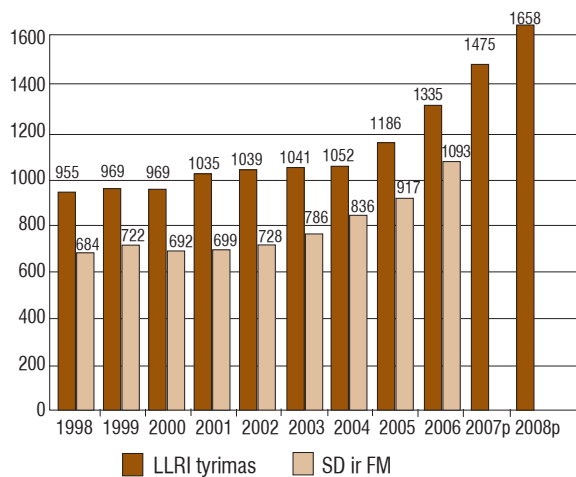
nant 2007 metus, nes mažėja ir šešėlinių atlyginimų vokeliuose skaičius.

Prieš pusę metų atliktame LLRI tyrime rinkos dalyviai teigė, kad apie 41 proc. visų darbuotojų atlyginimus vis dar gauna vokeliuose. Tačiau net 94 proc. tyrime dalyvavusių ekspertų nurodė, kad jų mažėja. Pagrindine vokelių mažėjimo darbo rinkoje priežastimi įvardijamas ne mokesčių mažinimas, o VMI vykdoma politika ir su tuo susiję vokelių mokėjimo išviešinimo atvejai. Tarp kitų priežasčių dažnai minimas pajamų mokesčio mažėjimas, darbuotojų sąmoningumas ir poreikis skolintis iš bankų; darbuotojų trūkumas ir kylantys atlyginimai.

Darbo užmokesčio kaitą iš dalies veikia ir nuolat didinama minimali mėnesio alga – nuo 2007 m. liepos 1 d. ji vėl buvo padidinta nuo 600 Lt iki 700 Lt. Planuojama minimalią algą didinti ir toliau, kad būtų pasiektas vyriausybės tikslas iki 2008 m. minimalią algą „išauginti“ iki 800 Lt/mėn.

2.2 grafikas

Vidutinis neto darbo užmokestis, Lt/mėn.

Šaltinis: LLRI tyrimas, Lietuvos statistikos departamentas, Finansų ministerija.

Istoriškai rinkos dalyvių vertinimai yra didesni nei oficialieji rodikliai (žr. 2.2 grafiką). Rodiklių skirtumas gali atsirasti dėl metodologinių skaičiavimo skirtumų. Lyginant SD (ir FM) ir LLRI tyrimo duomenis, būtina atsižvelgti į tai, kad SD skaičiai atspindi tik oficialiai

deklaruojamą darbo užmokestį, o LLRI tyrimo dalyviai vertina bendrą vidutinį atlyginimą už darbą šalyje, įskaitydami ir oficialiai, ir neoficialiai mokamą atlyginimą pinigais. Taigi LLRI ir SD duomenų skirtumas rodo ir neoficialiai, t. y. vokeliuose mokamų atlyginimų mastą. Pažymėtina, kad skirtumai tarp LLRI tyrimo ir oficialių vertinimų mažėja – tai galima aiškinti mažėjančia nelegaliai mokamų atlyginimų dalimi.

Statistikos departamento duomenimis, antrąjį 2007 metų ketvirtį vidutinis neto darbo užmokestis siekė 1369 lito ir, palyginti su antruoju 2006 metų ketvirčiu, išaugo 27,6 proc. Valstybės sektoriuje neto darbo užmokestis sudarė 1383 lito (išaugo 24,1 proc.), privačiame – 1360 lito (padidėjo 30 proc.). Bruto vidutinis darbo užmokestis antrąjį 2007 metų ketvirtį siekė 1826 lito ir, palyginti su 2006 metų antruoju ketvirčiu, padidėjo 20,2 proc.

Kitos institucijos šiais metais irgi laukia spartaus darbo užmokesčio augimo³². Finansų ministerija tikisi, kad vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2007 metais išaugs 18,4 proc., 2008 metais – 11,8 proc.³³. SEB *Vilniaus banko* analitikai nekeičia ankstesnių 2007 ir 2008 metų darbo užmokesčio augimo prognozių. Jų nuomone, vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis turėtų išaugti 17 proc. 2007 metais ir 13 proc. 2008 metais³⁴. *Hansabanko* vertinimu, 2007 metų antrasis ketvirtis buvo paskutinis ketvirtis, kai darbo užmokestis augo taip greitai: palyginus su 2006 metų antruoju ketvirčiu, jis padidėjo 20,2 proc.³⁵. *Hansabankas* prognozuoja, kad augimo tempai ateityje lėtės, tačiau vis tiek išliks spartūs. Trečiąjį ir ketvirtąjį 2007 metų ketvirtį bruto darbo užmokestis turėtų išaugti atitinkamai 14 ir 12 proc. (palyginti su 2006 m. trečiuoju ir ketvirtuoju ketvirčiais). 2008 m. bruto darbo užmokesčio augimo tempai turėtų išlikti panašūs: 11–13 proc.

Rinkos dalyvių nuomone, 2008 m. darbo užmokesčio augimas išlaikys tokius pat sparčius augimo tempus – neto darbo užmokestis turėtų išaugti 12,3 proc. ir metų pabaigoje siekti 1658 Lt/mėn. Darbo užmokesčiui įtaką darys vis dar maža darbo jėgos pasiūla. O negerejanti švietimo sistemos situacija, kai nevyksta žadamos reformos, taip pat neskatina lūkesčių, kad tendencijos greitai metu keistųsi. Prie neto darbo užmokesčio augimo taip pat prisidės nuo 2008

³² Reikia atkreipti dėmesį, kad šios institucijos pateikia bruto, o LLRI tyrimas – neto darbo užmokesčio prognozes.
³³ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos*.
³⁴ SEB Vilniaus bankas. *Lietuvos makroekonomikos apžvalga* 29, p. 11.
³⁵ Hansabankas. *Darbo užmokesčio augimo tempai mažės, – prognozuoja Hansabanko analitikai*. 2007-08-27. – http://www.hansa.lt/naujienos386_656.html.

metų sausio 1 d. iki 24 proc. sumažintas GPM tarifas. Vidutinio darbo užmokesčio lygį kels ir padidintas valstybės tarnautojų bazinės algos dydis, kuris nuo 2008 metais išaugs nuo 442 iki 490 litų. Algos kėlimas valstybės tarnautojams yra neišvengiamas procesas: bandymai stabdyti algų didėjimą galiausiai arba priverstų valstybės tarnautojus išeiti į privatų verslą, arba emigruoti. Tačiau vien algos didinimas problemų neišspręs: svarbu įgyvendinti esmines valdžios sektoriaus reformas, kad geriems darbuotojams būtų galima mokėti daugiau, blogiems – mažiau.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad darbo užmokestis Lietuvoje sparčiai kyla ir vežasi europinį atlyginimų lygį. Tačiau šiuo metu mūsų šalyje atlyginimai yra vieni mažiausių Europos Sąjungoje. O norint išlaikyti darbo jėgą Lietuvoje arba aprūpinti verslą darbuotojais iš svetur, būtina imtis daug rimtesnių ir veiksmingesnių, verslo sąlygas gerinančių priemonių, nei minimalaus darbo užmokesčio didinimas: turi būti vykdomos strateginių sričių reformos, mažinama mokesčių ir biurokratinė našta.

2.3. Namų ūkiai ir toliau taupo bei investuoja

Namų ūkio investicijos – tai lėšos, naudojamos ilgalaikiam turtui, vertybiniais popieriams ir stambioms pirkiniais įsigyti bei paskoloms, panaudotoms jiems pirkti, gražinti. Santaupos – tai po investicijų ir kitų išlaidų likusios lėšos, kurias namų ūkiai laiko bankuose, namuose arba yra paskolinę.

Rinkos dalyviai mano, kad santaupoms 2007 m. žmonės skirs 372 Lt/mėn., t. y. beveik tiek pat kaip ir 2006 metais. Santaupoms 2006 metais teko 14 proc. visų namų ūkių pajamų, o 2007 metais šis rodiklis turėtų išlikti nepakitęs.

Rinkos dalyvių nuomone, namų ūkių investicijos 2007 metais išaugs 10 proc. ir sudarys 376 Lt/mėn. Investicijoms teks 14 proc. namų ūkių pajamų (plg. 2006 metais teko 13 proc.). Namų ūkių investicijos 2007 metais turėtų nežymiai pralenkti santaupas.

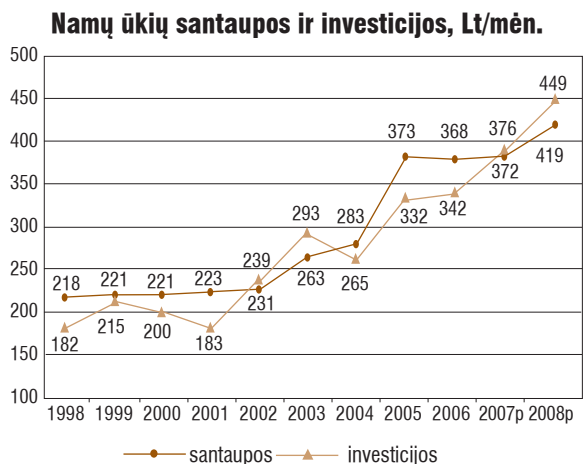
Taupymo ir investicijų augimą skatina didėjančios gyventojų disponuojamos pajamos. Tačiau taupymą neigiamai veikia neigiamos realios palūkanų normos, kurias lemia mažos indėlių palūkanos bei spartėjantis kainų kilimas. Paskatų investicijoms teikia įtvirtintos gyventojų pajamų mokesčio lengvatos gyvybės draudi-

mo įmokoms, kurios kartu su įmokomis į pensijų fondus, išlaidomis studijoms ir būsto paskolų palūkanomis neviršija 25 proc. asmens pajamų prieš mokesčius.

Investicijoms ir santaupoms kartu skiriama namų ūkių biudžeto dalis nepadidės – kaip ir 2006 metais, ji sieks 28 proc. Galima prisiminti, kad 2005 metais šis rodiklis siekė 32,5 proc. Santaupoms ir investicijoms skiriamai namų ūkių biudžetų daliai augti neleidžia tebekylantis vartojimas.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, per metus, palyginti su 2006 m. rugpjūčio mėn., vartotojų pasitikėjimo rodiklis išaugo 6 procentiniais punktais. Didžiausios įtakos tam turėjo daug geresnis šalies ekonominės ir savo namų ūkio finansinės padėties perspektyvų vertinimas. Per metus respondentų, besitikinčių ekonomikos augimo, dalis išaugo nuo 31 iki 43 proc. Šiek tiek sumažėjo respondentų, besitikinčių ateinančiais metais sutaupyti.

2.3 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas per 2006 metus išaugo 12,3 proc., per 2007 metus jis dar išaugs 11,1 proc.³⁶ Tai, kad vis dar sparčiai augant vartojimui pajamų lieka ir santaupoms bei investicijoms, rodo gerėjančią namų ūkių situaciją. Finansų ministerija prognozuoja, kad 2008 metais vartojimas (realus) augs kiek mažiau – tik 7,1 proc. Būtent dėl prognozuojamo vartojimo augimo sulėtėjimo Finansų ministerija pateikia gana kuklius (palyginti su kitomis institucijomis) realaus BVP augimo įvertinimus 2008 metams (žr. 1.1.2 dalį).

³⁶ LR Finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos*.

Rinkos dalyvių nuomone, 2008 metais namų ūkių investicijos turėtų pralenkti santaupas. **Prognozuojama, kad 2008 m. investicijos augs net 19 proc. – iki 449 Lt/mėn. Namų ūkių santaupos turėtų padidėti 12 proc. ir siekti 418 Lt/mėn. Investicijos vidutiniš-**

kai turėtų siekti 15 proc., o santaupos – 14 proc. namų ūkių biudžetų. Santaupoms ir investicijoms kartu tenkančių namų ūkių biudžetų dalis turėtų sudaryti apie 29 proc.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2006	2007	pokytis		2007	pokytis		2008	pokytis	
	vertinimas	prognozė	proc.	absoliučiai	pat. prog.	proc.	absoliučiai	prognozė	proc.	absoliučiai
Namų ūkių pajamos	2471,91	2719,59	0,10	247,68	2618,20	-0,04	-101,39	2924,95	0,12	306,75
Vieno žmogaus NŪP	969,38	1066,51	0,10	97,13	1090,92	0,02	24,41	1218,73	0,12	127,81
Neto darbo užmokestis	1334,97	1534,76	0,15	199,79	1474,63	-0,04	-60,13	1657,74	0,12	183,11
Namų ūkių santaupos	367,72	464,30	0,26	96,58	372,31	-0,19	-91,99	418,18	0,12	45,87
Namų ūkių investicijos	341,97	396,10	0,16	54,13	376,43	0,04	-19,67	448,97	0,19	72,54

3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS

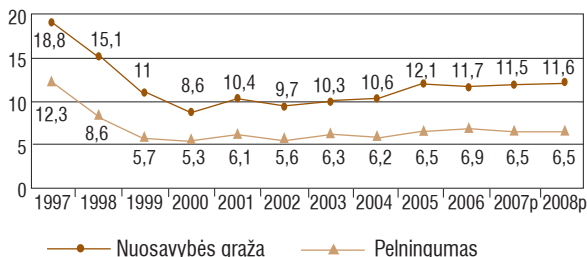
3.1. Įmonių pelną didina vidaus paklausa

Vertinant įmonių finansinę būklę paprastai naudojami daug finansinių rodiklių – tai pelningumas, likvidumas, apyvartumas (turto valdymo), paskolos aptarnavimas. LLRI tyrime nagrinėjami du dažniausiai taikomi finansiniai rodikliai: vidutinis pelningumas ir nuosavybės grąža³⁷.

Jau kurį laiką rinkos dalyvių įmonių finansinės būklės vertinimai ir prognozės yra optimistiški. Tyrime dalyvavę ekspertai iš esmės nekeičia įmonių pelningumo ir nuosavybės grąžos rodiklių, svyravimas pastaraisiais metais nėra didelis – kelių dešimtųjų ribose. **Rinkos dalyvių nuomone, 2007 m. įmonių grynasis pelningumas vidutiniškai sieks 6,5 proc., o nuosavybės grąža – 11,5 proc. Prieš pusę metų tyrimo ekspertai pateikė tokią pačią pelningumo ir kiek didesnę (11,8 proc.) nuosavybės grąžos prognozę.**

3.1 grafikas

Pelningumas ir nuosavybės grąža, proc.

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Oficialioji statistika fiksuoja įmonių apyvartos ir pelningumo didėjimą. Antrąjį 2007 metų ketvirtį šalies įmonių pajamos siekė 44,6 mlrd. litų, arba 22 proc. daugiau nei praėjusių metų antrąjį ketvirtį. Per visą pir-

mąjį pusmetį buvo gauta 82,1 mlrd. litų pajamų. Tai 21,2 proc. daugiau nei per pirmąjį 2006 metų pusmetį.

Statistikos departamento duomenimis, įmonių pelnas per pirmąjį šių metų pusmetį siekė 6,4 mlrd. litų ir, palyginti su pirmuoju praėjusių metų pusmečiu, išaugo 42,1 proc. Vidutinis įmonių pelningumas padidėjo nuo 6,6 iki 7,8 proc. Vien per antrąjį ketvirtį įmonių uždirbtas ikimokestinis pelnas sudarė 3,9 mlrd. litų. Statybos bei verslo paslaugas teikiančių įmonių³⁸ pelnas antrąjį 2007 metų ketvirtį, palyginti su antruoju 2006 metų ketvirčiu, išaugo 1,8 karto, prekybos – 1,5 karto, pramonės – 1,2 karto.

Vidutinis įmonių pelningumas siekė 8,7 proc. Pelningiausios buvo verslo paslaugas teikiančios įmonės, kurių pelningumas siekė 34 proc. Antroje vietoje – pašto ir telekomunikacijų veikla (beveik 25 proc.). Statybos vidutinis pelningumas siekė daugiau nei 11 proc., transporto bei viešbučių ir restoranų sektoriuose – 8 proc., pramonės – 7 proc., prekybos – 5 proc. Pelningai veikusių įmonių dalis sudarė 73 proc., palyginti su 71 proc. praėjusių metų antrąjį ketvirtį. Iš pašto ir telekomunikacijų įmonių pelningai dirbo 81 proc., prekybos ir statybos – 78 proc., verslo paslaugų – 73 proc., pramonės – 68 proc. įmonių.

Taigi Lietuvos įmonės, pasinaudodamos sparčiais augančia vidaus paklausa bei plėsdamos veiklą užsienyje, toliau geba pasiekti gerus pelningumo rodiklius, nepaisant augančių sąnaudų.

Rinkos dalyvių vertinimu, 2008 m. pelningumas ir nuosavybės grąžos rodikliai labai nesikeis. **Prognozuojama, kad 2008 m. grynasis pelningumas išliks 6,5 proc., o nuosavybės grąža ūgtels iki 11,6 proc.** Tokias prognozes, viena vertus, lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus pa-

³⁷ Įmonių pelningumas – tai per metus gauto grynojo pelno ir apyvartos procentinis santykis. Nuosavybės grąža – tai grynojo pelno ir nuosavo kapitalo procentinis santykis.

³⁸ Nekilnojamas turtas, nuoma ir kita verslo veikla.

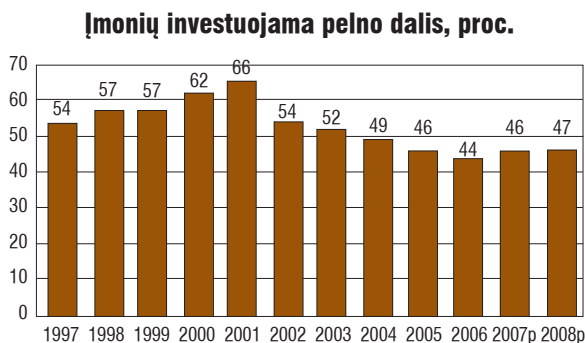
klausa bei su naryste ES siejama nauda. Antra vertus, neigiamos įtakos turi kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas ir augančios jos sąnaudos.

3.2. Sparčiai auga materialinės investicijos, tačiau reinvestuojamo pelno dalis nedidėja

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 1997–2001 m. įmonės investicijoms kasmet skyrė vis didesnę pelno dalį, tačiau nuo 2002 m. ši dalis gerokai sumažėjo. **Jų manymu, 2007 m. bus vidutiniškai reinvestuota 46 proc. pelno, palyginti su 66 proc. 2001 m.** Ryškių pokyčių 2008 m. LLRI tyrimo dalyviai nenumato. **Anot jų, įmonių investicijos iš pelno kitais metais turėtų padidėti iki 47 proc.**

Reinvesticijų rodiklio sąstingio tendencijos susijusios su mokestiniais 2002 m. pokyčiais, būtent su sprendimu pelno mokesčiu apmokestinti investicijas. Tais metais, kai reinvestuojamo pelno rodikliai buvo dideli (1997–2001), investicijos Lietuvoje nebuvo apmokestinamos pelno mokesčiu. Įvedus mokesčių rodikliai iškart smuktelėjo ir nuo to laiko nedidėja.

3.2 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Nors investicijos kaip pelno dalis nedidėja, sparčiai auga materialinės investicijos absoliučiaja išraiška. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2007 metų pirmąjį ketvirtį, palyginti su 2006 metų pirmuoju ketvirčiu, materialinės investicijos padidėjo 47 proc. Antrąjį 2007 metų ketvirtį atitinkamas rodiklis siekė 28 proc. Labiausiai augo investicijos į šias veiklos rūšis: kitą komunalinę, socialinę ir asmeninę aptarnavimo veiklą (74 proc.), viešąjį valdymą ir gynybą bei privalomąjį socialinį draudimą (70 proc.), transportą ir sandėliavimą (67 proc.).

Galima išskirti kelis veiksnius, lemiančius greitą materialinių investicijų augimą. Jas skatina ženkliai kylantis įmonių pelningumas, ateinančios ES struktūrinių fondų lėšos, palankios palūkanų normos. Įmonės didina investicijas, reaguodamos į augančią paklausą užsienio ir ypač vidaus rinkose. Vis labiau išnaudojant pajėgumus, įmonės spaudžia darbo jėgos trūkumas ir jos brangimas – tai skatina investicijas, siekiant kelti darbo našumą.

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, naujovių įmonėse mažėja. **Pasak jų, 2007 m. mokslui ir inovacijoms bus skirta 4,77 proc. įmonių išlaidų, nors praėjusios apklausos duomenimis buvo prognozuota 6,11 proc.**

Tad nors mažėjant darbo pasiūlai ir augant darbo kainai, naujoviški sprendimai turėtų padėti kelti veiklos našumą, tyrimo rezultatai rodo, kad mokslui ir inovacijoms skiriamos lėšos neauga taip greitai, kaip buvo galima tikėtis.

Galimos tokio reiškinio priežastys gali būti kelios. Pirmia, rinkos dalyviai ne visus taikomus naujoviškus sprendimus priskiria prie naujovių, kai kuriuos iš jų įvardydami investicijomis. Antra, veiklos našumo problema yra sprendžiama kitais būdais. Trečia, kai kurie rinkos dalyviai dar gali nejausti dėl darbuotojų trūkumo ir išaugusių sąnaudų pasireiškusių veiklos našumo ir efektyvumo problemos arba nesugebėti diegti naujovių dėl kvalifikuotų darbuotojų stokos, prastos vadybos ar finansinių išteklių trūkumo.

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 2008 m. metais mokslui ir inovacijoms skiriamų lėšų turėtų pagausėti. **Rinkos dalyviai prognozuoja, kad 2008 m. mokslui ir inovacijoms įmonių skiriama lėšų dalis padidės iki 5,44 proc.** Turint omenyje sparčiai augančias darbo sąnaudas, naujovėms skiriamų lėšų rodikliai nedžiugina. Siekdamas išlaikyti konkurencingumą, Lietuvos įmonės ateityje turės dėti didesnes pastangas, keldamos darbo našumą. Padėtį apsunkina ir tai, kad Lietuvai sunkiai sekasi pritraukti tiesiogines užsienio investicijas (TUI), kurios yra svarbus naujovių ir naujų technologijų šaltinis.

Šiame tyrime rinkos dalyvių buvo prašoma pateikti darbo našumo augimo 2007 metais prognozę. Jų nuomone, darbo našumas šiais metais turėtų išaugti 7,84 proc.³⁹ Plg., Statistikos departamento duomenimis, 2006 metais darbo našumas padidėjo 6,6 proc.

³⁹ Pridėtinė vertė, surkurta per vieną dirbtą valandą.

Rinkos dalyviai nurodė šias pagrindines kliūtis darbo našumui augti: nepakankamos investicijos į naujoves, aukštų technologijų diegimą, kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, darbuotojų motyvacijos stoka, prasta vadyba ir darbo organizavimas, taip pat didelė biurokratinė, reguliavimo našta.

3.3. Tiesioginių užsienio investicijų trūkumas vis dar išlieka problema

Lietuvos bendrovės jau kelerius metus iš eilės sparčiai didina savo investicijas užsienyje. Lietuvos tiesioginės užsienio investicijos 2007 metų balandžio 1 dieną siekė 3426 mln. litų ir per metus išaugo 41 proc. Daugiausia investuota ES-27 valstybėse, kurioms teko 72 proc. visų tiesioginių Lietuvos investicijų užsienyje. Vertinant pagal atskiras šalis, didžiausia investicijų dalis teko kaimyninėms valstybėms: Latvijai (38 proc.), Rusijai (13 proc.), Lenkijai (10 proc.). Daugiausia Lietuvos įmonės buvo investavusios į didmeninę ir mažmeninę prekybą (32 proc. visų investicijų), apdirbamąją gamybą (20 proc.), tai pat nekilnojamojo turto, nuomos ir kitos verslo veiklos įmones (20 proc.).

Kita vertus, Lietuva ir toliau susiduria su nepakankamų tiesioginių užsienio investicijų įplaukų problema. 2007 metų balandžio 1 dieną tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje sudarė 31,7 mlrd. litų. Vidutiniškai vienam šalies gyventojui teko 9388 litai (2719 eurai). Palyginti su 2006 metų balandžio 1 diena, TUI išaugo 31 proc. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad šiam augimui reikšmingą įtaką padarė valstybės

turimų *Mažeikių naftos* akcijų pardavimas Lenkijos investuotojams. Dėl *Mažeikių naftos* išigijimo Lenkija pakilo į pirmą didžiausių Lietuvos investuotojų sąrašo vietą – Lenkijos įmonėms teko 21 proc. visų investicijų TUI šalyje. Ženkliai Lietuvoje investavo Skandinavijos investuotojai: Danijai teko 13 proc., Švedijai – 11 proc., Suomija – 8 proc. visų investicijų. Vokietijos dalis siekė 9 proc., Rusijos – 8 proc. Daugiausiai investicijų buvo nukreipta į apdirbamąją gamybą (38 proc.), finansinį tarpininkavimą (17 proc.), taip pat transportą, sandėliavimą ir ryšius (14 proc.).

TUI yra svarbus veiksnys, užtikrinantis šalies ekonomikos augimą, technologijų ir geros verslo praktikos perėmimą. Be to, TUI yra laikomos stabilesnėmis, patikimesnėmis nei kitų rūšių investicijos ar kapitalo srautai. Tačiau Lietuva akivaizdžiai pralaimi regioninę kovą dėl TUI pritraukimo kai kurioms valstybėms. Pavyzdžiui, sukauptos TUI vienam gyventojui 2007 m. sausio 1 dieną Lietuvoje buvo 2462 eurai, Estijoje – net 9214 eurai⁴⁰. Siekiant pritraukti TUI, reikia gerinti verslo bei investicinę aplinką, vystyti patikimą ir nuoseklią ekonomikos politiką, reformuoti švietimo sistemą.

Rinkos dalyvių buvo klausama apie investicinės aplinkos pasikeitimus per pirmąjį 2007 metų pusmetį. Apibendrinus rinkos dalyvių atsakymus, galima daryti išvadą, kad investicinė aplinka per šį laikotarpį pablogėjo – taip teigia 70 proc. rinkos dalyvių. Tik 30 proc. mano, kad investicinė aplinka pasikeitė teigiamai linkme.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2006	2007	pokytis		2007	pokytis		2008	pokytis	
	vertinimas	prognozė	proc.	absoliučiai	pat. prog.	proc.	absoliučiai	prognozė	proc.	absoliučiai
Pelningumas	6,88	6,51	-0,05	-0,37	6,47	-0,01	-0,04	6,45	0,00	-0,02
Nuosavybės graža	11,66	11,77	0,01	0,11	11,47	-0,03	-0,30	11,57	0,01	0,10
Investicijos	43,82	45,74	0,04	1,92	46,21	0,02	1,01	46,75	0,01	0,54
Inovacijos	5,22	6,11	0,17	0,89	4,77	-0,11	-0,67	5,44	0,14	0,67

⁴⁰ Ūkio ministerija. *Investicijų skatinimo programa*. 2007.

4 skyrius. PINIGAI

4.1. Paskolos brangsta, tačiau paskolų portfelis toliau sparčiai auga, didindamas bankų pelnus

LLRI tyrimo ekspertai prognozuoja, kad 2007 metais paskolos Lietuvoje pabrangs, palyginti su 2006 metais. **Rinkos dalyvių teigimu, paskolos litais iki 1 metų trukmės 2007 metais pabrangs iki 6,29 proc., paskolos nuo vienerių metų – iki 6,27 proc. 2006 metų atitinkamus rodiklius jie buvo įvertinę 5,74 ir 5,27 proc. Remiantis atlikta apklausa, 2008 metais tikimasi tolesnio paskolų brangimo. Rinkos dalyvių teigimu, paskolos iki vienerių metų 2008 metų pabaigoje kainuos 6,84 proc., paskolos nuo vienerių metų – 6,72 proc.** Tyrimo dalyvių buvo prašoma įvertinti visas su skolinimusi susijusias sąnaudas, įskaitant palūkanų normą ir administravimo išlaidas. Pagal Lietuvos banką, paskolos iki vienerių metų 2007 m. liepos mėnesį kainavo 6,54 proc., nuo vienerių metų – 8,05 proc.

Rinkos dalyvių nuomone, kuriam laikui nusistovėjusi skolinimosi kaina (2003–2005 metais ji svyravo tik keliomis procentinėmis dalimis), pradėjo kilti. Palūkanų normų lygis Lietuvoje yra pasaulio rinkų tendencijų atspindys: jam įtaką daro griežtinama ECB monetarinė politika. ECB 2005 metų pabaigoje pradėjo palūkanų normos didinimo ciklą. Tiesa, dėl kilusių problemų pasaulinėse finansų rinkose ir nuogastavimų, kad jos gali neigiamai paveikti ekonomikos augimą, ECB rugsėjo mėnesį sustabdė pradėtą palūkanų didinimo ciklą. Tolimesni ECB žingsniai priklausys nuo finansų rinkos padėties bei *Eurozonos* ekonomikos vystimosi tendencijų, o sprendimai dėl palūkanų normų darys įtaką paskolų kainai Lietuvoje.

Tiesa, palūkanoms įtakos turi ir nacionalinės valiutos rizikos premija. *SEB Vilniaus banko* teigimu, ši premija pastaruoju metu išaugo dėl neramumų Latvijos finansų sistemoje, taip pat dėl padidėjusio Lietuvos ekonomikos „perkaitimo“ ir lito devalvavimo pavojaus⁴¹.

Nors palūkanos kyla, skolinimasis toliau sparčiai auga – tai lemia spartus ekonomikos augimas, augančios disponuojamos pajamos ir optimistiniai lūkesčiai dėl ateities. Absoliučia reikšme 2007 metų pirmąjį pusmetį klientams suteiktų paskolų portfelis išaugo 7,8 mlrd. litų (Lietuvos banko duomenys). Per atitinkamą 2006 metų laikotarpį paskolos išaugo 5,6 mlrd. litų. Metinis paskolų augimo portfelis dėl bazės efekto sumažėjo nuo 60 proc. 2006 m. liepos 1 d. iki 47 proc. 2007 metų liepos 1 dieną. Pastaruoju metu pastebima, kad bankai griežtina paskolų išdavimo sąlygas – tai ateityje gali pristabdyti skolinimosi augimą.

Nepaisant sparčios skolinimosi plėtros, paskolų portfelio kokybę atspindintys rodikliai pagerėjo. Lietuvos banko duomenimis, paskolų, kurių periodiniai mokėjimai pavėluoti 60 ir daugiau dienų, santykis su paskolų portfeliu per 2007 metų antrąjį ketvirtį sumažėjo nuo 0,95 iki 0,87 proc. Didžiausia pavėluotų paskolų dalis išlieka vartojamų paskolų portfelyje, mažiausia – būsto paskolų portfelyje (atitinkamai 1,81 ir 0,66 proc.). Tačiau, nors dabartiniai paskolų portfelio kokybės rodikliai nesuteikia pagrindo nerimauti, situacija gali reikšmingai pasikeisti, jeigu ekonominis klimatas pakryptų neigiamai linkme, o ekonomikos veikėjai susidurtų su problemomis, vykdydami finansinius išsipareigojimus.

Indėlių augimo tempai buvo lėtesni nei paskolų, todėl bankai didino išskolinimus tarpbankinėje rinkoje, daugiausia iš patronuojančių bankų. 2007 metų liepos 1 d. patronuojančių bankų lėšos buvo lygios 12,4 mlrd. litų, arba 20 proc. visų išsipareigojimų. Dėl šios priežasties nerezidentų dalis bankų išsipareigojimuose išaugo nuo 39 iki 42 proc. (Lietuvos banko duomenys).

Taupymo neskatinoma neigiamas realios palūkanų normos, kurias lemia palyginti mažos nominalios terminuotų indėlių palūkanų normos ir spartėjantys infliacijos augimo tempai. Tai didina paskatas skolintis ir vartoti. Tiesa, indėlių augimą teigiamai paveikė

⁴¹ SEB Vilniaus Bankas. Lietuvos makroekonomikos apžvalga 29, p. 13.

bankų sprendimai didinti indėlių palūkanas, siekiant pritraukti daugiau lėšų, bei Vyriausybės žingsnis, kuriuo buvo kompensuoti gyventojų rubliniai indėliai.

Lietuvos banko duomenimis, per metus šiek tiek sumažėjo koncentracija bankų sektoriuje. Trijų didžiausių Lietuvos bankų (AB SEB *Vilniaus banko*, AB banko *Hansabankas*, AB DnB *NORD banko*) valdoma turto rinkos dalis sumažėjo nuo 70,2 iki 68,4 proc., o klientams suteiktų paskolų koncentracija – nuo 74 iki 72,3 proc.

Spartus ekonomikos bei vartojimo augimas, paskolų portfelio plėtra toliau augina bankų sektoriaus pelną. Lietuvos banko duomenimis, 2007 metų pirmąjį pusmetį beveik visi šalies bankai dirbo pelningai (išskyrus *Parex* banką). Lietuvos bankai uždirbo 547 mln. litų

pelno – tai 75 proc. daugiau nei per atitinkamą 2006 metų laikotarpį, kai bankų sektorius gavo 313,2 mln. litų pelno. Pagrindinis bankų pelną didinęs veiksnys buvo pajamos iš grynųjų palūkanų. 2007 metų pirmąjį pusmetį, palyginti su pirmuoju 2006 metų pusmečiu, bankai gavo 268 mln. litų (51,1 proc.) daugiau grynųjų palūkanų pajamų.

Neigiamai bankų pelnus veikė išaugusios operacinės išlaidos, kurios padidėjo 34,9 proc. Šį padidėjimą nulėmęs pagrindinis veiksnys buvo su darbo užmokesčiu išaugusios išlaidos. Per metus reikšmingai padidėjo bankų sistemos veiklos efektyvumas. Lietuvos banko duomenimis, bankų sistemos efektyvumą atskleidžiantis fiksuotų išlaidų santykis su pagrindinės veiklos pelnu per metus sumažėjo (pagerėjo) 4,7 proc. punktais.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2006	2007	pokytis		2007	pokytis		2008	pokytis	
	vertinimas	prognozė	proc.	absoliučiai	pat. prognozė	proc.	absoliučiai	prognozė	proc.	absoliučiai
Paskolos litais iki 1 m.	5,74	6,22	0,08	0,48	6,29	0,01	0,07	6,84	0,09	0,55
Paskolos litais nuo 1 m.	5,27	5,74	0,09	0,47	6,27	0,09	0,53	6,72	0,07	0,45

IŠVADOS

2007 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais LLRI atlikto tyrimo duomenimis, ekonomikos augimas šiais ir kitais metais turėtų išlikti spartus. Rinkos dalyviai nusiteikę optimistiškiau nei prieš pusę metų ir prognozuoja, kad 2007 metais realus šalies bendrasis vidaus produktas (BVP) išaugs 7,2 proc. Jų manymu, 2008 metais augimas turėtų siekti 6,5 proc.

Ekonomikos augimą skatina vidaus vartojimas, kuris kyla dėl atlyginimų didėjimo, paskolų portfelio plėtros, emigrantų siunčiamų pinigų, optimistinių lūkesčių dėl ateities, taip pat valstybės išlaidų. Reaguojamos į kylantį vartojimą bei susidurdamos su pajėgumų trūkumais (pirmiausia darbo jėgos), įmonės didina investicijas. Eksporto indėlis į ekonomikos augimą pastaraisiais metais sumažėjo dėl prastų *Mažeikių naftos* rezultatų.

Dėl spartaus ekonomikos augimo jau kuris laikas nerimaujama dėl galimo ekonomikos „perkaitimo“ scenarijaus. LLRI tyrimo dalyvių nuomone, šiuo metu Lietuvos ekonomika nėra „perkaitimo būsenoje“, bet jai gresia šis pavojus – taip mano keturi penktadaliai respondentų.

Lietuvoje pasigendama ryžtingesnių ekonomikos politikos veiksmų, kurie padėtų išvengti „perkaitimo“. Pagrindinė valdžios priemonė, kuri gali ir turi būti panaudota, yra griežtesnė fiskalinė politika, visų pirma, biudžeto deficito panaikinimas.

Griežtesnė fiskalinė valstybės politika, valdžios išlaidų efektyvumo didinimas taip pat padėtų siekti valstybės finansų tvarumo ir ilgalaikio ekonomikos augimo. Šiems tikslams siekti reikalingi ir kiti veiksmai: reikia vykdyti švietimo ir sveikatos reformas, gilinti pensijų reformą, mažinti reguliavimą ir gerinti verslo sąlygas, turėti aiškias darbuotojų išlaikymo rinkoje (taip pat ir naujų pritraukimo) strategijas. Spartus dabartinis ekonomikos augimas suteikia tam itin geras sąlygas.

Rinkos dalyviai kelerius metus iš eilės šešėlinės ekonomikos dydį vertindavo maždaug 20 proc. BVP.

Šio tyrimo duomenimis, prognozuojamas šešėlinės ekonomikos mažėjimas: iki 18,5 proc. 2007 metais ir 17,3 proc. 2008 metais. Tokioms prognozėms įtakos, tikėtina, turi sparti ekonomikos plėtra ir augantis pelnas, valstybės institucijų veikla, nukreipta prieš nelegalų verslą, taip pat mokesčių mažinimas.

Tačiau neigiamai rinkos dalyvių prognozes gali veikti ekonomikos politikos nenuoseklumas. Ryškiausias to pavyzdys – paskubomis suformuluotas pasiūlymas atsisakyti visuotinio GPM tarifo mažinimo ir įvesti progresinį tarifą. Be to, postūmį šešėlinei ekonomikai suteikia akcizų didinimas cigaretėms ir degalams, taip pat didelė biurokratinė našta.

Anot tyrimo dalyvių, 2007 ir 2008 metais eksportas išaugs po 13 proc. Importo augimas turėtų siekti atitinkamai 15,5 ir 16 proc. Eksporto augimą lemia auganti paklausa pagrindinėse Lietuvos eksporto rinkose. Importo lūkesčius skatina sparti vidaus paklausos plėtra.

Statistikos departamento duomenimis, eksporto augimas 2007 metų pirmąjį pusmetį krito iki 7 proc. (plg. 2006 metų pirmąjį pusmetį eksportas padidėjo daugiau nei 30 proc.). Tokį mažėjimą lėmė prasti *Mažeikių naftos* – pagrindinio Lietuvos eksportuotojo – rezultatai. Dėl šios priežasties mineralinių produktų eksportas smuko net 46,7 proc. Tačiau kitų rūšių eksporto augimas išlieka ženklaus: neskaičiuojant mineralinių produktų prekybos, eksportas augo 35 proc.

Taigi galima teigti, kad eksportui augti kol kas darbuotojų trūkumas ir augančios įmonių sąnaudos nėra neišvengiamos kliūtys, o besiplečianti vidaus paklausa pagrindinėse eksporto partnerėse sukuria prielaidas Lietuvos prekėms užsienio rinkose realizuoti. Vis dėlto ateityje Lietuvos įmonės gali susidurti su rimtesnėmis konkurencingumo problemomis. Lietuva praranda savo, kaip pigios darbo jėgos šalies, privalumus, atlyginimų augimas lenkia darbo našumo didėjimą, jau ilgą laiką jaučiamas tiesioginių užsienio investicijų trūkumas.

LLRI tyrimo duomenimis, vartotojų kainų augimas sieks 5,3 proc. šiais metais ir 5,2 proc. 2008 metais. Gamintojų kainos 2007 metais turėtų padidėti 5,7 proc., o 2008 metais – 5,5 proc.

Infliacijos rodiklių prognozes veikia akcizų kėlimas, maisto produktų kainų augimas, brangstantys energetikos ištekliai, gausios biudžeto išlaidos. Taip pat įtakos turi sparčiai kylantys atlyginimai, kurie didina įmonių veiklos sąnaudas. Dėl augančių atlyginimų ir skolinimosi didėja vartojimas, todėl jaučiama ir paklausos veiksnių įtaka kainų augimui.

Tam tikras spartesnis kainų augimas Lietuvoje, palyginti su Vakarų Europos valstybėmis, yra natūralus konvergencijos procesas. Todėl nereikėtų bandyti jo stabdyti visomis įmanomomis priemonėmis, net ir siekiant svarbių valstybės tikslų, pavyzdžiui, euro įvedimo, o pasirinkti tas priemones, kurios padeda kelti ilgalaikį ekonomikos konkurencingumą ar bent jo neblogina.

Lietuvos Vyriausybės numatytas priemonės, skirtas „inflacijai valdyti“, derėtų vertinti nevienareikšmiškai. Siūlymas vykdyti griežtesnę fiskalinę politiką yra sveikintina priemonė, kuri padėtų neformuoti nepagrįstų lūkesčių ir mažinti infliacinį spaudimą. Tačiau numatyta priemonė ankstinti akcizų įvedimo datas, siekiant statistiškai paveikti infliacijos rodiklį, yra abejotina. Akcizai Lietuvoje ir toliau bus didinami itin sparčiai, todėl didės našta vartotojams, augs paskatos kontrabandai. Anksčiau įvesti akcizai pablogintų minėtas problemas. Taip pat kyla abejonių dėl siūlymo stabdyti gyventojų pajamų mokesčio mažinimą, siekiant neformuoti nepagrįstų lūkesčių. Tai siūlant neatsižvelgiama į faktą, kad dėl fiskalinės drausmės stokos mokesčiai, patenkantys į biudžetą, yra išleidžiami atgal į ekonomiką ir taip prisideda prie infliacijos augimo.

LLRI tyrimo duomenys atskleidžia, kad nedarbo rodikliai ir toliau turėtų mažėti, tačiau lėtesniu tempu nei anksčiau. Pasak rinkos dalyvių, nedarbo lygis, 2006 metais siekęs 5 proc., šiais metais mažės iki 4,8 proc., o 2008 metais turėtų siekti 4,5 proc.

Reikia pripažinti, kad nedarbo rodikliai ne tik nebedžiugina, bet ir nebėra reprezentatyvus Lietuvos ekonomikos rodiklis – jis neatspindi realios rinkos situacijos. Nedarbo šiandien realiai nėra, yra darbuotojų trūkumas. Augantys atlyginimai iš esmės nebepadeda didinti darbuotojų skaičiaus šalyje, bet atspindi konkurencinę kovą tarp darbdavių.

Pagrindinės darbo rinkos problemos šiandien yra emigracija ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Siekiant iš esmės spręsti emigracijos problemą, reikėtų mažinti darbo apmokestinimą, liberalizuoti darbo santykius, mažinti administracinę našta verslui (ypač ribojant kontroliuojančiųjų institucijų vaidmenį), reformuoti sveikatos, pensijų ir ypač švietimo sistemas taip, kad jomis galėtų pasitikėti dirbantieji Lietuvoje. Norint sumažinti emigraciją ir padidinti kvalifikuotos darbo jėgos šalyje pasiūlą, švietimo reformos imtis reikia nedelsiant.

Kvalifikuotos darbo jėgos vieta dabartinėje švietimo sistemoje yra labai neaiški: bedarbiams perkvalifikuoti darbo biržoje skiriami didžiuliai pinigai, o konkurencijos sąlygomis veikianti mokymosi visą gyvenimą sistema formuojasi labai lėtai. Perkvalifikavimo kokybei sukurti reikia liberalizuoti šių paslaugų rinką ir panaikinti Darbo biržos mokymo centrų monopolį bei juos privatizuoti.

Rinkos dalyvių nuomone, mokesčių našta ateinančiais metais turėtų šiek tiek mažėti. 2006 metais santykinė mokesčių našta, kaip rodo tyrimo rezultatai, siekė 32,8 proc. BVP, o 2007 ir 2008 metais ji sudarys 32 proc. BVP. Bene labiausiai rinkos dalyvių vertinimus ir prognozes veikia pastarųjų metų mokesčių pokyčiai – būtent gyventojų pajamų mokesčio mažinimas, socialinis mokestis ir lūkesčiai dėl tolesnės mokesčių pertvarkos.

Teigiamai rinkos dalyvių lūkesčius veikia gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimas iki 24 proc. nuo 2008 metų sausio 1 dienos, taip pat tai, kad nuo kitų metų nebeliks 3 proc. socialinio mokesčio. Vis dėlto teigiamas mokesčių mažinimo tendencijas atsveria mokestinės politikos nenuoseklumas ir neaiškumas, kurie neleidžia tikėtis žymesnio santykinės mokestinės naštos sumažėjimo. Ryškiausias pavyzdys – staiga ir tarsi iš niekur kilusios diskusijos apie progresinio mokesčio tarifo įvedimą, kuris būtų reiškęs įstatyme įtvirtinto pažado mažinti GPM iki 24 proc. atsisakymą.

Nors progresinio mokesčio tarifas nebuvo įvestas, buvo padaryta neigiama įtaka Lietuvos Vyriausybės ir apskritai Lietuvos ekonominės politikos įvaizdžiui. Šis pavyzdys iliustruoja, kad mokestinę politiką Lietuvoje sunku nuspėti. Aiški ir nuosekli ekonominė politika yra būtina, siekiant sukurti geras verslo sąlygas, taip pat patikimos, investicijoms patrauklios šalies įvaizdį.

Be to, įtakos tyrimo dalyvių vertinimams gali turėti diskusijos apie naujų mokesčių įvedimą (pavyzdžiui, ne-

kilnojamojo turto mokesčių gyventojams), taip pat apie mokesstinės bazės plėtimą. Galiausiai mokesstinė našta didės dėl augančių akcizų cigaretėms ir degalams.

Lietuvoje derėtų sutvarkyti mokesčių lengvatų sistemą, kuri yra nenuosekli, iškraipanti žmonių motyvaciją ir mažinanti pajamas į biudžetą. Derėtų atsakyti lengvatų būsto paskoloms, kurios nepagrįstai didina nekilnojamojo turto kainas, taip pat PVM lengvatų, kurios nepasiekia norimo tikslo (nemažėja kainos vartotojams), bet nepagrįstai didina tam tikra veikla užsiimančių įmonių pelnus. Galiausiai tikslinga būtų panaikinti energijos taupymo neskatinančias kompensacijas gyventojams už šildymą ir karštą vandenį, šias išmokas integruoti į bendrą socialinės paramos sistemą.

Rinkos dalyvių vertinimais, vidutinės piniginės namų ūkio pajamos 2007 metais sudarys 2618 Lt/mėn. ir bus 6 proc. didesnės nei prieš metus (2472 Lt/mėn.). Sparčiai augant ekonomikai, namų ūkių pajamos stabiliai didėja jau septynerius metus iš eilės. Pajamų lygį labiausiai didina per tuos metus smarkiai sumažėjęs nedarbas, darbo užmokesčio augimas ir galimybės užsidirbti už Lietuvos ribų: namų ūkių finansus papildė lietuvių užsienyje uždirbami ir į Lietuvą siunčiami pinigai.

Pajamos didėjo ir dėl didintų pensijų, pašalpų šeimoms, kitų biudžeto išmokų. Tačiau valstybės socialinės politikos žingsniai nepadedą išspręsti ilgalaikių socialinės sistemos trūkumų. Nors didėjant *Sodros* biudžetui ir susidarius pertekliui, sąlygos imtis esminių struktūrinių reformų, pavyzdžiui, pensijų reformos, kuri galėtų spręsti pensijų problemą ateityje, gilinimo, yra kaip niekad palankios, pirmenybė vis dar teikiama laikiniams politiškaai efektingiems, o ne ilgalaikiams ekonomikos dėsniams pagrįstiems žingsniams.

Sparčiai augančios išmokos iš valstybės biudžeto taip pat verčia susimąstyti apie valstybės išlaidavimą ir jo pasekmes infliacijos rodikliams, tariamus biudžeto nepriteklus ir apie vyriausybės ilgalaikės strategijos bei ekonominės politikos kryptis.

Rinkos dalyvių nuomone, gyventojų finansinė padėtis ateinančiais metais turėtų toliau sparčiai gerėti. Prognozuojama, kad 2008 m. namų ūkių pajamos augs greičiau nei 2007 metais (apie 12 proc.) ir sudarys 2925 Lt/mėn.

Rinkos dalyvių vertinimais, po iki 2004 m. užsitęsusių sąstingio darbo užmokesčiai jau kelis metus iš eilės

auga labai sparčiai. Jų nuomone, 2007 m. vidutinis neto darbo užmokesčiai didės daugiau nei 10 proc., iki 1475 Lt/mėn. Spartų darbo užmokesčio kilimą lemia tiek paklausa, tiek pasiūlos veiksniai. Šalies imonėms sparčiai plečiant veiklą, didėja darbo paklausa. Savo ruožtu darbo pasiūla mažina emigracija, taip pat švietimo sistemos trūkumai. Švietimo sistemai esant neefektyviai, darbo jėgos trūkumas jaučiamas ne tik dėl kiekybinių (žmonių trūkumas), bet ir dėl kokybinių (reikiamos kvalifikacijos ir įgūdžių trūkumas) priežasčių.

Rinkos dalyvių nuomone, 2008 m. darbo užmokesčio augimas išlaikys tokius pat sparčius augimo tempus – neto darbo užmokesčiai turėtų išaugti 12,3 proc. ir metų pabaigoje siekti 1657 Lt/mėn.

Manoma, kad santaupoms 2007 m. žmonės skirs 372 Lt/mėn., t. y. beveik tiek pat kaip ir 2006 metais. 2008 metais taupymas turėtų išaugti iki 418 Lt/mėn. Rinkos dalyviai prognozuoja, kad 2007 metais investicijos išaugs 10 proc. – iki 376 Lt/mėn. Santaupoms ir investicijoms kartu tenkanti namų ūkių biudžetų dalis turėtų sudaryti 28 proc. šiais ir 29 proc. 2008 metais.

Taupymo ir investicijų augimą skatina didėjančios gyventojų disponuojamos pajamos. Tačiau taupymą neigiamai veikia neigiamos realios palūkanų normos, kurias lemia žemos indėlių palūkanos bei spartėjantis kainų augimas.

Spartesnę investicijų ir santaupų augimą stabdo tebesiplečiantis vartojimas. Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas per 2006 metus išaugo 12,3 proc., o per 2007 metus prognozuojama, kad išaugs 11,1 proc. Vartojimą skatina disponuojamų pajamų augimas ir optimistiniai lūkesčiai. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, per metus, palyginti su 2006 m. rugpjūčio mėn., vartotojų pasitikėjimo rodiklis išaugo 6 procentiniais punktais. Per metus respondentų, laukiančių, kad ekonomika augs, dalis išaugo nuo 31 iki 43 proc.

Tyrime dalyvavę ekspertai iš esmės nekeičia įmonių pelningumo ir nuosavybės grąžos rodiklių, kurie svyruoja pastaraisiais metais nedaug – kelių dešimtųjų ribose. Rinkos dalyvių nuomone, 2007 m. įmonių grynasis pelningumas vidutiniškai sieks 6,5 proc., o nuosavybės grąža – 11,5 proc.

Statistikos departamento duomenimis, įmonių pelnas per pirmąjį šių metų pusmetį siekė 6,4 mlrd. litų ir,

palyginti su pirmuoju praėjusių metų pusmečiu, išaugo 42,1 proc. Vidutinis įmonių pelningumas padidėjo nuo 6,6 iki 7,8 proc. Vien per antrąjį ketvirtį įmonių uždirbtas ikimokestinis pelnas sudarė 3,9 mlrd. litų. Statybos ir verslo paslaugas teikiančių įmonių pelnas antrąjį 2007 metų ketvirtį, palyginti su antruoju 2006 metų ketvirčiu, išaugo 1,8 karto, prekybos – 1,5 karto, pramonės – 1,2 karto. Pelningai veikusių įmonių dalis sudarė 73 proc., palyginti su 71 proc. praėjusių metų antrąjį ketvirtį.

Lietuvos įmonės, pasinaudamos sparčiai augančia vidaus paklausa ir plėsdamos veiklą užsienyje, toliau geba pasiekti gerų pelningumo rodiklių, nors sąnaudų, pirmiausia susijusių su kylančiais atlyginimais, daugėja.

Rinkos dalyvių vertinimu, 2008 m. pelningumas ir nuosavybės gražos rodikliai labai nesikeis. Laukiama, kad 2008 m. grynasis pelningumas išliks 6,5 proc., o nuosavybės graža ūgtels iki 11,6 proc. Tokias prognozes, viena, lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus paklausa ir su naryste ES siejama nauda. Antra, neigiamos įtakos turi kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas ir dėl to augančios sąnaudos.

Nors materialinės investicijos auga sparčiai, investicijoms skiriama įmonių pelno dalis nedidėja. Rinkos dalyvių nuomone, 2007 m. buvo reinvestuota 46 proc. pelno. Pokyčių 2008 m. LLRI tyrimo dalyviai nenumato. Jų nuomone, įmonių investicijos iš pelno kitais metais turėtų padidėti iki 47 proc.

Pasak rinkos dalyvių, 2007 m. tyrimams ir naujovėms vidutiniškai bus skirta 4,77 proc. įmonių išlaidų, nors praėjusios apklausos duomenimis buvo prognozuotas 6,11 proc. rodiklis. LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 2008 m. metais tyrimams ir naujovėms skiriamų lėšų dalis turėtų padidėti iki 5,44 proc.

Turint omenyje greitai augančias darbo sąnaudas, naujovėms skiriamų lėšų rodikliai nedžiugina. Siekiamos išlaikyti konkurencingumą, Lietuvos įmonės ateityje turės sparčiau kelti darbo našumą.

Rinkos dalyvių nuomone, darbo našumas šiais metais turėtų išaugti 7,84 proc. Plg., Statistikos departamento duomenimis, 2006 metais darbo našumas padidėjo 6,6 proc. Rinkos dalyviai nurodė šias pagrindines kliūtis darbo našumui augti: nepakankamos investicijos į naujoves ir aukštų technologijų diegimą, kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, dar-

buotojų motyvacijos stoka, prasta vadyba ir darbo organizavimas, taip pat didelė biurokratinė, reguliavimo našta.

Padėtį apsunkina tiesioginių užsienio investicijų trūkumas – TUI yra svarbus naujovių ir naujų technologijų šaltinis. Lietuva akivaizdžiai pralaimi regioninę kovą dėl TUI pritraukimo kai kurioms valstybėms. Pavyzdžiui, sukauptos TUI vienam gyventojui 2007 m. sausio 1 dieną Lietuvoje buvo 2462 eurai, o Estijoje – net 9214 eurai. Siekiant pritraukti TUI, reikia gerinti verslo ir investicinę aplinką, vystyti patikimą ir nuoseklią ekonominę politiką, reformuoti švietimo sistemą.

Palyginti su 2006 metų balandžio 1 diena, 2007 metų balandžio 1 dieną TUI išaugo 31 proc. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad tokiam augimui reikšmingą įtaką padarė valstybės turimų *Mažeikių naftos* akcijų pardavimas Lenkijos investuotojams. Dėl *Mažeikių naftos* įsigijimo Lenkija pakilo į pirmą vietą didžiausių investuotojų Lietuvoje sąrašą – Lenkijos įmonėms teko 21 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų šalyje.

Apibendrinus rinkos dalyvių atsakymus, galima daryti išvadą, kad investicinė aplinka per pirmąjį 2007 metų pusmetį pablogėjo – taip mano 70 proc. rinkos dalyvių. Tik 30 proc. teigia, kad investicinė aplinka pasikeitė teigiama linkme.

Lietuvos bendrovės jau kelerius metus iš eilės sparčiai didina investicijas užsienyje. Lietuvos tiesioginės užsienio investicijos 2007 metų balandžio 1 dieną siekė 3426 mln. litų ir per metus išaugo 41 proc. Daugiausia investuota ES-27 valstybėse, kurioms teko 72 proc. visų tiesioginių Lietuvos investicijų užsienyje.

LLRI tyrimo ekspertai prognozuoja, kad 2007 metais skolinimosi kaina Lietuvoje išaugs, palyginti su 2006 metais. Rinkos dalyvių teigimu, paskolos litais iki 1 metų trukmės 2007 metais pabrangs iki 6,29 proc., o paskolos nuo vienerių metų – iki 6,27 proc. Tikimasi, kad 2008 metais paskolos ir toliau brangs. Jų nuomone, paskolos iki vienerių metų 2008 metų pabaigoje kainuos 6,84 proc., o paskolos nuo vienerių metų – 6,72 proc.

Anot tyrimo dalyvių, kuriam laikui nusistovėjusi skolinimosi kaina (2003–2005 m. ji svyravo tik keliomis procentinėmis dalimis), ėmė kilti. Palūkanų normų lygis Lietuvoje yra pasaulio rinkų tendencijų

atspindys: jam įtaką daro griežtinama ECB monetarinė politika. Taip pat įtakos turi Lietuvos specifinė situacija: išaugusi rizikos premija, kurią lėmė neramumai kaimyninės Latvijos finansų sistemoje.

Nors palūkanos didėja, tačiau paskolų augimo tempas vis dar išlieka greitas. Lietuvos banko duomenimis, absoliučia reikšme 2007 metų pirmąjį pusmetį klientams suteiktų paskolų portfelis išaugo 7,8 mlrd. litų. Per atitinkamą 2006 metų laikotarpį paskolos išaugo 5,6 mlrd. litų.

Nepaisant augančios skolinimosi kainos, paskolų portfelis toliau sparčiai plečiasi ir didina bankų sektoriaus pelną. Lietuvos banko duomenimis, 2007 metų pirmąjį pusmetį beveik visi šalies bankai dirbo pelningai. Lietuvos bankai uždirbo 547 mln. litų pelno – tai 75 proc. daugiau nei per atitinkamą 2006 metų laikotarpį. Per metus reikšmingai padidėjo bankų sistemos veiklos efektyvumas. Lietuvos banko duomenimis, bankų sistemos efektyvumą atskleidžiantis fiksuotų išlaidų santykis su pagrindinės veiklos pelnu per metus sumažėjo (pagerėjo) 4,7 proc.

INTRODUCTION

The Lithuanian Free Market Institute (LFMI) presents its twentieth survey of the Lithuanian economy, covering updated forecasts of economic indicators for 2007 and forecasts for 2008. This survey was carried out in July through August 2007.

LFMI launched the survey of economic variables in 1997. The survey is based on the expert consensus paradigm originating from the theory of rational expectations.¹ This theory states that economic indicators can be related to certain processes in the economy, and market participants use all available information to make estimates and forecasts concerning these processes. The more information market participants possess, the more credible their estimates and forecasts are. It is likely that individuals who are engaged in day-to-day business activities have the most information about the economy, while their successful performance reflects their ability to process this information.

The main goals of the LFMI survey are to provide estimates and forecasts of economic variables in Lithuania based on the opinion of market participants and to analyse factors that have an influence on these estimates and forecasts. The survey is also aimed at comparing the estimates of market participants with official statistics and data from other sources and to offer interpretations of the most distinct differences.

The methodology used in the LFMI survey differs from the methodology used by official institutions, so our aim is to provide alternative estimates of economic indicators. There are three main differences between the LFMI survey and official statistics. First, LFMI survey participants present economic information they have themselves generalised, whereas the Lithuanian Department of Statistics (Statistics Lithuania) collects unique information from the business sector and generalises it by statistical methods. Second,

the LFMI survey depends on benevolent assessment of market processes by economic experts. Statistics Lithuania collects detailed mandatory reports from enterprises (households can refuse to participate in official surveys). Third, LFMI has chosen economic indicators and defined them so as to make them useful in planning a business activity. Statistics Lithuania uses an established methodology to investigate an established set of variables. In addition to that, LFMI presents comprehensive information from its surveys promptly and conveniently. These differences make us believe that the results of LFMI surveys have a practical value for market participants.

The forecasts of the survey participants are presented in four chapters. Chapter 1 is devoted to macroeconomic indicators: the growth of gross domestic product (GDP), the share of the shadow economy in GDP, import and export growth, changes in consumer and producer prices, the rate of unemployment, and the share of the tax burden in GDP. Chapter 2 covers household indicators, including personal earnings, household income, household savings and household investments. Chapter 3 gives an overview of corporate indicators, including the profit margin, return on equity, reinvested profits and the share of companies' expenses on science and innovation. Chapter 4 analyses interest rates on loans. Generalised results of the survey are presented in tables at the end of each chapter of the study.

Forty-five experts participated in the current survey. The LFMI survey is not representative. We do not aim to have a representation of specific sectors of the economy or regions or enterprises. Our aim is to interview economic experts who represent successfully operating companies. The respondents are asked not to provide information about their own companies or industries but to estimate indicators reflecting the country's general economic situation on the basis of all available information. Survey participants are

¹ The oldest and most famous survey of economists' expectations is the Livingston survey conducted in the United States since 1946. The results of the survey are regularly published on the Philadelphia's Federal Reserve Bank's website <http://www.phil.frb.org>.

requested to focus only on variables that they think they are competent enough to appraise. Most of the respondents in the current survey took part in the previous stages of the project. The list of survey participants is presented at the end of the study.

We compare the estimates and forecasts of market participants with the data of official national and international institutions, plus private financial companies. In comparing the different sources, we look at the differences in the definitions used. Official institutions do not measure, or measure only irregularly, five of the economic variables covered in the LFMI survey – the shadow economy, household savings, household investments, reinvested profits, expenses on science and innovation. In addition to

that, official institutions do not forecast some of the indicators analysed in the LFMI survey. The results of the LFMI surveys are unique in this respect.

As in the previous editions, we compare the estimates and forecasts of the survey experts not only with other sources but also with their ex ante forecasts. The study also analyses patterns and trends of expert estimates and forecasts over time based on the previous nineteen surveys.

LFMI expresses its gratitude to the survey participants, to everybody who provided financial support and helped carry out this and previous surveys, and all those who have provided comments and remarks on the study.

Chapter 1. MACROECONOMICS

1.1. Sound economic policy and reforms are necessary to ensure long-term economic growth

1.1.1. External environment

Although the growth of the global economy is decelerating, it remains still rapid. The European Commission projects that world GDP growth is expected to moderate, from 5.2 percent in 2006 to 4.8 percent in both 2007 and 2008.² True though, the development of the US economy is currently slowing due to the downturn of its housing market. Potential consequences of the problems which started in the US mortgage market are seen as a one of the main threats to the world's economy. The danger is that problems in the financial markets may exert a strong impact on the "real" economy, in the US in the first place. Despite the talks of global economy's decoupling from the US, the latter's crisis would surely cause negative effects on economic performance in other regions. Consequently, this would undercut demand on the Lithuanian export markets.

It should be noted, however, that the global economy's fundamental indicators still remain comparatively high. Although growth in the US and the Eurozone is slowing down, emerging economies are expanding rapidly. CIS markets – an important factor for Lithuanian exports – are rising at a robust pace. Lithuanian exporters' prospects in the CIS region are also bolstered by the weakening real effective exchange rate of the litas, a result of rapidly climbing inflation in these countries (in other words, products of Lithuanian producers are getting relatively cheaper compared with CIS countries).

Overall, the development of the global and regional economy remains rather favourable, even though global economic growth is decelerating, while the risk has increased. Demand on the Lithuanian export markets is rising, albeit not so rapidly as before. The

price of borrowing in Lithuania has been largely affected by the decisions of the European Central Bank. Although the ECB went on to raise interest rates in recent years (this has contributed to rising interest rates in Lithuania), from a historic perspective, they remain still low. In addition, the turbulence on the financial markets led the ECB to halt the cycle of raising interest rates in September of this year.

The price of commodities on the global market is a significant factor to Lithuania. In real terms oil prices are nearing an all time high. Large demand, especially in the rising markets of China and India, and fears of geopolitical risks, for example, a potential war in Iran, hold back a decline in oil prices. Besides, increasing demand in the developing markets has led to a considerable rise of global food prices this year. The development of biofuel production has also served as a factor behind the growing demand for food products and, consequently, their prices. As regards Lithuania's specific situation, the rapidly climbing price of gas imported from Russia has also posed significant effects. The said factors are driving up prices in Lithuania, encumbering Lithuania's launch of the euro in 2010.

1.1.2 The economy continues to grow steadily

According to a survey conducted by the Lithuanian Free Market Institute (LFMI) in July and August 2007, Lithuania's economic growth will remain rapid. **Market participants polled by LFMI think that Lithuania's gross domestic product (GDP) will grow by 7.21 percent in 2007. Market participants have more optimistic expectations regarding economic growth than six months ago when they expected the economy to rise by 6.9 percent.**

In the LFMI survey, gross domestic product is understood as the total value of goods and services

² European Commission. *Spring economic forecasts 2007 – 2008*, 2007, p. 17. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2007/ee0207_en.pdf.

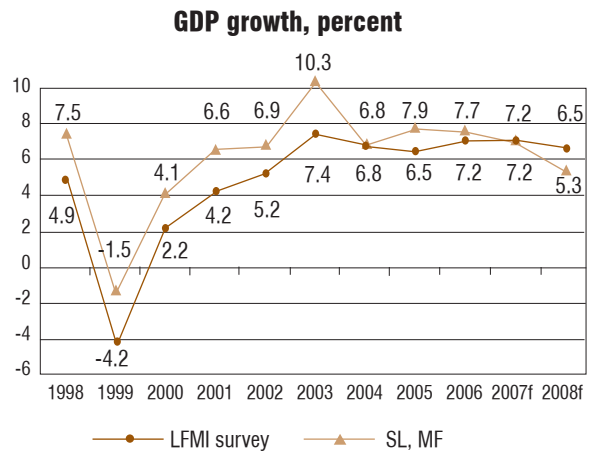
produced for final consumption within the country, including the shadow economy, during a given period.

The official statistics also reports a robust GDP growth; the prognoses of a decelerating economic growth have proved false so far. According to the revised data of the Lithuanian Department of Statistics (*Statistics Lithuania*), Lithuania's real GDP grew by 8 percent in the 2nd quarter of 2007, compared to the corresponding period last year. The ongoing rise of domestic demand continues to stimulate Lithuania's economic growth. Optimistic expectations, a continued economic growth, the development of the loan portfolio, coupled with EU support, money transferred by emigrants and low real interest rates, can be primarily attributed to a rapid growth of consumption and investments. Household final consumption went up by 13.4 percent in the 2nd quarter of 2007 as compared to the corresponding period last year. Government expenditure increased at a somewhat slower pace (5.5 percent). Investments edged up by 20.5 percent and exports rose by 4.5 percent.

According to data from *Statistics Lithuania*, a high growth of GDP in the 2nd quarter of 2007, compared with the corresponding period in 2006, was recorded in construction (17.3 percent), trade, hotels and restaurants *and* transport and communications (10.7 percent), financial intermediation *and* real estate, renting and other business activity (8.8 percent). Value added generated in agriculture and fishery, industry and other types of business services grew at a significantly lower rate (4.8 percent), compared with an overall GDP growth.

Despite vigorous economic development, Lithuania still remains a bottom-list country in the EU according to GDP per capita. *Eurostat* reports that Lithuania's GDP per capita was only 58 percent of the EU average in 2006. Lithuania has outstripped Latvia (56 percent) and Poland (53 percent) in this respect. However, as a result of rapidly growing economy, Latvia has already outpaced Lithuania in terms of the given indicator this year. True though, Lithuania is scoring an advantage against Bulgaria and Romania that joined the EU in 2007.

Diagram 1.1

Source: *Statistics Lithuania, Ministry of Finance, Lithuanian Free Market Institute*

Continued privatisation and de-monopolisation processes have bolstered the country's long-term economic development and the expectations of market participants for a number of years. However, the privatisation process is slowing down: as the number of large privatisation deals has decreased, proceeds from privatisation-related sales shrank by one-fourth last year, as compared to 2005.

The State Property Fund reported that proceeds from privatisation deals concluded in 2006 totalled 142,924 million litas, an amount 2.2 times smaller compared to 2005 when proceeds from privatisation peaked at 314,73 million litas. One of the largest deals concluded in 2006 was the sales of 39.51 percent of the shares in the Lithuanian news agency *ELTA* through a public auction which generated 1,777 million litas.

Regrettably, privatisation of a number of areas has still been delayed: the liberalisation of the country's railway sector has been strikingly slow and private capital is still not allowed into the Lithuanian railroad sector. Private providers of healthcare and education services continue to face discrimination, concession projects in healthcare and education institutions have been stalled. Privatisation of the energy sector has been protracted as well.

On the other hand, privatisation alone will not help to solve all problems, if the state retains an active role in certain markets even after companies operating in them are privatised. For example, production prices are still government-regulated in the Lithuanian energy sector even after its privatisation.

As mentioned above, market participants polled by LFMI think that the Lithuanian economy will rise by 7.2 percent in 2007. GDP growth is expected to moderate slightly in 2008 but it will still remain robust – 6.5 percent.

In the current survey conducted by LFMI, market participants provided moderate forecasts of the 2007 and 2008 GDP growth, as compared to the figures released by other national and international official institutions (see Table 1.1). All sources agree that the economy will continue to develop at a high rate in 2007, highlighting that domestic demand will have a weighty impact on this development. The 2008 GDP growth is expected to be somewhat slower – 6.5 percent.

SEB Vilniaus Bankas announced that the results of the first half of the year surpassed expectations – deceleration of economic development did not occur. However, analysts of this bank think that certain signs of the “cooling” of the economy may already be discerned, while “a turning-point in the business cycle is just a matter of time.”³ Specialists from *SEB Vilniaus Bankas* raised their 2007 forecast of GDP growth from 7 percent to 8 percent. They expect that GDP growth will moderate and be 6.5 percent in 2008.

A more rapid-than-expected economic growth in the 1st quarter, a continued increase in household consumption and government expenditure have led *Hansabank* to raise their 2007 forecast of GDP growth from 7 percent to 8 percent. According to *Hansabank*, recovered exports, a result of improved performance of the oil refinery *Mažeikių Nafta*, are likely to have facilitated GDP growth in the 2nd quarter of 2007. *Hansabank* provided the highest forecast of the 2008 GDP growth compared to all institutions. Analysts of this bank raised their 2008 forecast of GDP growth from 6.5 percent to 7 percent, explaining it by currently high indicators of business and consumer confidence and a lack of economic policy measures that could diminish the risk of economic overheating.⁴

The Ministry of Finance released the same forecasts of the 2007 GDP growth as market participants. However, of all institutions, the Ministry of Finance provided the most pessimistic prognosis for GDP growth in 2008. According to them, the Lithuanian economy’s dependence on credit gains has developed in recent years. It is projected that credit gains will start to decelerate in the period between 2008 and 2009, which will prompt a natural deceleration of a cyclic growth of GDP.⁵

Table 1.1

Forecasts of Lithuania’s GDP growth*		
	2007	2008
BL	7.9 (6.7)	5.5 (–)
EC	7.3 (7.0)	6.3 (–)
EIU	6.5 (–)	6.4 (–)
HBM	8.0 (7.0)	7.0 (6.5)
LFMI	7.2 (6.9)	6.5 (–)
MF	7.2 (7.5)	5.3 (–)
SEB VB	8.0 (7.0)	6.5 (6.5)

* the earlier forecasts are provided in brackets

Acronyms: BL – Bank of Lithuania,⁶ EC – European Commission,⁷ EIU – Economist Intelligence Unit,⁸ HBM – Hansabank Markets,⁹ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, Ministry of Finance,¹⁰ SEB Vilniaus Bankas¹¹

Most institutions point to imbalances in the country’s economy as the main threat: as a result of rising earnings, the development of the loan portfolio and optimistic expectations, consumption has been on the rise, which is augmenting the current account deficit, the external debt and inflation. They also draw attention to another aspect – wages and salaries have been climbing faster than labour productivity for some time now. This phenomenon has not caused serious problems to Lithuanian exporters so far (see Chapter 1.2), but such situation, if protracted for a longer time, would serve as a major snag to competitiveness. A robust growth of earnings reflects a shortage of the labour force which is the outcome of economic development and emigration, plus red-tape barriers

³ SEB Vilniaus Bankas. *Lithuanian Macroeconomic Review* No. 29, 09-2007, p. 4. http://www.seb.lt/pdf/lt/LMA_Nr29.pdf

⁴ Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, 27-07-2007. p. 25. <http://www.hansabanka.lv/engl/docs/materiali.php?nmid=0&naid=1>

⁵ Ministry of Finance. *Projections for Lithuania’s Economic Indicators*, 2007. www.finmin.lt

⁶ Bank of Lithuania. *Bank of Lithuania macroeconomic forecasts for 2007-2008*, 04-05-2007.

⁷ European Commission. *Spring economic forecasts 2007 – 2008*, p. 77.

⁸ Economist Intelligence Unit. *Lithuania Country Report*, 04-2007. p. 10.

⁹ Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, p. 26.

¹⁰ Ministry of Finance. *Projections for Lithuania’s Economic Indicators*.

¹¹ SEB Vilniaus Bankas, *Lithuanian Macroeconomic Review*; No. 29, p. 4.

to individuals from non-EU countries willing to immigrate and work in Lithuania. The challenge of rising productivity is aggravated by one more frequently cited problem of Lithuania – a lack of foreign direct investments.

It is likely that the Lithuanian economy will continue to grow at a steady pace in the near future and that the global and regional environment will remain favourable. However, seeking to ensure the economy's sustainability, it is indispensable to tighten the country's fiscal policy - an issue that is widely agreed by most of analysts and institutions. A stricter fiscal policy and raising the effectiveness of government expenditure would also help to avert the danger of economic "overheating" (see Chapter 1.1.3). Aiming at a sustainable economic growth and competitiveness, it is also vital "to rescue" the education and the healthcare systems, to further the pension reform, to improve the business climate and reduce the bureaucratic burden. In addition, it is crucial to continue implementing the promised tax-cuts policy without delay and to launch a reform of tax administration, plus to formulate clear strategies for keeping labour in the country (and attracting new workers into it). A continued economic growth and positive expectations present especially favourable conditions to institute the said measures.

1.1.3. A sound economic policy would help avert economic overheating

Concerns regarding potential economic "overheating" have been increasingly voiced and debated in the Baltic countries for some time. The so-called "overheating" occurs when rapidly growing demand cannot be satisfied by supply in an economy. Wages and salaries start to rise faster than labour productivity, thus undermining the competitiveness of national enterprises. Rising costs of production and increasing demand fuel price growth. "Overheated" economies are usually characterised by overly optimistic expectations regarding future prospects, buoying a growth of investments and a boom in consumption that are financed by rapidly swelling loan portfolio.

As the amount of money and optimism rise, the so-called "price bubbles" are formed in the stock and/or real estate markets. Overheating jeopardises

the entire economy in case optimistic prognoses are not fulfilled and firms and individuals are incapable to repay their loans or fulfil other financial liabilities in the future. Consequently, an increased portfolio of bad loans, plus exploded "price bubbles," may spawn a crisis of the financial system.

Indeed, nearly all typical signs of "overheating" can be traced in the Lithuanian economy: consumption is increasing at a rapid pace; inflation is on the rise; the loan portfolio is developing rapidly; prices in the real estate markets have been growing significantly; wage rise is outpacing labour productivity growth; the current account deficit is growing and optimism regarding future prevails. The international rating agency *Standard & Poor's* changed its outlook of Lithuania's borrowing prospects from "positive" to "negative" this year. This has been due to a pick up in domestic demand, increasing the likelihood of economic "overheating".¹²

But the Lithuanian economy should be evaluated considering the fact that the country is currently catching up with far richer European Union member states and that it started from a very low base in terms of some indicators. With regard to inflation, it should be remembered that several years official statistics reported falling consumer prices. Besides, a faster price growth in catching-up economies is generally seen as a normal phenomenon (known as the Balassa-Samuelson effect). As the current LFMI survey indicates, market participants have optimistic outlooks regarding Lithuania's economic development, and there is reason for that: companies' profits are increasing, household income is growing. Although labour productivity grew at a lower rate than earnings in 2005 and 2006, the situation was entirely different in the period before that.

The risk of economic "overheating" is more considerable in other Baltic countries, Latvia in particular: its level of inflation, the current account deficit, the growth rate of wages, etc. are higher relative to Lithuania. In June 2007, the annual growth of consumer price index was 8 percent in Latvia, and the current account deficit accounted for 25.7 percent of GDP in 1st quarter of 2007.¹³ But it should be pointed out that Latvia (just as Estonia) has a surplus in public finances and a markedly smaller state debt compared to Lithuania.

¹² Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, p. 26.

¹³ Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, p. 3.

In the current survey, market participants were asked to evaluate whether the Lithuanian economy was presently in the state of “overheating.” Only one respondent said “yes”, while 20 percent of those polled reported negative answers. The majority of survey participants, nearly four fifths, think that the Lithuanian economy is not in the state of “overheating” at the moment but believe that such danger exists.

A snag in Lithuania is that it has largely lacked unfaltering decisions, aimed not only at minimizing the risk of overheating but also at ensuring long-term economic sustainability and growth. First and foremost, disciplined fiscal policy and smaller, more effective public-sector expenditure would help avoid ungrounded expectations and mounting future financial obligations. *Standard & Poor's* declared that a fiscal policy has been and remains a central macroeconomic measure to control demand.

Elimination of tax deductions applied to interest on housing loans would curb borrowing. Simplification of land market regulation would reduce the imbalance of demand and supply in the real estate market. More flexible employment regulation and more liberal immigration procedures would help diminish the shortage of workforce, which limits demand and stimulates wage growth. Promoting competition would also bring positive results: in competitive sectors, prices tend up at a slower pace, or may even decrease, even when the level of inflation rises with pace (the Lithuanian mobile telecommunications market is a prime example of that). Evidently, the opening of still regulated and monopolised markets (e.g. in the energy, railroad, education and health care sectors) to competition remains a pressing issue in Lithuania.

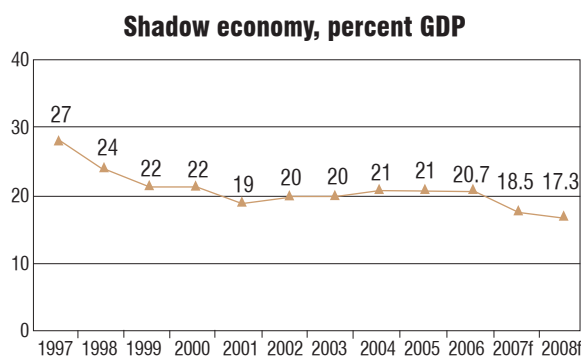
Prospects of Lithuanian companies' competitiveness pose a major concern: as labour costs soar at a high rate, firms will be forced to find ways to increase labour productivity. A reduction of the personal income tax could provide a certain “safe zone” for businesses operating in the country. This step would be also instrumental in building attractive conditions for direct foreign investments. Although these investments are an important factor that lifts labour productivity and ensures long-term economic growth, they are actually stagnating in Lithuania. Seeking to vouchsafe long-term economic sustainability, it is also vital to conduct education and healthcare reforms and to further the pension reform in the country.

1.1.4. The shadow economy

As the previous LFMI surveys indicate, the share of the shadow economy has been steadily shrinking from 27 percent of GDP in 1997 to 20 percent in 2001. In later years, this indicator did not change. But market participants predict that the shadow economy will decline in this and the coming year. In the previous survey, market participants polled by LFMI expected the share of the shadow economy to account for 20.7 percent of GDP in 2007. **In the current survey market participants reduced their forecasts to 18.5 percent. The LFMI survey indicates that the share of the shadow economy will contract by one percentage point in 2008, accounting for 17.3 percent of GDP.**

The shadow economy is defined as a share in total GDP of goods produced and services rendered for final consumption within the country and unreported for the purpose of avoiding taxes and/or regulations.

Diagram 1.2

Source: LFMI survey

Several factors can be attributed to the projected downwards trends in the shadow economy. The rapidly growing economy is likely to be one of them. First, growing profits enable companies to “endure” larger costs, including higher taxes, administrative and time costs, related with legalisation. Second, as competition for workers has heightened, the latter's negotiation power is increasing – consequently, they may press employers to pay salaries officially. A lessening tax burden is another positive factor. The rate of the personal income tax will be lowered to 24 percent starting from 2008. Besides, the temporary social tax will be removed from 2008. Actions of state institutions aimed at fighting illegal business activity may be also having an effect on the decline of the shadow economy.

However, it is unclear whether market participants' forecasts will prove to be correct. For instance, in the LFMI survey conducted a year ago, market participants predicted that the share of the shadow economy would shrink and account for 19.7 percent of GDP in 2006, but six months later they thought that the share of the shadow economy accounted for 20.6 percent of GDP in 2006.

Such changes in estimates may be explained by the state's economic policy which is frequently inconsistent and barely predictable. The tax reform has been the most conspicuous example of late. A reduction of the personal income tax to 24 percent has been already set forth in the law; however, all of a sudden, authorities put forth a proposal to eliminate this provision altogether and to introduce a progressive rate of the tax instead. Such behaviour boosts unpredictability of economic policy and undermines the confidence of market agents. Besides, the Government has announced that plans to introduce progressive taxes have not been abandoned so far.

Lithuania's membership of the EU has exerted twofold effects. On the positive side are the processes and initiatives of deregulation, privatisation and transparency raising. On the other hand, Lithuania's membership of the EU has served as a stimulus to the growth of the shadow economy since high standardisation requirements of the EU inhibit companies' activities and inflate their costs.

Smuggling activities have been considerably buoyed by the harmonisation of excise duties with EU requirements. Excise duties on cigarettes have not been raised since the beginning of 2005 until March 2007 when a new stage of rapid increases was launched. Excise tax burden on cigarettes will be increased by about 30 percent annually in the coming several years. It is likely that, just like in the period between 2001 and 2004,¹⁴ increased excise duties will sharply inflate cigarette prices, which will undercut the purchasing power and boost incentives for smuggling.

A heavy bureaucratic and administrative burden is another factor arresting a decline in the shadow economy. As a report commissioned by the Ministry of Economy demonstrates, currently Lithuania has 152 institutions that control business activity. The World Bank's annual survey evaluating the business environment, "Doing Business," gave a rather high

ranking to Lithuania. In the 2007 survey, Lithuania ranks 16th. True, it fell down by one position from the 15th ranking. Registering property (3rd rank) and enforcing contracts (3rd rank) came as the best evaluated fields. However, other categories received lower rankings. Lithuania was given the poorest evaluation for employing workers – as low as the 119th rank. According to this survey, it is not easy to start a business (48th rank) and to pay taxes (40th rank) in Lithuania.

1.2. Imports and exports

The LFMI survey analyses changes in the value of exported and imported goods and services, both reported and unreported.

Market participants think that the growth of both exports and imports will remain stable, but exports will rise at a slower pace. **As the LFMI survey indicates, exports will grow by 13 percent both in 2007 and 2008. Imports are expected to edge up by 15.5 percent in 2007 and by 16 percent in 2008.**

Diagram 1.3

Source: LFMI survey.

According to data presented by *Statistics Lithuania*, Lithuanian imports rose by 15.4 percent in the first half of 2007, compared to the first half of 2006. Increased imports of vehicles (a 50.2-percent growth), organic chemical products (2.8-times rise) and iron and steel (a 55.7-increase) contributed to import growth the most.

Statistics Lithuania reports that export growth fell to 7 percent in the 1st quarter of 2007 (to compare, exports surged by over 30 percent in the first half of 2006).

¹⁴ The State Border Security Service reports that the quantity of smuggled tobacco products detained at the Lithuanian border from 2001 until 2004 went up nearly 13 times.

This decline has been due to poor performance results of *Mažeikių Nafta*, the main Lithuanian exporter. As a result, exports of mineral products plummeted by as much as 46.7 percent. But the growth of other types of export remained considerable: excluding trade in mineral products, exports soared by 35 percent. This growth was facilitated largely by increased exports of plastics and articles thereof (97.4 percent), vehicles (39.6 percent), machinery and mechanical appliances (25.4 percent), and furniture (19.7 percent).

Countries of the European Union remained among Lithuania's main trade partners in the first half of 2007. According to *Statistics Lithuania*, Lithuanian exports¹⁵ to countries of EU-25 went up by 10.7 percent, as compared with the first half of 2006, and accounted for 65.4 percent of total exports (up from 63.2 percent in 2006). Imports from EU-25 constituted 67.2 percent of total imports in the first half of 2007 (up from 62.4 percent in 2006) – their value increased by 30.1 percent in one-year period. Exports to the CIS countries continued to grow at a high rate – 32.8 percent – and constitute the second largest share, 23.2 percent, in total exports. Imports from the CIS countries account for 22.8 percent of Lithuania's total imports (down by 17.2 percent in one-year period). Imports from, and exports to, Russia comprises the largest share in total trade with the CIS countries – 18.9 and 14.2 percent respectively. This country remains Lithuania's main trade partner, followed by Latvia in exports and Germany in imports. The fastest growth was recorded in exports to Norway (54.5 percent), Germany (48.8 percent), Russia (39.2 percent) and Latvia (12.8 percent).

Import growth and expectations regarding a continued import growth can be related to rapidly rising consumption. Climbing interest rates, a factor that may slacken the development of consumption and investments, may slow import growth in the future. The shortage of the labour force and companies' increasing costs do not seem to be the roadblocks to export growth for the time being.

Moreover, increasing domestic demand in the main export partners creates preconditions to sell Lithuanian

products on these markets. However, Lithuanian companies are likely to confront serious challenges as regards their competitiveness in the future. Lithuania has been gradually losing its advantage of the cheap labour force, earnings are rising faster than labour productivity and there is a lack of foreign direct investments. In addition to that, real effective exchange rate of the litas is strengthening against EU-15 countries as a result of a more rapid price growth in Lithuania (Lithuanian goods are getting more expensive with regard to EU-15 countries). True though, the real effective exchange rate is weakening with respect to the CIS countries – this presents an additional stimulus to Lithuanian exports to these countries. Lithuanian companies have been successfully taking the advantage of Lithuania's geographical transit position. Re-exports remain an important factor to the development of exports to the CIS countries.

Table 1.2

	Export/import growth	
	2007	2008
BL	9.1 / 12.6	12.1 / 11.0
EC	10.2 / 10.4	11.1 / 9.1
EIU	12.1 / 12.9	12.9 / 11.0
HBM	13.3 / 19.0	16.0 / 15.1
LFMI	13.0 / 15.5	13.0 / 16.0
Nordea	11.0 / 12.0	12.0 / 15.0

Acronyms: BL – Bank of Lithuania,¹⁶

EC – European Commission,¹⁷ EIU – Economist Intelligence Unit,¹⁸ HBM – Hansabank Markets,¹⁹ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, Nordea²⁰.

Compared to other official institutions, the forecasts of market participants regarding the growth of Lithuania's foreign trade are rather optimistic. Only *Hansabank* reported a higher forecast for growth of exports and imports. Just like market participants, the bulk of institutions reduced their 2007 forecasts of export growth, taking into account the problems in the oil refinery *Mažeikių Nafta*. But unlike market participants, other institutions expect a more vigorous export growth in 2008.

¹⁵ Although after 1 May 2004 exports to the EU and acceding countries are not officially treated as exports but only as supply abroad, while imports as buying abroad, in the LFMI survey, due to methodological purposes, trade with EU countries will be seen as foreign trade, supply abroad – as exports and buying abroad – as imports.

¹⁶ Bank of Lithuania. *Bank of Lithuania macroeconomic forecasts for 2007-2008*.

¹⁷ European Commission. *Spring economic forecasts 2007 – 2008*, p. 77.

¹⁸ Economist Intelligence Unit. *Lithuania Country Report*, p. 10.

¹⁹ Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, p. 4.

²⁰ Nordea. *Economic Outlook*, 09-2007, p. 36.

1.3. Consumer and producer prices continue to rise

Experts polled by LFMI evaluate changes in the average prices of goods and services intended for household consumption and production goods intended for further creation of value at the end of a given period.

While analysing changes in prices, it is important to explain the notions of inflation as it is a frequent case when several indicators that are essentially different are put together and compared with each other. From economic standpoint, inflation is not the index of prices of consumer goods and services announced by *Statistics Lithuania* or *Eurostat*. This can be called *statistical inflation*. From economic point of view, inflation refers to the decline of the value of money which results from increased money supply, as compared to the value created, which is reflected when money is used in exchange. With a sound monetary policy in place (the one that is currently pursued in Lithuania), governments cannot at will print money, not covered by value. However, today money supply is increasing in the country due to government borrowing, litas' anchor currency, the euro (the litas is being depreciated in proportion to euro devaluation as a result of increased money supply in the euro area), EU's support, foreign investments, export growth, money transferred to Lithuania by emigrants, and money generated in the banking sector. It is impossible to discern these phenomena directly but we can detect price growth which is a sign of inflation. So in economic terms, growing prices is a consequence of inflation, not its cause.

The LFMI survey shows that consumer prices will go up by 5.3 percent and producer prices will climb by 5.7 percent in 2007, compared to 4.6 and 5.5 percent respectively in 2006. Market participants slightly raised their 2007 forecasts of consumer price growth and reduced those of producer price growth (six months ago consumer prices were expected to rise by 5.2 percent and producer prices to increase by 6 percent in 2007). As the LFMI survey indicates, prices will tend up at a similar rate in 2008 as in 2007: consumer prices will go up by 5.2 percent and producer prices will edge up by 5.5 percent in 2008.

Increases in excise duties, mounting food prices, surging prices of energy products and, consequently, rising fees for utility and transport services were the main factors behind increased prices. The said factors largely depend on external factors. Global prices of

food products have shot up significantly due to rising demand on the developing markets and the developing production of biofuel. Energy resources become more expensive as the Russian company *Gazprom* goes on to raise gas prices. But local economic processes are adding to price increases as well. Rising personal earnings, a continued growth of borrowing, money sent by emigrants and government borrowing augment domestic demand which also reinforces price rise. Besides, the growth of wages swells the costs of production and push up prices of consumer goods and services, especially in non-competitive sectors that are closed from world-wide trade.

A more rapid growth of prices in Lithuania, as compared to Western Europe, is a natural process of convergence. For example, food prices in Western Europe are much higher than in Lithuania. Following economic logics, with trade being in place, prices in Western Europe should tend downwards, while those in Lithuania should be gradually mounting. On the same premise, Lithuanian wages and salaries, currently the lowest in the entire EU, will converge with the EU average and drive up the level of prices due to the shortage of the labour force, reinforced by emigration and the development of production.

Price growth should not be tackled with every possible means, even when focusing on such major goals as the introduction of the euro. Instead, government authorities should cream off those measures that help to enhance, or at least do not undermine, the country's long-term competitiveness.

In response to rising inflation, the Lithuanian Government approved of the Medium-Term Strategy for Price Stability in a sitting of 14 March 2007. "Controlling inflation" has been set as one of the strategy's goals. Some measures for curbing inflation are welcome. In the first place, this refers to the aspiration to tighten the country's fiscal policy as it is a key instrument safeguarding from moulding ungrounded expectations and lessening inflationary pressures. Another consistent proposal is not to introduce "automatic" indexing of wages and salaries based on the level of inflation in the previous periods. Wages cannot be tied to a specific indicator: their size is determined by labour productivity, labour supply and demand.

Yet, other proposals and projected tools cause some doubts. For instance, the Strategy proposes to consider halting a more rapid reduction of the personal income tax, arguing that this step would encourage expectations regarding economic growth and stimulate borrowing

and consumption. However, this argumentation misses an important point that the taxpayer money, collected to the budget, is not used to reduce the state debt, but is “released” back to the economy, thus boosting unjustified expectations, stimulating consumption and heightening inflationary pressures. Doubts also revolve around the proposal to raise excise duties earlier than planned. Excise taxes in Lithuania will inevitably be raised at a particularly fast pace which will translate into an increased load to consumers and aggrandised incentives for smuggling. Earlier raising of excise duties could aggravate the said problems.

Moreover, it would be expedient to institute other measures, not included in the Strategy for Price Stability, which would help curbing inflation and be instrumental in improving the country’s overall competitiveness. Land market liberalisation, fostering competition and scrapping energy subsidies are the most urgent tools.

Almost all other institutions also raised their forecasts of the growth of consumer prices in 2007. It has to be noted that market participants and the Ministry of Finance provide forecasts for annual consumer price changes at the end of the year, while other institutions forecast annual average consumer price growth (year compared to the previous year).

Table 1.3

Forecasts of consumer price changes		
	2007	2008
BL	4.7 (4.0)	4.3 (--)
EC	4.7 (3.8)	4.4 (4.6)
HBM	4.5 (4.5)	4.5 (4.5)
LFMI*	5.3 (4.6)	5.2 (--)
MF*	5.6 (--)	5.5 (--)
Nordea	4.8 (4.0)	5.2 (4.6)
SEB VB	4.8 (4.5)	5.0 (3.5)

* at the end of the year

Acronyms: MF – Ministry of Finance²¹, SEB VB – SEB Vilniaus Bankas,²² EC – European Commission,²³ HBM – Hansabank Markets,²⁴ BL – Bank of Lithuania²⁵, LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, Nordea²⁶

²¹ Ministry of Finance. *Projections for Lithuania’s Economic Indicators*.

²² SEB Vilniaus Bankas, *Lithuanian Macroeconomic Review* No. 29. p. 9.

²³ European Commission. *Spring economic forecasts 2007 – 2008*, p. 77.

²⁴ Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, p. 8.

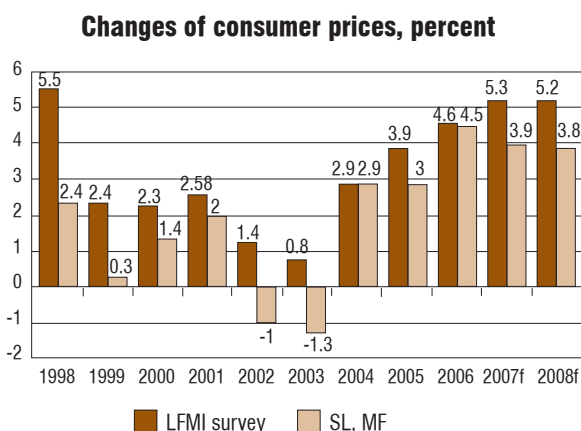
²⁵ Bank of Lithuania. *Bank of Lithuania macroeconomic forecasts for 2007-2008*.

²⁶ Nordea. *Economic Outlook*, p. 36.

Traditionally, market participants gave higher forecasts of price growth as compared to the official statistics (see Diagram 1.4). In analysing price changes reported in the LFMI survey and those indicated by the official statistics, it is important to note that the two sources apply different tools to measure the same value. The experts in the LFMI survey evaluate changes in the average level of prices of *all* consumer goods and services, whereas *Statistics Lithuania* measures changes in the average prices of a *basket* of consumer goods and services.

Mounting prices of food products and non-alcoholic beverages (9.9 percent), housing, water, electricity, gas and other types of fuel (11.2 percent), services of hotels, cafes and restaurants (9.8 percent) and alcoholic beverages and tobacco products (5.5 percent) have had the biggest impact on the annual figure of inflation measured and reported by *Statistics Lithuania*. Prices of clothing and footwear dropped by 5.6 percent and those of communications goods and services fell by 7.2 percent, thus pushing down the indicator under analysis. Prices of consumption goods and services underwent a 4.7-percent rise during one-year period. Prices of services soared by 6.3 percent.

Diagram 1.4

Source: *Statistics Lithuania, Ministry of Finance, LFMI survey*

Several major factors can be attributed to climbing prices of producer goods and services. One of them is changes in global oil prices that triggered unstable

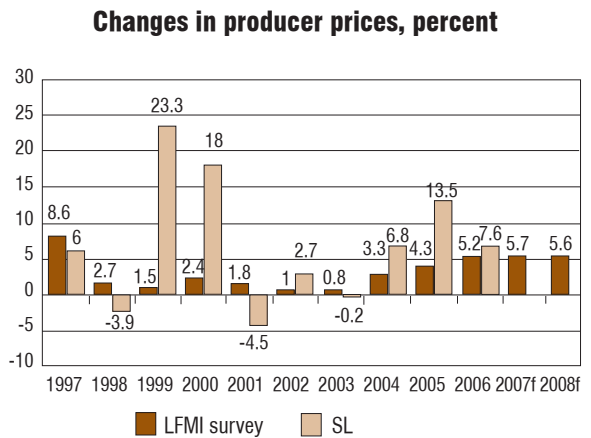
increases in producer prices last year (oil prices surged at a rapid pace in the first half of the year, while in the second half of the year they fell). It should be noted that changes in global prices of energy resources exert stronger influence on Lithuania than on other countries due to ineffective use of energy in the former. An increase in prices of imported gas also had a considerable impact in the second half of the year. Farm-gate prices of agricultural products also underwent a robust increase. More to that, the pressure on the labour market in recent years has led to significant rise of wages, exceeding the growth of labour productivity – this has pushed producers to raise their prices (although the official statistics probably overstates the true growth rate of earnings due to the ongoing legalisation processes in the economy).

According to *Statistics Lithuania*, producer prices went down in the second half of 2006 but they started to soar again in the first half of this year. Producer prices climbed by 9.7 percent in July 2007, as compared with December 2006. Prices of mining and quarrying surged by 17.6 percent. Prices of production of refined oil products mounted by 14.6 percent. Electricity, gas and water supply underwent a 9.9-percent rise in price. Prices of manufacturing increased by 9.5 percent. The level of annual inflation rose by 4.1 percent (in July 2007, compared to July 2006).

It is important to note that *Statistics Lithuania* calculates changes in the prices of goods *sold* by producers, whereas the LFMI survey participants estimate changes in the prices of goods *bought* by producers. So the producer prices in the LFMI survey include imports but exclude exports, the prices of which, in particular those of electricity and gas, surged the most. Methodological differences may therefore be partly responsible for discrepancies between the forecasts of market participants and *Statistics Lithuania*.

As mentioned earlier, market participants believe that producer prices will climb by 5.7 and 5.5 percent in this and the coming year respectively. Surging prices of energy resources and increasing costs of labour do not allow expecting a slower price growth.

Diagram 1.5

Sources: LFMI surveys, Statistics Lithuania

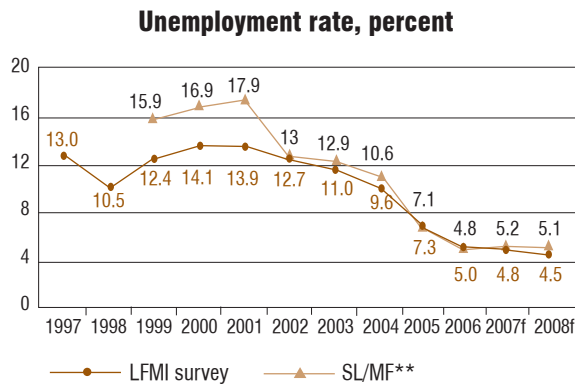
In conclusion, the growth of both consumer and producer prices is expected to remain rapid in this and the coming year. Several factors will be largely responsible for price growth. Mounting prices of energy resources will push up the level of prices. In addition, increases in excise duties on fuel and tobacco products will also pose a considerable effect on the basket of consumer goods and services. A more rapid growth of wages, compared to the increase in labour productivity, will drive up the costs of producers. It is likely that the impact of demand, reinforced by the development of consumption, will become more significant as a result of rapidly growing borrowing and rising earnings.

1.4. Unemployment will decline, but at a slower pace

Unemployment is understood as the ratio of the unemployed – persons of working age who are seeking jobs but are not necessarily registered at the Labour Exchange – to the total labour force. The “labour force” then refers to all people of working age. LFMI survey experts are asked to evaluate the real rate of unemployment in the country at the end of the year.

The survey indicates that unemployment in Lithuania will continue to fall. **According to market participants, the rate of unemployment will decrease and be 4.8 percent at the end of 2007, compared to 5 percent at the end of 2006. It is expected that unemployment will stand at 4.5 percent at the end of 2008.**

Diagram 1.6

** Forecasts for 2007–2008 – average annual unemployment rate
Sources: LFMI survey, Ministry of Finance, Statistics Lithuania

The LFMI survey shows that unemployment continued to fall at an especially fast rate in several previous years. At the end of 2001, the rate of unemployment was 13.9 percent, while at the end of 2006 it dropped to 5 percent. Market participants no longer envisage such a marked decline in unemployment.

It must be admitted that low unemployment rates are no longer consoling with respect to the Lithuanian economy and that this indicator can no longer be used as a representative one – it no longer reflects the real situation in the labour market. In reality, unemployment simply does not exist in Lithuania today – instead there is an alarming lack of the workforce. Only people who temporarily search employment and those unwilling or unable (for example, due to a lack of skills) are among the unemployed at present. Rising wages basically fail to increase the number of workers in the country, while only reflecting a competitive struggle among employers.

According to *Statistics Lithuania*, 24.5 thousand vacancies were registered in Lithuania at the end of the 4th quarter of 2007. The number of vacancies increased by 43 percent, as compared with the corresponding period in 2006. The largest shortage of labour was observed in the public sector and rapidly developing business sectors. The biggest number of vacancies was recorded in public administration and defence and mandatory social insurance (4.1 percent), financial intermediation (3.2 percent) and construction (3.3 percent). The number of long-term unemployed dropped nearly twice, to 49.5 thousand, in the 1st quarter of 2007, compared to the corresponding period in 2006.

Emigration and a lack of qualified labour remain central problems in the labour market. *Statistics Lithuania* reports that the official number of Lithuanian people who chose to emigrate in 2005 doubled as compared to 2002 (15,000 and 7,000 citizens respectively). True, less Lithuanian citizens, about 12,600, left the country to live abroad permanently or for more than six months in 2006. Research carried out by *Statistics Lithuania* indicates that only every second or third emigrant officially informs the authorities about his/her leaving the country. According to this research, during the period from 2001 to 2005, about 70,000 Lithuanians left the country unofficially, which brings the total number of emigrants (including those who reported about their departure) in this five-year period to 126,000.²⁷ Approximately 404,000 Lithuanians have already left the country since the country regained its independence in 1990.

On the other side, 7,700 individuals immigrated into Lithuania in 2006, nearly one thousand more than in 2005. The majority of newcomers (5,500) were citizens of Lithuania (compared to 700 in 2001). Nearly 70 percent of returning Lithuanian citizens were under the age of 35.

The issue of migration is being actively debated at national political level. The Parliament has proposed to the Government to establish the following policies: to streamline the system of monitoring emigration; to work out a system for evaluating emigration's impact on the country's social and economic development and to incorporate the data obtained into long-term strategies of the country's development; to consider the functions of separate state institutions, related to emigration issues; to ensure that the exigent functions are fulfilled and to draw up and submit to the Parliament a plan for a reorganisation of these institutions.

But it is evident that these purely administrative means are insubstantial to solve the genuine causes of emigration. In fact, the government should have a very specific and clear-cut goal while attempting to retain the labour force in Lithuania – it needs to create such conditions that would encourage people to stay in the country, i.e. to build conditions for prospects and opportunities to emerge. For that purpose, the government must reduce labour taxation, liberalise employment regulations and ease the administrative burden for business (to restrict the role of controlling institutions in particular). In addition to that,

²⁷ Statistics Lithuania, *Tik kas antras trečias emigrantas deklaruoja savo išvykimą iš Lietuvos*, 13-07-2006.

it is urgent to reform the healthcare, pension and, especially, education systems, so that people working in Lithuania could hold confidence in them. Sadly, public officials and other participants of the public debate often fail to even acknowledge the real causes of emigration, not to mention the implementation of real steps towards curbing emigration.

Striving to reduce emigration and increase the supply of qualified labour, it is crucial to launch an education reform. First and foremost, an inflexible public education system has a delayed reaction to changes on the market and fails to extract information as to what professions and specialists are required in the labour market. Consequently, this spawns a major discrepancy between the needs of the labour market and the skills and abilities of high school and university graduates. Second, in many individual cases, the Lithuanian public education system is increasingly unable to compete with foreign universities in the quality of education and training as the courses given are usually set according to the contingent and qualifications of academics available. Seeking to obtain high-quality education, young people choose to study abroad, which naturally increases their opportunities to remain and work there.

One of the ways to soft-pedal the emigration-inflicted consequences is immigration. Although personal earnings are among the lowest in EU member-states, and Lithuania may not look attractive to EU workers, job-seekers from third countries are likely to be willing to take up vacant jobs in Lithuania. Thus Lithuania needs to develop a strategy regarding the migration out of and into the country in advance.

Currently, the process of hiring workers from third countries is still being impeded by various administrative barriers. Companies are allowed to hire only those specialists from other countries that are lacking in Lithuania. Although the requested duration of the search for a suitable local employee has been shortened from six to one month, eventually, seeking to simplify hiring procedures, this bizarre requirement needs to be eliminated altogether. As foreign companies are already transferring their businesses to other countries where labour can be hired more easily and cheaply, Lithuanian political leaders are likely to be forced to demonstrate appropriate concern both regarding the Lithuanian immigration policy and the situation in the labour market in general.

From a social standpoint, structural unemployment still remains an acute problem. A traditional increase of the mandatory minimum wage from 600 to 700 litas from 1 July 2007 is impeding a more rapid reduction in structural unemployment. One more raising of the mandatory minimum wage, to 800 litas, has been scheduled again. These decisions not only frustrate small-scale business in the regions but also put a limit on the demand for unqualified labour, which comprises the bulk of the unemployed.²⁸ Attempts to sidestep the requirement of the mandatory minimum wage boost the informal share of the labour market – those companies that cannot afford hiring workers for an increased minimum wage either fire them or pay their wages unofficially.

A large number of unskilled or low-skilled unemployed individuals and a lack of qualified specialists are serious obstacles to reducing structural unemployment. More to that, the number of adult workers in Lithuania who seek to enhance their qualifications is the smallest in the entire EU.

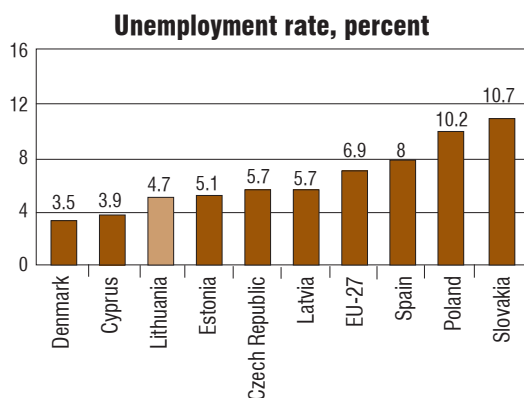
As the price of labour is edging up, it is necessary to take serious concern about the qualifications of the labour force. If until now foreign investors were attracted by less productive but cheap labour in Lithuania, it is highly questionable whether they will be willing to stay/invest here since labour is becoming more expensive, while remaining unqualified and less productive.

The significance of the qualified labour force in the current education system in Lithuania is very ambiguous: tremendous amounts of money are allocated for re-qualification of the unemployed in the Labour Exchange, while a lifelong learning system operating under competition is emerging very slowly. Seeking to ensure the quality of re-qualification, it is indispensable to liberalise the market of these services and to eliminate the monopoly of education centres set up at the Labour Exchange and privatise them.

For several consecutive years, one of the most significant reductions in unemployment throughout the EU, registered by *Eurostat*, has been in Lithuania. Seasonally adjusted unemployment in Lithuania stood at 4.7 percent in June 2007, down from 5.3 percent from the beginning of the year. Today the unemployment rate in Lithuania is 2.2 percentage points lower than the average unemployment rate in the EU (see Diagram 1.7).

²⁸ According to the labour force survey by *Statistics Lithuania*, persons without qualifications account for almost one half of the unemployed.

Diagram 1.7

Source: Eurostat, June 2007

1.5. Positive effects of a reduction of the personal income tax have been dwarfed by Lithuania's inconsistent tax policy

In the LFMI survey the tax burden is understood as the ratio of total tax revenues of state and municipal budgets and funds to gross domestic product (GDP). **Market participants think that the tax burden will slightly decrease this year. The LFMI survey indicates that the relative tax burden was 32.8 percent of GDP in 2006, while it is expected to constitute 32 percent of GDP in 2007, the same as in 2008.**

Changes in the Lithuanian tax regime in previous years – a reduction of the personal income tax, an imposition (and future elimination) of the social tax – are among the main factors behind the estimates and forecasts reported by market participants.

The planned reduction of the personal income tax to 24 percent from 1 January 2008 is bolstering market participants' optimistic expectations. On the other hand, it should be kept in mind that taxation of the labour force in Lithuania is one the heaviest among other countries of the region. The planned removal of the social tax, from the year 2008, has also influenced the opinion of the LFMI survey participants. As a result of this move, the real corporate profit tax will be three percentage points lower. Recently, debates have got underway about offering tax favours to companies investing in high- and medium-high technologies as well as research & development. This is one more factor that might have led market participants to project a decline in the tax burden.

Regrettably, the positive effects of tax cuts have been counterbalanced by the inconsistency and uncertainty of the tax policy, which undermines expectations of a

more considerable decline in the relative tax burden. Debates over the introduction of a progressive tax rate that have propped up out of thin air are the most glaring example – this measure has been proposed as a replacement to the promised reduction of the personal income tax to 24 percent. Although a progressive tax rate was not introduced, the image of the Lithuanian Government and Lithuania's general economic policy has probably been affected. This example stands as an illustration of Lithuania's hardly predictable tax policy. Other examples also abound: in September 2007, the Committee of Strategic Planning set up at the Government approved of the strategy that proposes to apply the promised 24-percent rate of the personal income tax only to those individuals who agree to transfer additional money to a special account designated for healthcare expenditure. A clear-cut and consistent economic policy is a prerequisite when seeking to create favourable business conditions and to shape the image of a trustworthy, investment-attractive country. It should be emphasised that the Government has not discarded plans to introduce progressive taxes in the future. If these plans became a reality, Lithuania would come out as a black swan in the region and lose its competitive advantage in struggling for FDI – a relatively simple tax system. The tax system would become more complex, the creation of jobs generating more value added would be discouraged and employees' motivation to seek for higher wages would be reduced.

Debates about levying new taxes (e.g. the real estate tax for residents and the road tax) and expanding the tax base are likely to have influenced the forecasts of market participants as well. Moreover, the tax load in Lithuania will inevitably grow in line with increases in excise duties on cigarettes and fuel, a commitment aimed at harmonising tax rates with EU requirements.

One of the means to enhance Lithuania's competitiveness is to introduce ceilings for social contribution. Currently, the absence of this ceiling forces companies to transfer the best-paid jobs and central or regional offices of international businesses from Lithuania to neighbouring countries, as it is too costly to hire first-class specialists in Lithuania.

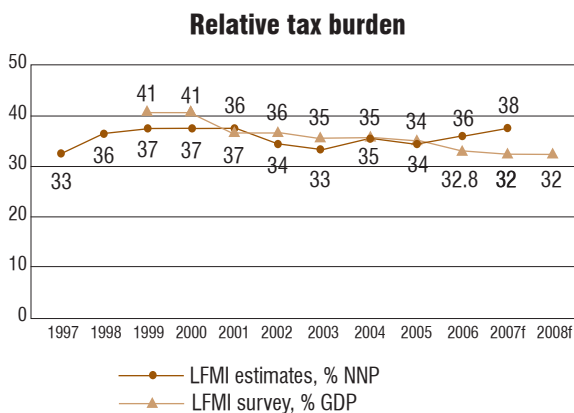
It would be expedient to overhaul Lithuania's inconsistent system of tax favours and exemptions which is crippling people's motivation and draining the national budget. It is necessary to eliminate personal income tax deductions regarding housing loans that pad real estate prices, plus to remove VAT deductions that fail in helping to attain the desired goals (prices

for consumers are not falling) and serve as subsidies for companies. In addition, compensations for heating and hot water should be scrapped. These compensations discourage the saving of energy; besides, the growth of global prices of energy resources exerts a stronger effect on Lithuania than on other countries. Compensations should be integrated into a general social assistance benefit – thus socially supported individuals could use the money at discretion. On the other hand, debates even at government level have been compounded as the concept of a “tax exemption” is perceived inaccurately. For example, the passage of a proposal to apply VAT tax deductions to purchases of automobiles through the Parliament failed, arguing that this measure was a tax exemption. However, following the principle of VAT itself, deductions of costs (acquisitions of automobiles included) are not tax exemptions. On the contrary, the current procedures mean that a certain type of assets is groundlessly singled out and that they serve as anti-favours to those companies which purchase new automobiles. Besides, restricted application of VAT deductions to automobiles is artificially aging Lithuania’s fleet.

Since 1994, LFMI has calculated the tax burden on the basis of official forecasts of net national product (NNP being gross domestic product plus net foreign proceeds minus capital consumption) and tax revenues of budgetary and non-budgetary funds. These calculations show that the tax burden will increase to 38 percent of NNP in 2007 (when calculating the overall tax burden on the basis of GDP, the figure is 32 percent, which is essentially the same as the forecast provided by market participants). It should be noted that both GDP and NNP are growing at a fast rate. This means that the tax burden in absolute terms is increasing at an even more rapid pace.

To sum it up, the relative tax burden is expected to decrease slightly in this and the coming year, while the tax burden in absolute terms will increase. Only more consistent steps and putting an end to the continuous balancing in the tax system (when taxes are lowered in one area and other taxes are levied in the other) can bring the awaited results, i.e. a significantly enhanced competitive environment, investors’ growing confidence, a decline in the shadow economy and emigration.

Diagram 1.8

Source: LFMI, LFMI survey

Estimates and forecasts from the LFMI survey

	2006	2007	change		2007	change		2008	change	
	estimate	forecast	percent	absolute	updated forecast	forecast	absolute	forecast	percent	absolute
GDP growth	6.53	6.85	0.05	0.32	7.21	0.05	0.36	6.52	-0.10	-0.69
Shadow economy	20.56	19.46	-0.05	-1.10	18.47	-0.05	-0.99	17.25	-0.07	-1.22
Export growth	15.48	15.71	0.01	0.23	12.97	-0.17	-2.74	12.98	0.00	0.01
Import growth	16.85	16.80	0.00	-0.05	15.54	-0.08	-1.26	15.98	0.03	0.44
Consumer price growth	4.63	5.22	0.13	0.59	5.33	0.02	0.11	5.21	-0.02	-0.12
Producer price growth	5.24	6.09	0.16	0.85	5.70	-0.06	-0.39	5.46	-0.04	-0.24
Unemployment rate	5.01	4.66	-0.07	-0.35	4.80	0.00	-0.01	4.50	-0.05	-0.22
Tax burden	32.81	32.39	-0.01	-0.42	32.04	-0.01	-0.35	31.94	0.00	-0.10

Chapter 2. HOUSEHOLDS

2.1. Growing income from labour and social support continue to augment household income

In the LFMI survey, household income is defined as the average monthly monetary income received by a household. It includes salaries and wages, pensions, scholarships, interest, dividends, rent, gifts, winnings, bribes, allowances and other reported and unreported income. A household is understood as a person or a group of persons sharing one budget.

As the LFMI survey indicates, the average monthly household income will amount to 2,618 litas in 2007 and will be six percentage points higher compared to the year before (2,472 litas). Six months ago market participants expected a ten-percent growth of household income in 2007. Monthly household income per household member will exceed 1,000 litas and average 1,090 litas.²⁹

Household income has been steadily rising over the past seven years, in line with the growing economy (see Diagram 2.1). A considerable decline in unemployment during this period, a significant rise of earnings in recent years and opportunities to earn abroad are the primary factors related to the increased household income. Household income was augmented as household members, employed in foreign countries, sent or transferred portions of their wages to family members in Lithuania.

Growing pensions, social assistance benefits to families and other payments from the state budget also pushed up average household income. The basic pension went up by 36 litas, to 266 litas per month, starting from 1 February 2007. The insured income was increased to 1,356 litas. The old-age pension went up by 20 percent and totalled 623 litas in August 2007, compared to July 2006. As a result of these increases, nearly 900,000 recipients of social insurance pensions (pensioners, recipients of early pensions, disabled

people, orphans, etc.) also saw a rise in their income. In addition, starting from 2007 a provision took effect, stipulating that all recipients of old-age pensions and disability pensions, whose employment record is more than 30 years, are entitled to a supplement payment for their employment years.

The financial situation of low-income earners has been improved by frequent increases in the state insured income – by 10 litas to 165 litas from 1 February 2006, to 185 litas from 1 October 2006 and to 205 litas from 1 January 2007.

In recent years, the Government has been considerably increasing social benefits for parents raising children. These measures are intended to boost birth-rates in Lithuania. Starting from 1 July 2007, maternity/paternity benefits equal 100 percent of the compensated salary amount and are dispensed until the child reaches the age of six months, while for the rest of the time until the child turns one parents receive 85 percent of the compensated salary. According to data of the year 2006, 164 million litas were earmarked from the State Social Insurance Fund (“Sodra”) for these maternity/paternity benefits. On average twenty-two thousand recipients were entitled to receive maternity/paternity benefits in the first quarter of 2007. The average benefit totalled 1,547 litas.

By granting generous financial support for families with children, the government aims at solving the country’s demographic problems, i.e. to increase birth-rates. However, specialists estimate that such swelling maternity benefits may entail negative consequences: they may engender the baby-rush in asocial families, which gives rise to additional problems and requires supplementary financial resources for their settlement.

These government-made steps of social policy augmented household income in 2006 and will affect its growth this year. However, such measures

²⁹ According to *Statistics Lithuania*, average household in Lithuania consists of 2.4 household members.

are powerless in cracking the problems of the social security system in the long run. The growing “Sodra” budget and its current surplus has presented the most favourable conditions ever to implement far-reaching structural reforms, such as furthering the pension reform – a tool to settle problems in the future. Sadly, the current situation is being wasted on attaining temporary political goals. Lithuania has launched its pension reform by adopting one of the world’s best models; however, its scope has been too negligible so far, so it is highly probable that the reform will not bring desirable results. Merely 5.5 percent of the social insurance contribution (until 2007 this portion was even smaller) is currently allowed to be transferred to private pension funds. Consequently, only insignificant amounts are accumulated in private pension accounts, with administrative costs being relatively large and opportunities to invest at a profit being meagre.

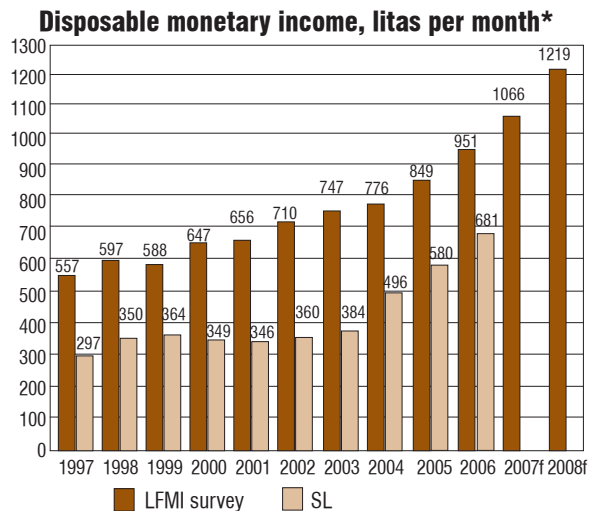
Such negligible payments to private pension funds produce basically no effect in shifting the country’s pension system – the redistributive, or “Sodra’s”, rather than fully-funded component continues to prevail in the Lithuanian pension scheme. Seeking the pension system’s sustainability in the future, it is indispensable, without any further delay, to allow people to accumulate larger portions of their social insurance contributions in private pension funds.³⁰

Restlessly growing social benefits also present serious concern regarding government spending and its effect on inflation, the apparent budget shortfall and the government’s long-range strategies and the general course of economic policy.

Although nominal household income is growing at a fast pace, it should be taken into account that accelerating inflationary processes are holding back the growth of real household income. Rising prices are diminishing Lithuanians’ purchasing power (see Chapter 1.3). Rapidly climbing prices of food and utility services pose a particularly strong effect on low-income earners since the said products and services comprise a larger share in their basket of consumer goods and services compared to other goods and services. Annual “pensioners’ inflation” calculated by *Statistics Lithuania* based on the basket

of goods and services consumed by pensioners, stands at more than eight percent.³¹

Diagram 2.1

* per household member (based on the data from the 2001 population census which showed that an average household consisted of 2.55 persons; starting from 2006, an average household consisted of 2.4 persons)

Source: *Statistics Lithuania, LFMI survey*

As the LFMI survey shows, the financial situation of households will continue to improve markedly this year. **Market participants project that average household income will grow at a higher rate in 2007 than in 2006 – by approximately 12 percent, and will amount to 2,925 litas per month.** Income per household member will total 1,219 litas per month.

According to a survey conducted by *Statistics Lithuania* in August 2007, 33 percent of respondents reported that their financial situation improved over the last year, 13 percent complained about the deteriorating situation and 53 percent said their financial situation remained unchanged. The respondents of this survey have quite optimistic expectations regarding future prospects. While assessing potential changes in their financial situation in the coming 12 months, 30 percent of survey participants awaited an improvement and 9 percent envisaged a down in their financial situation. Fifty-five percent of those polled said they did not expect any changes in their finances in the near future.

³⁰ The current Law on Reform of the Pension System lays down that the allowed amount of the pension contribution to private pension funds in 2004 shall be 2.5 percent, in 2005 – 3.5 percent, in 2006 – 4.5 per cent, and from 2007 – 5.5 percent of the income of participants on which state social insurance contributions are payable.

³¹ Hansabank. *Augančią infliaciją labiausiai junta mažesnes pajamas gaunantys gyventojai*. 10-09-2007 http://www.hansa.lt/naujienos386_664.html.

2.2. Market participants expect earnings to continue to grow rapidly

Market participants polled by LFMI think that after a period of stagnation until 2004 net earnings have been rising quite rapidly for several years in a row. **They believe that average net earnings will increase by more than 10 percent in 2007 and will amount to 1,475 litas per month (six months ago market participants projected a bigger growth in 2007 – by nearly 15 percent).** LFMI survey participants estimate the average monthly reported or unreported monetary remuneration for work after tax.

Both demand and supply are affecting the fast growth of earnings. The demand for labour force is increasing in line with production being expanded by national companies. Large-scale emigration and the endemic weaknesses of the country's education system are undercutting the supply of labour. As the education system remains ineffective, the shortage of the labour force occurs not just as a result of quantitative causes (the lack of people), but also as a result of qualitative causes (the lack of needed qualifications and skills).

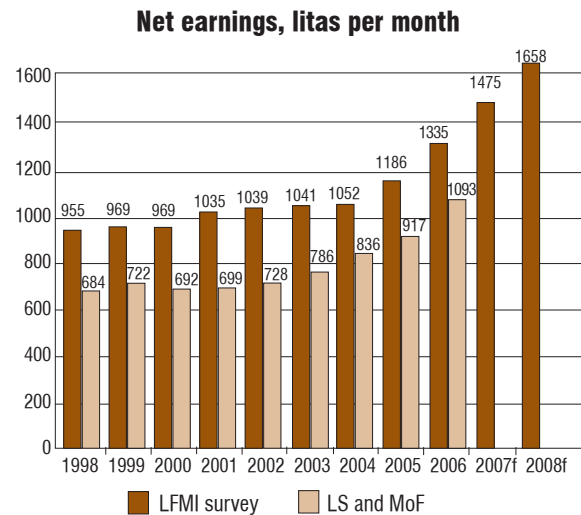
Wages in Lithuania are rising for all working population – the number of workers receiving the minimum wage and low earnings is diminishing, while the number of those receiving wages of more than 1,000 litas is on the rise. The proportion of employees receiving minimum or similar wages is expected to decline markedly in 2007, in line with a shrinking share of illegal “envelope” payments to workers.

In the previous survey carried out half a year ago, the LFMI respondents thought that about 41 percent of all employees were paid unofficial wages “in envelopes.” But as much as 94 percent of those polled by LFMI said their share in the market was shrinking. As the main causes behind declining unofficial wages in the labour market the LFMI respondents indicated the State Tax Inspectorate's campaign against “envelopes” and the related leaked cases of unofficial remuneration for work, rather than lowering taxes. The reduction of the personal income tax, growing employees' awareness and a need for bank loans, plus a shortage of labour and surging earnings, are among other factors of decreasing “envelope wages”.

Repeated increases in the mandatory minimum monthly wage also have an impact on wage growth: the mandatory minimum wage was raised again from 600 to 700

litas from July 1, 2007. Further increases are scheduled to take place in the near future as the Government aims at “augmenting” the mandatory minimum monthly wage to 850 litas by 2008.

Diagram 2.2

Source: LFMI survey, Statistics Lithuania, Ministry of Finance

Historically, the estimates of market participants have been higher than the official indicators (see Diagram 2.2). The mismatch between the LFMI survey and the official statistics can be explained by methodological differences. When comparing the data from the LFMI survey with official sources, *Statistics Lithuania* (and the Ministry of Finance), it is important to note that the official statistics reflect only officially reported earnings, while the LFMI survey shows the average level of total remuneration for work, including all types of legitimate and illegitimate forms of payments. The difference between the LFMI survey data and the official statistics may thus indicate the scope of unreported, i.e. “envelope,” earnings. It should be noted that differences between the estimates from the LFMI survey and the official figures are diminishing – this can be explained by shrinking share of illegal payments.

According to *Statistics Lithuania*, average monthly net earnings totalled 1,369 litas in the 2nd quarter of 2007, up by as much as 27.6 percent compared to the 2nd quarter of 2006. Monthly net earnings in the public sector amounted to 1,383 litas (up by 24.1 percent) and to 1,360 litas in the private sector (a 30-percent rise). Average gross monthly earnings totalled 1,826 litas in 2nd quarter of 2007, up by 20.2 percent compared to the 2nd quarter of 2006.

Other institutions also predict a rapid growth of employment income.³² The Ministry of Finance predicts that average monthly gross earnings will rise by 18.4 percent in 2007 and by 11.8 percent in 2008.³³ Analysts from *SEB Vilniaus Bankas* did not change their earlier forecasts for 2007 and 2008. They expect a 17-percent and a 13-percent rise of average monthly gross earnings in 2007 and 2008 respectively.³⁴ According to *Hansabank*, the 2nd quarter of 2007 was the last quarter when earnings grew at an especially high rate: compared to the 2nd quarter of 2006 it gross earnings increased by 20.2 percent.³⁵ *Hansabank* predicts that the growth of earnings will decelerate in the future but will remain still fast. Gross earnings are expected to rise by 14 and 12 percent in the 3rd and 4th quarters of 2007 respectively (as compared with 3rd and 4th quarters of 2006). In 2008, the growth of gross earnings is likely to remain similar, from 11 to 13 percent.

According to market participants, average monthly net earnings will continue to grow at a similarly fast rate in 2008: they are expected to edge up by 12.3 percent, amounting to 1,658 litas at the end of 2008. A shrinking supply of labour continues to have the biggest effect on wage growth. Meanwhile, the feeble and unreformed education system does not bolster expectations that this trend may be reversed before long. A reduction of the personal income tax to 24 percent starting from 1 January 2008 will also exert influence on net earnings growth this year. An increase in the basic salary of civil servants will drive up the level of net earnings as well: it will go up from 442 litas to 490 litas starting from 2008. Raising salaries of civil servants is inevitable: attempts to curtail the growth of salaries would force civil servants either to move to the private sector or emigrate. However, increases in salaries alone will not help tackle the existing problems: it is crucial to implement essential reforms in the public sector, so that good employees could be paid larger salaries, while less productive workers could be paid less.

In conclusion, employment income in Lithuania is rapidly climbing and is catching up with the European level of earnings. Yet, wages remain among the lowest in the EU. Seeking to retain workers in Lithuania or to aid businesses in finding workers abroad, it is

crucial to implement far more serious and effective measures aimed at improving business conditions than increasing the minimum wage. It is vital to launch reforms in the country's strategic sectors and to reduce the tax and bureaucratic burden.

2.3. Households continue to boost investments and savings

Household investments refer to average monthly expenditures on consumer durables, securities, leasing as well as other investments in business and repaid loans for which durable goods had been purchased. Household savings are understood as an average amount of money saved by a household, including bank deposits, money held at home or lent.

Market participants think that average household savings will total 372 litas per month in 2007, nearly the same as in 2006. In 2006, household savings accounted for 14 percent of total household income and this figure is expected to be similar in 2007 as well.

The LFMI survey indicates that household investments will go up by 10 percent and will amount to 376 litas per month in 2007. Household investments will account for 14 percent of total household income (compared to 13 percent in 2006). Household investments are expected to slightly exceed the level of household savings in 2007.

Rising disposable income may be attributed to the growth of household savings and investments. However, negative real interest rates, a result of low interest rates on deposits and surging prices, have a negative influence on household savings. Changes of personal income taxation enhance investment incentives. This legislation provides for income tax deductions for life insurance premiums which, together with contributions to pension funds, education fees and interest on housing loans, do not exceed 25 percent of a person's income before tax.

The portion of household income set aside for household savings and investments put together is not expected to increase – just like in 2006, it will

³² It should be noted that these institutions report prognoses of gross earnings, while the LFMI survey participants provide forecasts of net earnings.

³³ Ministry of Finance, *Projections for Lithuania's Economic Indicators*.

³⁴ SEB Vilniaus Bankas. *Lithuanian Macroeconomic Review* No. 29. p. 11.

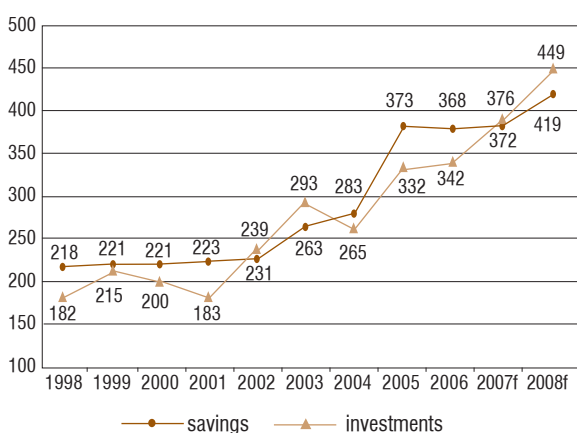
³⁵ Hansabank. *Darbo užmokesčio augimo tempai mažės, - prognozuoja „Hansabanko“ analitikai*. 27-08-2007. http://www.hansa.lt/naujienos386_656.html.

account for 28 percent of total household budgets. In 2005, this indicator was 32.5 percent. The currently still booming consumption is the factor, inhibiting the growth of household savings and investments.

Statistics Lithuania reports that the indicator of consumer confidence went up by six points in one year period, compared to August 2006. This increase has been due to a more optimistic assessment of the country's economic outlooks and financial prospects of their households. More respondents expected the economy to grow, an increase from 31 to 43 percent of those polled during one year. Slightly fewer respondents expected to save in the coming year.

Diagram 2.3

Households savings and investments, litas per month

Source: LFMI survey

According to the Ministry of Finance, real consumption grew by 12.2 percent in 2006 and will continue to rise, by 11.1 percent, in 2007.³⁶ Along with booming consumption, households still manage to save and invest. This demonstrates an overall improving situation of Lithuanian households. The Ministry of Finance projects that real consumption will grow at a slower pace, by only 7.1 percent. Namely the projected deceleration of the growth of consumption has led the Ministry of Finance to announce rather modest indicators (compared to those of other institutions) of real GDP growth in 2008 (see Chapter 1.2).

The LFMI survey indicates that the growth of household investments will outpace that of household savings in 2008. **Household investments are expected to edge up by as much as 19 percent and amount to 440 litas per month in 2008. Household savings will climb by 12 percent and total 418 litas per month. Household investments are expected to account, on average, for 15 percent and household savings – for 14 percent of total household budgets. The share of household savings and investments put together will account for 29 percent of household budgets.**

Estimates and forecasts from the LFMI survey

	2006	2007	change		2007	change		2008	change	
	estimate	forecast	percent	absolute	updated forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute
Household income	2471.91	2719.59	0.10	247.68	2618.20	-0.04	-101.39	2924.95	0.12	306.75
Income per household member	969.38	1066.51	0.10	97.13	1090.92	0.02	24.41	1218.73	0.12	127.81
Net earnings	1334.97	1534.76	0.15	199.79	1474.63	-0.04	-60.13	1657.74	0.12	183.11
Household savings	367.72	464.30	0.26	96.58	372.31	-0.19	-91.99	418.18	0.12	45.87
Household investments	341.97	396.10	0.16	54.13	376.43	0.04	-19.67	448.97	0.19	72.54

³⁶ Ministry of Finance, *Projections for Lithuania's Economic Indicators*.

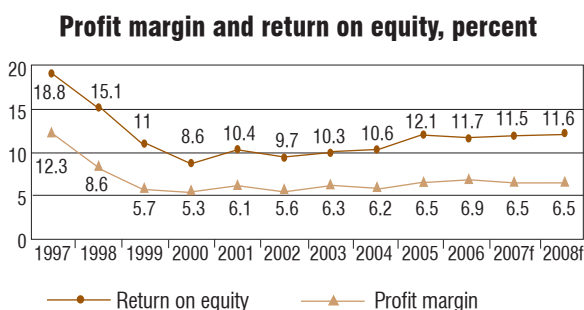
Chapter 3. CORPORATE FINANCE AND INVESTMENTS

3.1. Domestic demand is augmenting companies' profits

In estimating the financial situation of companies a wide range of financial indicators is used. These are the profit margin, liquidity, turnover (asset management) and the costs of borrowing. The LFMI survey analyses the two most frequently used corporate indicators, the profit margin and the return on equity.³⁷

The expectations of market participants have been optimistic for some time. The LFMI survey participants have not changed their opinion regarding the profit margin and the return on equity in recent years, so differences in their forecasts have been very insignificant, ranging within several percentage points. According to market participants, the profit margin will average 6.5 percent in 2007, while the return on equity will be 11.5 percent. Six months ago market participants provided the same forecast of the profit margin and a slightly higher figure (11.8 percent) of the return on equity.

Diagram 3.1

Source: LFMI survey

The official statistics reports an increase in the profit margin and the return on equity. Income of Lithuanian

companies totalled 44.6 billion litas in the 2nd quarter of 2007, a 22-percent growth compared to the 2nd quarter of 2006. Income received during the first half of the year amounted to 82.1 billion litas, or up by 21.2 percent compared to first half of 2006.

According to data from Statistics Lithuania, profits of the Lithuanian companies peaked at 6.4 billion litas in the first half of 2007, up by 42.1 percent compared to the first half of 2006. Average profit margin went up from 6.6 percent to 7.8 percent. Companies' profits before tax totalled 3.9 billion litas in the 2nd quarter alone. Construction companies and business services³⁸ reported a 1.8-times higher leap in their profits, trade saw a 1.5-times higher increase, and industry underwent a 1.2-times higher rise in profits in the 2nd quarter of 2007, compared with the 2nd quarter of 2006.

Annual profit margin averaged 8.7 percent. Companies providing business services reported the highest profit margin – 34 percent. Postal and telecommunication services followed second, reporting a nearly 25-percent rise in their profit margin. The profit margin in construction exceeded 11 percent, in the transportation sector and hotels and restaurants it stood at 8 percent, in industry it reached 7 percent, and in trade it was 5 percent. The share of companies operating at a profit accounted for 73 percent, compared to 71 percent in the 2nd quarter last year. Eighty-one percent of companies in postal and telecommunication services, 78 percent of companies in sales and construction, 73 percent of companies in business services and 68 percent of companies in industry reported to have received profits.

Evidently, playing on domestic demand and expanding their activities abroad, Lithuanian companies still manage to produce high results of profitability, notwithstanding the growing costs.

³⁷ The profit margin is the ratio of net profits to net sales over a given period of time. Return on equity is the ratio of net profits to equity capital.

³⁸ Real estate, renting and other business services.

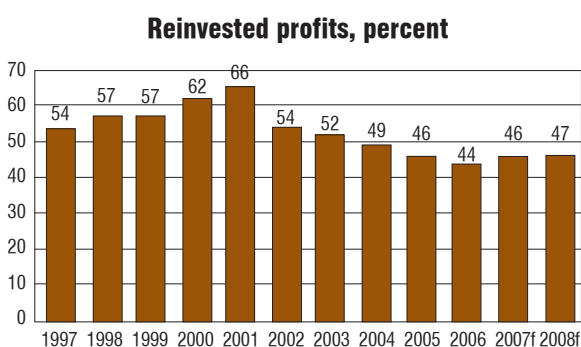
The survey participants predict that the profit margin and the return on equity will not change considerably in 2007. The average profit margin is expected to remain the same, 6.5 percent, while the average return on equity will increase to 11.6 percent in 2008. On the one hand, such expectations are likely to be related to the continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and the benefits of the membership in the EU. On the other, a shortage of qualified workers and growing costs of skilled labour continues to exert an adverse impact on corporate indicators.

3.2. Investments in tangible fixed assets are rising rapidly, but the share of reinvested profits is not increasing

The LFMI surveys show that the share of reinvested profits increased steadily from 1997 until 2001, but this trend was reversed in 2002 and since then reinvested profits have declined sizeably. **According to market participants, the share of reinvested profits will average 46 percent in 2007, compared to as much as 66 percent in 2001.** Market participants do not expect any sizeable changes in 2008. **They think that the share of reinvested profits will increase to an average of 47 percent in 2008.**

The persisting stagnation of reinvested profits can be directly linked to the changes in taxation in 2002, more specifically to the decision to apply the corporate profit tax to all investments. During the years when the best indicators of reinvested profits were recorded (1997-2001), companies' investments were not taxed. Shortly after the tax on reinvested profits was levied, the companies' reinvested profits plummeted and have not recovered ever since.

Diagram 3.2

Source: LFMI survey

Although the share of reinvested profits did not increase, investments in tangible fixed assets in absolute terms continued to grow at a high rate. According to *Statistics Lithuania*, total investments in tangible fixed assets in the country increased by 47 percent in the 1st quarter of 2007, compared to the corresponding period last year. The respective indicator in the 2nd quarter of 2007 was 28 percent. The fastest rise of investments was recorded in the following sectors: other community, social and personal service activities (74 percent), public administration and defence and mandatory social insurance (70 percent), and transport and storage (67 percent).

Several factors can be attributed to the fast growth of investments in tangible fixed assets. These are the markedly increasing profit margin, financial support from EU structural funds and favourable interest rates. Companies are increasing their investments in response to growing demand on the foreign and, in particular, domestic markets. The shortage of labour and its surging price force companies to increasingly exploit their capacities – this in turn boosts investments, a tool to increase labour productivity.

According to the LFMI survey participants, innovation processes are declining. **Market participants estimate that expenses on research and development will account for 4.77 percent of companies' total expenses in 2007, although the figure provided in the previous survey was 6.11 percent.**

As supply of labour decreases and the price of labour and corporate profits surge, innovative solutions should be seen as a helping hand in increasing the level of productivity of business' activity. However, the results of the LFMI survey show that expenses on research and development do not grow so fast as it might have been expected.

Several reasons can be attributed to this phenomenon. First, market participants may not ascribe all applied innovative solutions to innovations, classifying them as investments. Second, the problem of productivity is likely being solved by other means. Third, market participants may not yet be able to discern the problem of activity productivity and efficiency, resulting from the shortage of labour and rising costs of labour, or they may be unable to introduce innovations due to the shortage of qualified workers, poor management or the lack of financial resources.

The results of the survey show that expenses on research and development will increase in 2008.

Market participants project that the share of expenses on research and development will go up to 5.44 percent in 2008. Given the rapidly growing costs of labour, the figures of expenditure on research and development are not at all pleasing. In an attempt to retain competitiveness, Lithuanian companies will be forced to increase productivity more promptly in the future. The situation is being even more aggravated by the lack of foreign direct investment, another major source of innovations and new technologies.

In the current survey, market participants were asked to project the growth of labour productivity in 2007. They believe that labour productivity will increase by 7.84 percent this year³⁹. To compare, *Statistics Lithuania* has announced that labour productivity went up by 6.6 percent in 2006. The LFMI survey respondents indicated the main roadblocks to the growth of labour productivity. These are insufficient investments in innovations and high technologies, the shortage of qualified labour, lack of workers' motivation, coupled with inefficient management and labour organisation, plus the heavy bureaucratic and regulatory burden.

3.3. The shortage of foreign direct investments remains a concern

For several years in a row, Lithuanian companies have been increasingly investing abroad. Foreign direct investment (FDI) of Lithuanian companies underwent a 41-percent rise in one-year period and peaked at 3.462 billion litas on 1 April 2007. The bulk of Lithuanian companies' investments go to the EU-27, accounting for 72 percent of total FDI of Lithuanian companies. Analysing by countries, the majority of investments went to neighbouring countries – Latvia (38 percent of all investments), Russia (13 percent) and Poland (10 percent). Lithuanian companies predominantly invested in wholesale and retail trade (32 percent of total FDI), manufacturing (20 percent), and real estate, renting and other business activity (20 percent).

On the other hand, Lithuania is still stuck with a problem of insufficient flows of foreign direct investments. Foreign companies' investments in Lithuania amounted to 31.7 billion litas on 1 April 2007. FDI per capita averaged 9,388 litas (or 2,719 euro). FDI underwent a 31-percent rise as compared to 1 April 2006. However, it should be noted that such considerable growth has been significantly influenced by the selling of government-owned shares in the oil refinery *Mažeikių Nafta* to Polish investors. As a result, Poland came top of investment growth league – investments of Polish companies accounted for 21 percent of total FDI. Scandinavian companies also invested significantly: the share of Denmark's investments comprised 13 percent in total FDI, Sweden's – 11 percent and Finland's – 8 percent. Investments from Germany accounted for 9 percent and those of Russia stood at 8 percent of total FDI. The bulk of investments fell per enterprises engaged in manufacturing (38 percent), financial intermediation (17 percent) and transport, storage and communications (14 percent).

FDI is an important factor stimulating economic growth and the adoption of technologies and good business practice. Besides, FDI is considered to be more stable and safer than other types of investments or capital inflows. Sadly, Lithuania is clearly losing out to some countries in the regional struggle for attracting investments. For instance, on 1 January 2007, FDI per capita totalled 2,462 euro in Lithuania and as much as 9,214 euro in Estonia.⁴⁰ Seeking to attract foreign direct investments, it is vital to enhance the business and investment climate, to pursue a trustworthy and consistent economic policy and to reform the education system.

Market participants were asked to evaluate changes in the investment climate in the first half of 2007. Generalised answers of market participants lead to a conclusion that the investment climate in Lithuania deteriorated during this period (70 percent of those polled). Only 30 percent of respondents think that the investment climate has improved.

³⁹ Value added per hour worked.

⁴⁰ Ministry of Economy. *Investicijų skatinimo programa. 2007.*

Estimates and forecasts from the LFMI survey

	2006	2007	change		2007	change		2008	change	
	estimate	forecast	percent	absolute	updated forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute
Profit margin	6.88	6.51	-0.05	-0.37	6.47	-0.01	-0.04	6.45	0.00	-0.02
Return on equity	11.66	11.77	0.01	0.11	11.47	-0.03	-0.3	11.57	0.01	0.10
Reinvested profits	43.82	45.74	0.04	1.92	46.21	0.02	1.01	46.75	0.01	0.54
Expenses on research and development	5.22	6.11	0.17	0.89	4.77	-0.11	-0.67	5.44	0.14	0.67

Chapter 4. MONEY

4.1. Interest on loans is rising, but the loan portfolio continues to grow at a high rate, increasing the profits of the banking sector

The LFMI survey reveals that the cost of borrowing from commercial banks will increase during 2007, compared with 2006. **According to market participants, interest on 1 to 12-month loans in litas will climb to 6.29 percent in 2007 and interest on loans of more than one year will go up to 6.27 percent. The respective indicators of the year 2006 were 5.74 and 5.27 percent. The LFMI survey participants predict that the price of borrowing will continue to rise in 2008. One to 12-month loans will cost on average 6.84 percent at the end of 2008 and those over one year will be drawn for 6.72 percent.** The LFMI survey participants are asked to evaluate all the costs related to borrowing, interest rates and administrative costs included. According to the Bank of Lithuania, 1 to 12-month loans cost on average 6.54 percent and those over one year could be drawn for 8.05 percent in July 2007.

Market participants think that the price of borrowing, somewhat established for a few years (it varied just a couple of percentage points over 2003-2005), started to increase. The level of interest rates in Lithuania is a reflection of global trends – it is being affected by the European Central Bank's (ECB) tightening of monetary policy. The ECB keeps started raising eurozone interest rates in late 2005. True though, the recent problems on the global financial markets and fears of their potentially adverse effects on economic growth led the ECB to halt raising interest rates in September of this year. The future ECB's moves will depend on the situation of the financial markets and the trends in the development of the eurozone economy, while its decisions regarding interest rates will influence the price of borrowing in Lithuania.

In addition, the national currency risk premium is also affecting interest rates. *SEB Vilnius Bankas*

reports that this premium has increased recently due to the turbulence in Latvia's financial market and a heightened risk of overheating of the Lithuanian economy and litas devaluation.⁴¹

Despite climbing interest rates, borrowing continues to grow at a high rate – this can be explained by a rapid economic growth, rising disposable income and optimistic expectations regarding the future. In the first half of 2007, loans extended by banks to their clients increased by 7.8 billion litas in absolute terms (data of the Bank of Lithuania). The loan portfolio grew by 5.6 billion litas during the corresponding period last year. As a result of the base effect, annual loan portfolio of Lithuanian commercial banks went down from 60 percent on 1 July 2006 to 47 percent on 1 July 2007. Commercial banks have begun to tighten the terms of lending, which may choke off the growth of borrowing in the future.

Despite a fast growth of borrowing, indicators reflecting the quality of the loan portfolio have improved. According to the Bank of Lithuania, the ratio of loans with periodic payments over 60 days past due to the loan portfolio dropped from 0.95 percent to 0.87 percent during the 2nd quarter of 2007. The largest share of overdue loans remains in the portfolio of consumer loans and the smallest portion is in the portfolio of housing loans (1.81 percent and 0.66 percent respectively). The current indicators of the quality of the loan portfolio do not give reason for concern; however, the situation might change noticeably, if the economic environment deteriorated and economic agents were confronted with problems in fulfilling their financial obligations.

Deposits grew much less considerably than loans, therefore banks increased their borrowing from parenting banks. The assets of parent banks amounted to 12.4 billion litas, accounting for 20 percent of total liabilities on 1 July 2007. Consequently, the share of non-residents in bank liabilities increased

⁴¹ SEB Vilnius Bankas, *Lithuanian Macroeconomic Review* No.29, p. 13.

from 39 percent to 42 percent (data of the Bank of Lithuania).

The growth of deposits has been discouraged by negative real interest rates, a result of relatively low nominal interest rates on time deposits and accelerating growth of inflation. This has boosted incentives for consumption and investments. True though, banks' decisions to raise interest rates on deposits, with a view to attracting more funds, and the Government's decision to compensate for lost ruble savings have had a positive impact on the growth of deposits.

According to the Bank of Lithuania, the concentration in the banking sector slightly decreased in one-year period. The share of assets owned by three largest banks (*SEB Vilnius Bankas*, *Hansabank* and *DnB NOR*) shrank from 70.2 percent to 68.4 percent, and the share loans extended to their clients went down from 74 percent to 72.3 percent.

The rapidly growing economy and consumption and the development of the loan portfolio continue to

augment the profits of Lithuanian commercial banks. According to the Bank of Lithuania, nearly all banks operated at a profit in the first half of 2007 (except *Parex Bank*). The profit of the Lithuanian banking sector peaked at 547 million litas, up by 75 percent as compared to the corresponding period last year when the profit of commercial banks amounted to 313.2 million litas. Income from net interest rates was the main factor behind this growth. Banks' income from net interest rates rose by 268 million litas (or 51.1 percent) in the first half of 2007 as compared with the first half of 2006.

Increased operational costs (a 34.9-percent rise) exerted negative influence on banks' profits. Increased expenses on wages were the central factor behind this growth. During one-year period, banks considerably increased the efficiency of their activities. The Bank of Lithuania reports that the ratio of the fixed expenses to the profit from the main operations, the indicator demonstrating the activity's efficiency, went down (improved) by 4.7 percentage points during one year.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey

	2006	2007	Change		2007	change		2008	change	
	estimate	forecast	percent	absolute	updated forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute
Interest on loans up to 1 year	5.74	6.22	0.08	0.48	6.29	0.01	0.07	6.84	0.09	0.55
Interest on loans over 1 year	5.27	5.74	0.09	0.47	6.27	0.09	0.53	6.72	0.07	0.45

CONCLUSIONS

According to the survey of market participants conducted by the Lithuanian Free Market Institute (LFMI) in July and August 2007, Lithuania's economic growth will remain robust in this and the coming year. Market participants polled by LFMI are more optimistic than six months ago and project that the real growth of gross domestic product (GDP) will be 7.2 percent in 2007 and 6.5 percent in 2008.

A pick up in domestic demand, stimulated by rising earnings, the developing loan portfolio, emigrants' money, plus optimistic expectations and government spending, continues to stimulate Lithuania's economic growth. In response to booming consumption and faced with a lack of capacities (the shortage of the workforce in the first place), companies are increasing investments. Exports' contribution to economic GDP growth has diminished during the last year due to the feeble performance of the country's oil refinery *Mažeikių Nafta*.

Given a vigorous economic growth, a scenario of economic "overheating" has been debated for quite a while in Lithuania. According to the LFMI survey participants, the Lithuanian economy is not in the state of "overheating" at the moment but such danger exists – four fifths of respondents reported such answers.

A snag in Lithuania is that it has largely lacked unfaltering economic policy moves, aimed at averting the risk of economic "overheating." The key measure that authorities may and must resort to in this respect is a fiscal squeeze – to eliminate the budget deficit in the first place.

A disciplined fiscal policy and raising the effectiveness of public-sector expenditure would also help to seek sustainability of public finances and long-term economic growth. Other measures are indispensable to that end as well: it is vital to implement the education and healthcare reforms, to further the pension reform, to cut red-tape, to enhance business conditions and formulate clear-cut strategies for keeping labour in

the country (and also for attracting new workers into the country). The currently rapid economic growth presents especially favourable conditions to institute these measures.

For several years in a row, market participants have reported that the share of the shadow economy accounted for approximately 20 percent of GDP. But the current survey indicates that the shadow economy will decline and account for 18.5 percent and 17.3 percent of GDP in 2007 and 2008 respectively. The rapidly rising economy, growing profits, reduction of taxes and actions of state institutions aimed at fighting illegal business activity are likely to be the major factors behind downwards trends in the shadow economy.

However, the inconsistency of economic policy may be exerting negative influence on market participants' forecasts. The hasty proposal to repeal a reduction of the personal income tax to 24 percent, introducing a progressive tax rate instead, is the most glaring example. In addition, increases in excise duties on cigarettes and fuel, coupled with a heavy bureaucratic burden, also act as a stimulus to the shadow economy.

As the LFMI survey shows, exports will grow by 13 percent both in 2007 and 2008. Imports are expected to edge up by 15.5 percent and 16 percent in 2007 and 2008 respectively. Export growth is being driven by rising demand on Lithuania's main export markets. The development of domestic demand can be attributed to optimistic forecasts of import growth.

Statistics Lithuania reports that export growth fell to 7 percent in the 1st half of 2007 compared to the 1st half of 2006 (the respective figure in the 1st half of 2006 was over 30 percent). This decline has been due to poor performance of *Mažeikių Nafta*, the main Lithuanian exporter. As a result, exports of mineral products plummeted by as much as 46.7 percent. But the growth of other types of exports remained considerable: excluding trade in mineral products, exports soared by 35 percent.

It may be assumed that the shortage of the labour force and companies' increasing costs are not the stumbling-blocks to export growth for the time being, while increasing domestic demand in the main export partners creates preconditions to sell Lithuanian products in foreign markets. However, in the future Lithuanian companies are likely to confront serious difficulties as regards their competitiveness. Lithuania has been gradually losing its advantage of the cheap labour force, earnings are rising faster than labour productivity and there is a pressing lack of foreign direct investments.

The LFMI survey shows that consumer prices will go up by 5.3 percent in 2007 and by 5.2 percent in 2008. Producer prices are expected to climb by 5.7 percent in 2007 and by 5.5 percent in 2008.

Increases in excise duties, mounting food prices, surging prices of energy products and profuse government spending were the main factors behind increased prices. Rapidly growing earnings that boost companies' costs may be also related to price growth. Consumption is being driven by increasing earnings and borrowing, which reinforces the effects of demand on price rise.

A more rapid growth of prices in Lithuania, as compared to Western Europe, is a natural process of convergence. That is why it is vital not to try to hold back economic growth by any measures, even when focusing on such major goals as the introduction of the euro. Instead, government authorities should cream off those measures that help to enhance, or at least do not undermine, the country's long-term competitiveness.

The government-proposed measures for "controlling inflation" can be evaluated twofold. The goal to tighten the country's fiscal policy is a welcome measure that is seen as a safeguard from moulding ungrounded expectations and lessening inflationary pressures. Yet, the proposal to raise excise duties earlier than planned, in an attempt to affect the statistical level of inflation, is questionable. Excise taxes in Lithuania will be inevitably raised at a particularly fast pace, which will translate into an increased load to consumers and aggrandised incentives for smuggling. Earlier raising of excise duties could aggravate the said problems. Doubts also centre around the proposal to halt a more rapid reduction of the personal income tax, seeking to avert the shaping of unjustified expectations. However, this argumentation misses an

important point that, as a result of absent fiscal discipline, the taxpayer money, collected to the budget, is "released" back to the economy, thus driving up the level of inflation.

The LFMI survey indicates that unemployment in Lithuania will continue to fall, but at a lower rate than before. According to market participants, the rate of unemployment will decrease and be 4.8 percent at the end of 2007, compared to 5 percent at the end of 2006. It is expected that unemployment will stand at 4.5 percent at the end of 2008.

It must be admitted that unemployment figures are no longer consoling with respect to the Lithuanian economy and that this indicator can no longer be used as a representative one – it no longer reflects the real situation in the labour market. In reality, unemployment simply does not exist in Lithuania today – instead there is an alarming lack of the workforce. Rising wages basically fail to increase the employment in the country and often reflect a competitive struggle among employers.

Emigration and a lack of qualified labour remain central problems in the labour market. Seeking to tackle to problem of emigration, the government must reduce labour taxation, liberalise employment regulations and ease the administrative burden for business (to restrict the role of controlling institutions in particular). In addition to that, it is urgent to reform the healthcare, pension and, especially, education systems, so that people working in Lithuania could hold confidence in them. Aiming at curbing emigration and increasing the supply of qualified labour in the country, it is crucial to launch the education reform without delay.

The significance of the qualified labour force in the current education system in Lithuania is very vague: tremendous amounts of money are allocated for re-qualification of the unemployed at the Labour Exchange, while a lifelong learning system operating under competition is emerging very slowly. Focusing on ensuring the quality of re-qualification, it is indispensable to liberalise the market of these services and to eliminate the monopoly of education centres set up at the Labour Exchange and privatise them.

Market participants think that the tax burden will slightly decrease in the coming year. The LFMI survey indicates that the relative tax burden was 32.8 percent of GDP in 2006, while it is expected

to constitute 32 percent of GDP in 2007, the same as in 2008. Changes in the Lithuanian tax regime in previous years – a reduction of the personal income tax, an imposition of the social tax and expectations regarding further personal income tax cuts – are among the most powerful factors behind the estimates and forecasts reported by market participants.

The planned reduction of the personal income tax to 24 percent and the abolition of a three-percent social tax starting from 1 January 2008 are bolstering market participants' optimistic expectations. Regrettably, the positive effects of tax cuts have been outweighed by the inconsistency and uncertainty of the tax policy, which undermines expectations of a more considerable decline in the relative tax burden. Debates over the introduction of a progressive tax rate, propped up out of thin air, are the most glaring example – this measure has been proposed as a replacement to the promised lowering of the personal income tax to 24 percent.

Although a progressive tax rate was not introduced, the image of the Lithuanian Government and Lithuania's general economic policy has likely been negatively affected. This example stands as an illustration of Lithuania's hardly predictable tax policy. A clear-cut and consistent economic policy is a prerequisite when striving to create favourable business conditions and to shape the image of a trustworthy, investment-attractive country.

More to that, debates about levying new taxes (e.g. the real estate tax for residents) and expanding the tax base are likely to have influenced the forecasts of market participants as well. Finally, the tax burden in Lithuania will inevitably grow in line with increases in excise duties on cigarettes and fuel.

It would be expedient to streamline Lithuania's inconsistent system of tax favours which is crippling people's motivation and decreasing budget revenues. It is vital to eliminate tax deductions for housing loans that pad real estate prices, plus to remove VAT exemptions that fail in helping to attain the desired goals (prices for consumers are not falling anyway), instead groundlessly boosting certain companies' profits. Finally, it would be expedient to scrap compensations for heating and hot water that discourage energy saving and integrate them into a general social assistance benefit.

As the LFMI survey indicates, the average monthly household income will amount to 2,618 litas in 2007

and will be six percentage points higher compared to the year before (2,472 litas). Household income has been steadily rising over the past seven years, in line with growing economy. A considerable decline in unemployment during this period, a significant rise of earnings and opportunities to earn abroad are the primary factors related to the increased household income. Household income was also augmented as household members, employed in foreign countries, sent or transferred portions of their wages to their families in Lithuania.

Growing pensions, social assistance benefits to families and other payments from the state budget also pushed up average household income. However, such social policy measures are powerless in eliminating the long-standing defects of the social security system. The growing "Sodra" budget and its current surplus have presented the most favourable conditions ever to implement far-reaching structural reforms, such as furthering the pension reform – a tool to settle problems in the future. Sadly, the current situation is being wasted on attaining temporary, politically spectacular goals, rather than on long-term measures based on economic laws.

Restlessly growing social benefits also present serious concern regarding government spending and its effect on inflation, the apparent budget shortfall and the government's long-range strategies and the general course of economic policy.

As the LFMI survey shows, the financial situation of households will continue to improve markedly in the coming year. Market participants project that average household income will grow at a higher rate in 2007 than in 2006 – by approximately 12 percent, and will amount to 2,925 litas per month.

Market participants polled by LFMI think that after a period of stagnation until 2004 wages have been rising quite rapidly for several years in a row. They believe that average net earnings will increase by more than 10 percent in 2007 and will amount to 1,475 litas per month. Both demand and supply are affecting the fast growth of earnings. The demand for labour force is increasing in line with production being expanded by national companies. Large-scale emigration and the endemic weaknesses of the country's education system are undercutting the supply of labour. As the education system remains ineffective, the shortage of the labour force occurs not just as a result of quantitative causes (the lack of people), but also

as a result of qualitative causes (the lack of needed qualifications and skills).

According to market participants, average monthly net earnings will continue to grow at a similarly fast rate in 2008: they are expected to edge up by 12.3 percent, amounting to 1,657 litas at the end of 2008.

Market participants think that average household savings will total 372 litas per month in 2007, nearly the same as in 2006. Household savings are expected to climb by 12 percent and total 418 litas per month in 2008. The LFMI survey shows that household investments will go up by 10 percent and will amount to 376 litas per month in 2007. The share of household savings and investments taken together will account for 28 percent and 29 percent of total household budgets in 2007 and 2008 respectively.

Rising disposable income can be attributed to the growth of household savings and investments. However, negative real interest rates, a result of low interest rates on deposits and surging prices, have had a negative influence on household savings.

A continued boom in consumption does not allow for a more rapid growth of household savings and investments. According to the Ministry of Finance, real consumption grew by 12.2 percent in 2006 and will continue to rise, by 11.1 percent, in 2007. Consumption is being driven by growing disposable income and optimistic outlooks. *Statistics Lithuania* reports that the indicator of consumer confidence went up by six points in one-year period, compared to August 2006. More respondents expected the economy to grow, an increase from 31 to 43 percent of those polled during one year.

The LFMI survey participants have basically not changed their opinion regarding the profit margin and the return on equity in recent years, so differences in their forecasts have been very insignificant, ranging within several percentage points. According to market participants, the profit margin will average 6.5 percent in 2007, while the return on equity will be 11.5 percent.

According to data from *Statistics Lithuania*, profits of the Lithuanian companies peaked at 6.4 billion litas in the first half of 2007, up by 42.1 percent compared to the first half of 2006. Average profit margin went up from 6.6 percent to 7.8 percent. Companies' profits before tax totalled 3.9 billion litas in the 2nd

quarter alone. Construction companies and business services reported a 1.8-times higher leap in their profits, trade saw a 1.5-times higher increase, and industry underwent a 1.2-times higher rise in profits in the 2nd quarter of 2007, compared with the 2nd quarter of 2006. The share of companies operating at a profit accounted for 73 percent, compared to 71 percent in the 2nd quarter last year.

Playing on domestic demand and expanding their activities abroad, Lithuanian companies still manage to produce high results of profitability, notwithstanding the growing costs, related primarily with rising wages and salaries.

The LFMI survey participants predict that the profit margin and the return on equity will not change considerably in 2007. The average profit margin is expected to remain the same, 6.5 percent, while the average return on equity will increase to 11.6 percent in 2008. Such expectations can be explained by the continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and benefits of the membership of the EU on the one hand. On the other, a shortage of qualified workers and growing costs of skilled labour exert an adverse impact on corporate indicators.

Although capital investments are growing at a high rate, the share of reinvested profits is not increasing. According to market participants, the share of reinvested profits will average 46 percent in 2007. Market participants do not expect any sizeable changes in 2008. They think that the share of reinvested profits will increase and average 47 percent in 2008.

Market participants estimate that expenses on research and development will account for 4.77 percent of companies' total expenses in 2007, although the figure provided in the previous survey was 6.11 percent. Market participants project that the share of expenses on research and development will go up to 5.44 percent in 2008. Given the rapidly growing costs of labour, the figures of expenses on research and development are not at all pleasing. Attempting to stay competitive, Lithuanian companies will be forced to increase labour productivity more promptly in the future.

The LFMI survey participants believe that labour productivity will increase by 7.84 percent this year. To compare, *Statistics Lithuania* has announced that labour productivity went up by 6.6 percent in 2006. Market participants indicated the main holdbacks to

labour productivity growth. These are insufficient investments in innovations and in the introduction of high technologies, the shortage of qualified labour, lack of workers' motivation, coupled with inefficient management and labour organisation, plus the heavy bureaucratic and regulatory burden.

The situation is even more aggravated as there is a pressing lack of FDI – an important source of innovations and high technologies. Lithuania is clearly losing out in the regional struggle for attracting investments. For instance, on 1 January 2007, FDI per capita totalled 2,462 euro in Lithuania and as much as 9,214 euro in Estonia. Seeking to attract foreign direct investments, it is vital to enhance the business and investment climate, to pursue a trustworthy and consistent economic policy and to overhaul the education system.

A 31-percent increase in FDI was recorded on 1 April 2007, as compared with 1 April 2006. However, it should be kept in mind that such considerable growth has been influenced by the selling of government-owned shares in the oil refinery *Mažeikių Nafta* to Polish investors. As a result, Poland came top of investment growth league – investments of Polish companies accounted for 21 percent of total FDI.

Generalised answers of market participants lead to a conclusion that the investment climate in Lithuania deteriorated during the first half of 2007 – 70 percent of those polled reported such answers. Only 30 percent of respondents think that the investment climate has improved.

For several consecutive years, Lithuanian companies have been increasingly investing abroad. Foreign direct investment of Lithuanian companies underwent a 41-percent rise in one-year period and peaked at 3.462 billion litas on 1 April 2007. The bulk of Lithuanian companies' investments went to EU-27

countries, accounting for 72 percent of total FDI of Lithuanian companies.

The LFMI survey reveals that the cost of borrowing from commercial banks will increase during 2007, compared with 2006. According to market participants, cost of 1 to 12-month loans in litas will climb to 6.29 percent in 2007 and cost of loans of more than one year will go up to 6.27 percent. The respective indicators of the year 2006 were 5.74 and 5.27 percent. The LFMI survey participants predict that the price of borrowing will continue to rise in 2008. One to 12-month loans will cost on average 6.84 percent at the end of 2008 and those over one year will be drawn for 6.72 percent. The level of interest rates in Lithuania is a reflection of global trends – it is being affected by the European Central Bank's monetary policy decisions. Lithuania's specific situation is also having an effect: interest rates are driven up by an increased national currency risk premium.

Despite climbing interest rates, borrowing continues to grow at a high rate. The data of the Bank of Lithuania shows that loans extended by banks to their clients increased by 7.8 billion litas in absolute terms in the first half of 2007. The loan portfolio grew by 5.6 billion litas during the corresponding period last year.

Increasing loan portfolio augmented the profits of the Lithuanian banking sector. According to the Bank of Lithuania, nearly all banks operated at a profit in the first half of 2007. The profit of Lithuanian commercial banks peaked at 547 million litas, up by 75 percent as compared to the corresponding period last year. During one-year period, banks increased the efficiency of their activities. The Bank of Lithuania reports that the ratio of the fixed costs to the profit from the main activity, the indicator demonstrating the activity's efficiency, went down (improved) by 4.7 percentage points during one year.

TYRIMO EKSPERTAI/SURVEY PARTICIPANTS

Aleksandras Abišala (UAB „A. Abišala ir partneriai“); Eglė Adomavičienė (UAB „Danisco Sugar“); Andrius Bogdanovičius (UAB „Creditinfo Lietuva“); Antonis Balkūnas (UAB „Vokė – III“); Vaidotas Bareišis (UAB „Siemens“); Marius Barys (UAB „Re&Solution“); Andrejus Boicovas (UAB „SEB VB rizikos kapitalo valdymas“); Algė Budrytė (AB „SEB Vilniaus Bankas“); Viktorija Čertokaitė (Lietuvos pramonininkų konfederacija); Nerijus Dagilis (UAB „Hermis Capital“); Nerijus Datkūnas (UAB „Omnitel“); Vitalija Freitakaitė (UAB „Javinė“); Donatas Frėjus („Aurora Holding“); Renata Jokubaitytė (AB „Ragutis“); Darius Klimašauskas (AB „Finasta įmonių finansai“); Sandra Klimienė (UAB „Baltijos baldų grupė“); Šarūnas Kliokys (UAB „Avestis“); Violeta Klyvienė („Orion Securities ASA“); Rimantas Kraujalis (UAB „Eksma“); Renata Krikščiūnaitė (Barono TŪB „Salda“); Kęstutis Kvainauskas (ECOVIS „Miškinis, Kvainauskas ir partneriai“); Kęstutis Lipnickas (UAB „Santa Monica Networks“); Algis Narutis (UAB „Amanda“); Jurgis Nausėda (UAB „Baltvesta“); Kristina Ostrauskaitė (UAB „Inta“); Saturna Paškevičienė (AB „Freda“); Sigita Petraitis (UAB „Žabolis ir partneriai“); Vita Petrošienė (AB „Mažeikių nafta“); Dijana Pėlikienė (AB „Klaipėdos nafta“); Virgilijus Radvilas (UAB „Ingman ledai“); Raimundas Rajeckas (AB „Invalida“); Daiva Rakauskaitė (UAB „Strata“); Jovita Rinkūnienė (UAB „Medicinos bankas“); Vaidas Savukynas (APB „Apranga“); Dalijus Skietris (AB „Audimas“); Apolinaras Škikūnas (UAB „Tilde IT“); Viktorija Trimbel (UAB „Prime Investment“); Vidmantas Urba (UAB „Vilniaus prekyba“); Vylūnė Urbonienė (Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius); Eugenijus Urlikas (UAB „Kauno tiltai“); Rūta Vainienė (UAB „Vilniaus vandenys“); Vytautas Vaivada (AB „Žemaitijos pienas“); Kostas Valančauskas (UAB „VSA Holding“); Lina Vrubliauskienė (AB bankas „Hansabankas“); Rasa Žvirblienė (UAB „SBA baldų kompanija“).

LIETUVOS LAISVOSIOS RINKOS INSTITUTAS
LITHUANIAN FREE MARKET INSTITUTE

LIETUVOS EKONOMIKOS TYRIMAS 2007/2008 (1)
A SURVEY OF THE LITHUANIAN ECONOMY 2007/2008 (1)

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius